תנ"ך · ראשונים · רש"י · נביאים

רש"י על ירמיהו

רש"י

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רש"י על ירמיהו

רש״י

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רשי-על-ירמיהו/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 6
פרק ג 11
פרק ד 15
פרק ה 18
פרק ו 21
פרק ז 25
פרק ח 27
פרק ט 29
פרק י 31
פרק יא 34
פרק יב 35
פרק יג 37
פרק יד 39
פרק טו 41
פרק טז 44
פרק יז 46
פרק יח 49
פרק יט 50
פרק כ 51
פרק כא 53
פרק כב 54
פרק כג 57
פרק כד 60
פרק כה 61
פרק כו 63
פרק כז 64
פרק כח 65
פרק כט 66
פרק ל 67
פרק לא 69
פרק לב 72
פרק לג 74
פרק לד 75
פרק לה 76
פרק לו 76
פרק לז 77
פרק לח 78
פרק לט 80
פרק מ 81
פרק מא 82
פרק מב 82
פרק מג 82
פרק מד 83
פרק מה 83
פרק מו 84
פרק מז 86
פרק מח 87
פרק מט 90
פרק נ 94
פרק נא 97
פרק נב 101

פרק א

פסוק א

דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן חִלְקִיָּהוּ וְגוֹ'. לֵיתֵי בַּר קַלְקַלְתָּא דְּתַקְנַן עוֹבְדוֹהִי – יִרְמְיָה בָּא מֵרָחֵב הַזּוֹנָה (יהושע ב:א), וְלוֹכַח בַּר מְתַקְנְתָּא דְּמְקַלְקְלָן עוֹבְדוֹהִי – אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁקִּלְקְלוּ מַעֲשֵׂיהֶן, שֶׁבָּאוּ מִזֶּרַע כֻּשִּׁי (פסיקתא רבתי יג,ד):

פסוק ב

אֲשֶׁר הָיָה דְבַר ה' אֵלָיו וְגוֹ'. אֲשֶׁר הִתְחִילָה שְׁכִינָה לִשְׁרוֹת עָלָיו בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן:

פסוק ג

וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים. וַיְהִי נָבִיא כָּל יְמֵי **יֹאשִׁיָּהוּ** הַנּוֹתָרִים, וִימֵי יְהוֹיָקִים בְּנוֹ וִימֵי **צִדְקִיָּהוּ** בְּנוֹ, **עַד תֹּם עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה**, הִיא הַשָּׁנָה **עַד גְּלוֹת יְרוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי**:

פסוק ה

בְּטֶרֶם אֶצָּרְךָ בַּבֶּטֶן וְגוֹ'. מִימֵי אָדָם הָרִאשׁוֹן; הֶרְאָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאָדָם דּוֹר וְדוֹר וּנְבִיאָיו (סדר עולם רבה ל):

אֶצָּרְךָ. לְשׁוֹן צוּרָה:

יְדַעְתִּיךָ. קְנִיּוֹשְׁטְ"וִי בְּלַעַ"ז, כְּמוֹ "לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם" (שמות ו:ג):

הִקְדַּשְׁתִּיךָ. זִמַּנְתִּיךָ לְכָךְ:

נָבִיא לַגּוֹיִם. לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ נוֹהֲגִים עַצְמָם כַּגּוֹיִם, כָּךְ נִדְרַשׁ בְּסִפְרֵי: "נָבִיא מִקִּרְבְּךָ וְגוֹ' יָקִים לְךָ" (דברים יח:טו) וְלֹא לְמַכְחִישֵׁי תּוֹרָה. הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם **נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ**? בְּנוֹהֲגֵי מִנְהַג גּוֹיִם. וְעוֹד יֵשׁ לְפָתְרוֹ: **נָבִיא לַגּוֹיִם** כְּמוֹ "עַל הַגּוֹיִם" (ירמיהו י:כה); לְהַשְׁקוֹתָם כּוֹס תַּרְעֵלָה, לְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶם פּוּרְעָנוּת, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "קַח אֶת כּוֹס הַיַּיִן הַחֵמָה הַזֹּאת ... וְהִשְׁקִיתָה אֹתוֹ אֶת כָּל הַגּוֹיִם" (ירמיהו כה:טו). דָּבָר אַחֵר: **בְּטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ**, עָלֶיךָ אָמַרְתִּי לְמֹשֶׁה: "נָבִיא אָקִים לָהֶם כָּמוֹךָ" (דברים יח:יח). וְזֶה הוֹכִיחָם וְזֶה הוֹכִיחָם, וְזֶה נִתְנַבֵּא אַרְבָּעִים שָׁנָה וְזֶה נִתְנַבֵּא אַרְבָּעִים שָׁנָה:

פסוק ו

אָהָהּ. לְשׁוֹן יְלָל, קוֹנְפֶּלֵיי"ט בְּלַעַ"ז:

כִּי נַעַר אָנֹכִי. אֵינִי כְדַאי לְהוֹכִיחָן. מֹשֶׁה הוֹכִיחָן סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ (דברים א), כְּבָר נֶחְשַׁב בְּעֵינֵיהֶם בְּכַמָּה נִסִּים שֶׁעָשָׂה לָהֶם: הוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם (שמות יב:לא-מג), וְקָרַע לָהֶם אֶת הַיָּם (שמות יד:טו-לא), הוֹרִיד אֶת הַמָּן, הֵגִיז אֶת הַשְּׂלָיו (במדבר יא), נָתַן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה (שמות לד), הֶעֱלָה אֶת הַבְּאֵר (במדבר כא:טז-יח); אֲנִי, בְּתְחִלַּת שְׁלִיחוּתִי אֲנִי בָּא לְהוֹכִיחָם?!

פסוק ז
עַל כָּל אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֵךְ. אֶל הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת:
וְאֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ. לְיִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר:

פסוק ט
וַיִּשְׁלַח ה' אֶת יָדוֹ. כָּל שְׁלִיחוּת שֶׁהוּא אֵצֶל יָד – לְשׁוֹן הוֹשָׁטָה. לָשׁוֹן אַחֵר: כַּתַּרְגּוּם: "וְשָׁלַח ה' יָת פִּתְגָמֵי נְבִיאוּתֵיהּ":

פסוק י
הִפְקַדְתִּיךָ. מִנִּיתִיךָ **עַל הַגּוֹיִם**:
לנתוש ולנתוץ. דיספציר בְּלַעַ"ז:

פסוק יא
מַקֵּל שָׁקֵד. מַנְדּוֹלִי"ר בְּלַעַ"ז, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם **מַקֵּל שָׁקֵד** "מֶלֶךְ דְּמוֹחִי לְאַבְאָשָׁא":

פסוק יב
הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת. הַשָּׁקֵד הַזֶּה הוּא מְמַהֵר לְהוֹצִיא פֶּרַח קֹדֶם לְכָל הָאִילָנוֹת, אַף אֲנִי מְמַהֵר לַעֲשׂוֹת **דְּבָרִי**. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (ירושלמי תענית ד, ה): הַשָּׁקֵד הַזֶּה הוּא מִשְׁעַת חֲנִיטָתוֹ עַד גְּמַר בִּשּׁוּלוֹ עֶשְׂרִים וְאֶחָד יוֹם, כְּמִנְיַן יָמִים שֶׁבֵּין שִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז שֶׁבּוֹ הֻבְקְעָה הָעִיר, לְתִשְׁעָה בְּאָב שֶׁבּוֹ נִשְׂרַף הַבַּיִת:

פסוק יג
סִיר נָפוּחַ. רוֹתֵחַ בּוֹיְילְנְ"ט בְּלַעַ"ז:
וּפָנָיו. רְתִיחוֹתָיו, אֶשִׁישׁאוֹנְדִי"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק יד
מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה. בָּבֶל לִצְפוֹנָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא (גיטין ו.):

פסוק טז
וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם. אֶתְוַכַּח עִמָּם, עִם יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם:

פסוק יז
תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ. לְשׁוֹן זֵרוּז, כְּאִישׁ חַיִל:

פסוק יח
לְמַלְכֵי יְהוּדָה. כְּנֶגֶד מַלְכֵי יְהוּדָה:

פסוק יט
וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ. "וְיהוֹן דָּיְינִין וּמְגִיחִין לְקֳבָלָךְ לְמִסְתַּר יָת פִּתְגָמֵי נְבוּאָתָךְ":

פרק ב

פסוק ב

זָכַרְתִּי לָךְ. אִם הֱיִיתֶם שָׁבִים אֵלַי, תַּאֲוָתִי לְרַחֵם עֲלֵיכֶם, כִּי **זָכַרְתִּי חֶסֶד נְעוּרַיִךְ וְאַהֲבַת** כְּלִילֹת חֻפָּתֵךְ, שֶׁהִכְלַלְתִּיךְ לְחֻפָּה; וְלָשׁוֹן הַכְנָסָה הוּא. **כְּלוּלֹתָיִךְ** נוֹצִיי"שׁ בְּלַעַ"ז. וּמַה הוּא **חֶסֶד נְעוּרַיִךְ**? **לָכְתֵּךְ** אַחַר שְׁלוּחַי, מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן; מֵאֶרֶץ נוֹשָׁבֶת (שמות טז:לה) יְצָאתֶם לַמִּדְבָּר, וְאֵין צֶדֶה לַדֶּרֶךְ, כִּי הֶאֱמַנְתֶּם בִּי (מכילתא בא פסחא יד):

פסוק ג

קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל. כִּתְרוּמָה:

רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה. כְּרֵאשִׁית קָצִיר לִפְנֵי הָעֹמֶר, שֶׁאָסוּר בַּאֲכִילָה וְהָאוֹכְלוֹ מִתְחַיֵּב, כֵּן **כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ**. כֵּן תַּרְגֵּם יוֹנָתָן:

פסוק ו

וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה ה'. כִּי נֶלֶךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים:

עֲרָבָה. פְּלַנוּרְ"א בְּלַעַ"ז:

וְשׁוּחָה. נְטוּיָה, אִינְפּוּשִׁיאָ"ה בְּלַעַ"ז:

צִיָּה. דִּישְׁגְּאטְ"ה בְּלַעַ"ז:

וְצַלְמָוֶת. לְשׁוֹן חֹשֶׁךְ:

פסוק ז

אֶל אֶרֶץ הַכַּרְמֶל. "לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲוַת מְנַצְּבָא כְּכַרְמְלָא" (תרגום יונתן; פסיקתא רבתי טו, א), פֵּירֵשׁ נְטוּעָה כְּיַעַר:

פסוק ח

תּוֹפְשֵׂי הַתּוֹרָה. סַנְהֶדְרִין:

וְהָרֹעִים. הַמְּלָכִים:

נִבְּאוּ בַבַּעַל. בְּשֵׁם הַבַּעַל:

פסוק ט

עוֹד אָרִיב. טֶרֶם אָבִיא עֲלֵיכֶם רָעָה, אֶתְוַכַּח עִמָּכֶם עוֹד עַל יְדֵי נְבִיאַי, אַף עַל פִּי שֶׁרַבְתִּי עִמָּכֶם כְּבָר יָמִים רַבִּים:

פסוק י

אִיֵּי כִתִּיִּים. לְאֵיֵּי כִתִּיִּים:

אִיֵּי. אִישְׁלַ"שׁ בְּלַעַ"ז:

וְקֵדָר שִׁלְחוּ. וְלִקְדָר שִׁלְחוּ לִרְאוֹת מִנְּהָגָם:

וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד. וְשִׂימוּ לֵב לְהִסְתַּכֵּל בַּדָּבָר יָפֶה:
הֵן. כְּמוֹ אִם, אִם **הֵמִיר גּוֹי** מֵהֶם אֶת אֱלֹהָיו וְאַף עַל פִּי שֶׁהַמָּה **לֹא אֱלֹהִים**, **וְעַמִּי הֵמִיר** אֶת **כְּבוֹדוֹ** אֲשֶׁר בּוֹ הָיָה נִכְבָּד. **וְכִתַּיִּים** וְקֵדְרִיִּים יוֹשְׁבֵי אֹהָלִים וְרוֹעֵי מִקְנֶה, וְנוֹסְעִים וְהוֹלְכִים וּמְטַלְטְלִין מִמְּרְעֶה לְמִרְעֶה וּמִמְּדְבָּר לְמִדְבָּר, וְנוֹשְׁאִים אֶת אֱלֹהֵיהֶם עִמָּהֶם לְמָקוֹם שֶׁחוֹנִים שָׁם, וַאֲנִי נָשָׂאתִי אֶתְכֶם עַד אֲשֶׁר קֵבַעְתִּי אֶתְכֶם, וְהִנַּחְתִּם אוֹתִי, כָּךְ תִּרְגֵּם יוֹנָתָן. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (תענית ה:): כִּתַּיִּים עוֹבְדִים לַמַּיִם, וְקֵדְרִיִּים עוֹבְדִים לָאֵשׁ, וְאַף עַל פִּי שֶׁיּוֹדְעִים שֶׁהַמַּיִם מְכַבִּין אֶת הָאֵשׁ, לֹא הִנִּיחוּ אֶת אֱלֹהֵיהֶם:

פסוק יא

בְּלֹא יוֹעִיל. בַּעֲבוּרָהּ זָרָה שֶׁאֵין בָּהּ תּוֹעֶלֶת:

פסוק יב

שֹׁמּוּ שָׁמַיִם. לְשׁוֹן תִּמָּהוֹן, כְּמוֹ הִשְׁתּוֹמְמוּ; וְהוּא לְשׁוֹן צִוּוּי, כְּמוֹ "אִם כֹּה יֹאמְרוּ אֵלֵינוּ דֹּמּוּ" (שמואל א יד:ט):
וְשַׂעֲרוּ. לְשׁוֹן סַעַר:
חָרְבוּ מְאֹד. כְּאִלּוּ אַתֶּם נֶחֱרָבִים עַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁעָתִיד לֵיחָרֵב:

פסוק יג

שְׁתַּיִם רָעוֹת. אִם הֵמִירוּ יִרְאָתָם בְּכַיּוֹצֵא בָּהּ, יֵשׁ כָּאן רָעָה אַחַת; וְעַכְשָׁיו שֶׁ**אוֹתִי עָזְבוּ**, שֶׁאֲנִי **מְקוֹר מַיִם חַיִּים**, לָלֶכֶת אַחֲרֵי הָעֲבוֹדָה הַזָּרָה, שֶׁהֵם **כְּבֹאֵרוֹת** שֶׁל מַיִם מְכֻנָּסִין וְנִשְׁבָּרִין וְנִסְדָּקִין, וּמֵימֵיהֶם נִבְלָעִים בִּסְדָקֵיהֶם, הֲרֵי **שְׁתַּיִם רָעוֹת**:
לַחְצֹב. לַחְפֹּר:
אֲשֶׁר לֹא יָכְלוּ. טִינְדְרוֹנְ"ט בְּלַעַ"ז אֶת מֵימֵיהֶם; שֶׁהַמַּיִם מְטַשְׁטְשִׁין אֶת שְׂפָתָם וְכוֹתְלֵיהֶם וְהֵם נוֹפְלִין:

פסוק יד

יְלִיד בַּיִת. בֶּן הָאָמָה:

פסוק טו

יִשְׁאֲגוּ. שׁוֹאֲגִים, לְשׁוֹן הוֹוֶה:
כְּפִירִים. מְלָכִים:
נִצְּתוּ. נִצְּתוּ בָּאֵשׁ:

פסוק טז

גַּם בְּנֵי נֹף וְתַחְפַּנְחֵס. הֵם מִצְרַיִם שֶׁאַתֶּם בּוֹטְחִים עֲלֵיהֶם לְעֶזְרָה:
יִרְעוּךְ קָדְקֹד. לְשׁוֹן רְצִיצָה, כְּדִמְתַרְגְּמִינַן "וְרָצוּץ" (דברים כח:לג): "וּרְעִיעַ":

פסוק יז

הֲלֹא זֹאת תַּעֲשֶׂה לָּךְ. הֲלֹא אֶת הָרָעָה וְאֶת הַפּוּרְעָנוּת הַזֹּאת תְּגָרֹם לָךְ הָאַשְׁמָה וְהֶעָוֹן אֲשֶׁר עֲזַבְתְּ **אֶת ה' אֱלֹהַיִךְ**:

בְּעֵת מוֹלִיכֵךְ בַּדָּרֶךְ. שֶׁהָיָה מְלַמֵּד אוֹתָךְ דֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה:

פסוק יח

מַה לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם. לָמָּה תַּעֲזֹבִי אוֹתִי וְתִבְטְחִי עַל מִצְרַיִם?

לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר. שֶׁטִּבְּעוּ זְכוֹרֵיכֶם בַּנִּילוּס; **שִׁחוֹר** הוּא נִילוּס, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "מִן הַשִּׁיחוֹר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם" בְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ (יהושע יג:ג):

וּמַה לָּךְ. לִמְרֹד בִּי לְמַעַן תִּגְלִי **לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר**, לְמֵעֵבֶר נָהָר פְּרָת:

פסוק יט

תְּיַסָּרֵךְ רָעָתֵךְ. סוֹף שֶׁרָעָתֵךְ תָּבִיא עָלַיִךְ יִסּוּרִין:

וּמְשׁוּבוֹתַיִךְ. לְשׁוֹן "בָּנִים שׁוֹבָבִים" (ירמיה ג:יד):

תוֹכִיחוּךְ. לְשׁוֹן "מוּסָר" (ירמיה ל:יד):

וְלֹא פַחְדָתִי. פַּחַד שֶׁלִּי לֹא הָיָה בְּלִבֵּךְ לִירָא אוֹתִי:

פסוק כ

שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ. הָעוֹל שֶׁל עֵץ נוֹפֵל בּוֹ לְשׁוֹן שְׁבִירָה, וְהַמּוֹסְרוֹת, שֶׁהֵן שֶׁל עוֹר, נוֹפֵל בָּהֶן לְשׁוֹן **נְתִיקָה**:

מוֹסְרוֹתַיִךְ. הֵם רְצוּעוֹת שֶׁקּוֹשְׁרִין בָּהֶם הָעוֹל:

וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבֹר. עַל דְּבָרֶיךָ:

כִּי עַל כָּל גִּבְעָה. אַךְ אַתָּה לֹא שָׁמַרְתָּ הַבְטָחָתֵךְ, **וְעַל כָּל גִּבְעָה אַתְּ צֹעָה** – לְשׁוֹן מִשְׁכָּב וּמַצָּע. **כִּי** מְשַׁמֵּשׁ לְשׁוֹן אֶלָּא:

פסוק כא

נְטַעְתִּיךְ שׂוֹרֵק. שׂוֹרֵק הוּא זְמוֹרוֹת גֶּפֶן טוֹב, כְּלוֹמַר בְּנֵי אָבוֹת כְּשֵׁרִים וְצַדִּיקִים. וּמִדְרָשׁוֹ:

נְטַעְתִּיךְ שׂוֹרֵק, הוֹסַפְתִּי לְךָ עַל שֶׁבַע מִצְוֹוֹת שֶׁל בְּנֵי נֹחַ שֵׁשׁ מֵאוֹת וְשֵׁשׁ, כְּמִנְיַן שׂוֹרֵ"ק:

סוֹרֵי. דִּישְׁטוֹרְלְטוֹ"רְשׁ בְּלַ"ז:

גֶּפֶן נָכְרִיָּה. הַצּוֹמַחַת בַּיְּעָרִים:

פסוק כב

בַּנֶּתֶר. מִין אֲדָמָה שֶׁחָפִין וְשָׁפִין בָּהּ אֶת הַבְּגָדִים:

בּוֹרִית. נִקָּיוֹן, כְּמוֹ "וּבֹר לֵבָב" (תהלים כד:ד). וְיֵשׁ לוֹעֲזִים **בּוֹרִית** – שָׁאבוֹ"ן בְּלַ"ז:

נִכְתָּם עֲוֹנֵךְ. "הָא כְּרוֹשֵׁם כְּתִמָא דְּלָא דָכֵי, כֵּן סַגִּיאוּ חוֹבֵיךְ קֳדָמַי" (תרגום יונתן):

כֻּלָּם. טָאקְ"א בְּלַעַ"ז:
עֻנַּךְ. עַל עָוֹן הָעֵגֶל נֶאֱמַר, שֶׁהוּא קַיָּם לְעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם" (שמות לב:לד) – כָּל פְּקִידוֹת הַבָּאוֹת עַל יִשְׂרָאֵל, יִהְיֶה מִקְצָת עָוֹן הָעֵגֶל בָּהֶם (סנהדרין קב.):

פסוק כג

רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא. מָה עֲשִׂית מוּל בֵּית פְּעוֹר (דברים ג:כט)! וְעוֹד עַתָּה אַתְּ מַחֲזֶקֶת בְּאוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ כְּבָרָה קַלָּה הַמְשֻׁרֶכֶת דְּרָכֶיהָ:
בִּכְרָה. גְּמַלָּה נְקֵבָה בְּחוּרָה, שֶׁהִיא אוֹהֶבֶת לָנוּעַ. "בִּכְרֵי מִדְיָן" (ישעיהו ס:ו) מְתֻרְגָּם: "הוֹגְנֵי מִדְיָן", וְהֵם גְּמַלִּים בְּחוּרִים; כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין נב.): נְפִישֵׁי גְּמַלֵּי סָבֵי דְּטָעֲינִי מַשְׁכֵּי דְּהוֹגְנֵי:
מְשָׁרָכָת. מַחֲזֶקֶת בְּדַרְכֵי נְעוּרֶיהָ; לְשׁוֹן מַסְרִיךְ (בבא מציעא ו.), סָרִיךְ (גיטין סח:). וְיֵשׁ לְחַבְּרוֹ עִם "שְׁרוֹךְ נַעַל" (בראשית יד:כג) – קוֹשֶׁרֶת דַּרְכֵי נַעֲרוּתָהּ בְּלִבָּהּ:

פסוק כד

פֶּרֶה. שַׁלְוָואטִיקְ"וּ בְּלַעַ"ז, וְיֵשׁ לוֹעֲזִין קוֹלִיי"ן בְּלַעַ"ז:
לְמוּד מִדְבָּר. הַלְמוּד לִהְיוֹת בַּמִּדְבָּרוֹת; כֵּן אָהֲבַתְּ לָנוּעַ:
שָׁאֲפָה רוּחַ. פּוֹתַחַת אֶת פִּיהָ וְשׁוֹאֶפֶת רוּחַ, וּלְעוֹלָם הוּא חוֹזֵר לְמָקוֹמוֹ (קהלת א:ו):
תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה. אוֹתָהּ מִדַּת תַּנִּינִים שֶׁיֵּשׁ בָּהּ, כִּי גַּם הַתַּנִּין שׁוֹאֵף רוּחַ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "שָׁאֲפוּ רוּחַ כַּתַּנִּים" (ירמיה יד:ו). מִי יְשִׁיבֶנָּה מֵאוֹתָהּ מִדָּה? כֵּן אַתֶּם, מִי יוּכַל לַהֲשִׁיבְכֶם מִדַּרְכְּכֶם הָרָעָה?
כָּל מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ. כִּי עַל חִנָּם יִיעָפוּ, שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לְהַשִּׁיבָהּ. וּמַה סוֹפָהּ? **בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנָהּ**. חֹדֶשׁ אֶחָד יֵשׁ בַּשָּׁנָה שֶׁהִיא יְשֵׁנָה כָּל הַחֹדֶשׁ, וְאָז הִיא נִלְכֶּדֶת; אַף אַתֶּם, חֹדֶשׁ אֶחָד (הוּא אָב) הוּכַן לָכֶם כְּבָר מִימוֹת הַמְרַגְּלִים, שֶׁקִּבְּעוּ אֲבוֹתֵיכֶם בְּכִיַּת חִנָּם, בּוֹ תִּלָּכְדוּ (סוטה לה.). **תַּאֲנָתָהּ**. שׁוֹ"ן דִּגְרוֹנְמִינְ"ט בְּלַעַ"ז. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "כִּירוּדָא". דָּבָר אַחֵר: לְשׁוֹן יְלָלָה, כְּמוֹ "תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה" (יחזקאל כט:ב). לָשׁוֹן אַחֵר: שַׁאקוֹנְטְרִיא"ה בְּלַעַ"ז, כְּמוֹ "תַּאֲנַת שִׁילֹה" (יהושע טז:ו):

פסוק כה

מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף. זוֹ הִיא מִדָּתֵךְ, כְּפֶרֶא הָאוֹהֶבֶת לָנוּעַ. נְבִיאֵי אוֹמְרִים לִיךְ: מִנְעִי עַצְמֵךְ מֵעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלֹּא תֵּלְכִי יָחֵף בַּגּוֹלָה, וּמִנְעִי **גְּרוֹנֵךְ** מִלָּמוּת בַּצָּמָא; **וְתֹאמְרִי** עַל דִּבְרֵי הַנְּבִיאִים **נוֹאָשׁ**. אֵין מִיחוּשׁ, נוֹאַשְׁתִּי בְּדִבְרֵיכֶם. **נוֹאָשׁ** נוֹקְלִיי"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק כו

כִּי יִמָּצֵא. בִּתְחִלָּה כְּשֶׁהוּא נִמְצָא **גַּנָּב**, וְהוּא הָיָה מֻחְזָק נֶאֱמָן; כָּךְ תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:

פסוק כז

וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ. אֵלַי **קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ.** וְכֵן תַּרְגּוּם יוֹנָתָן: "וּבְעִידָן דְּבִישְׁתָּא אַתְיָא עֲלֵיהוֹן כַּפְּרִין בְּטָעוּתְהוֹן וּמוֹדָן קֳדָמַי וְאָמְרִין רַחֵם עָלָנָא וּפְרוֹקְנָא":

פסוק כח

מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ. בְּכָל עִיר וְעִיר אֱלוֹהַּ אַחֵר:

פסוק כט

לָמָּה תָּרִיבוּ. אֵיךְ תָּבֹאוּ לְהִתְוַכֵּחַ בְּרִיב וְלוֹמַר: לֹא חָטָאנוּ?!

כֻּלְּכֶם פְּשַׁעְתֶּם בִּי. אַף הַצַּדִּיקִים בְּמַשְׁמָע; הַיְינוּ דְּאָמְרֵי אִינְשֵׁי: בַּהֲדֵי הוּצָא, לָקֵיא כַּרְבָּא (בבא קמא צב.):

פסוק ל

לַשָּׁוְא הִכֵּיתִי. עַל חִנָּם, כִּי לֹא הוֹעִיל שֶׁיִּקָּחוּ **מוּסָר**:

אָכְלָה חַרְבְּכֶם. אֶת נְבִיאֵיכֶם, הֲרַגְתֶּם אֶת זְכַרְיָה (דברי הימים ב כד:כא) וְיִשַּׁעְיָה (יבמות מט:):

פסוק לא

רְאוּ דְבַר ה'. הוֹצִיא לָהֶם צִנְצֶנֶת הַמָּן, אָמַר לָהֶם: רְאוּ כָּאן מַה דְּבַר ה' מוֹעִיל (מכילתא בשלח ויסע ה)! **הֲמִדְבָּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל.** לְשׁוֹן תֵּימָה הוּא, לְכָךְ נְקוּדָה מ"ם רָפֵי וְה"א בַּחֲטַף פַּתָּח: כְּלוּם נִדְמֶה לַאֲבוֹתֵיכֶם שֶׁהוּא מִדְבָּר כְּשֶׁהָלְכוּ בּוֹ, שֶׁהוֹרַדְתִּי לָהֶם לֶחֶם זֶה דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ (שמות טז:ד)?

מַאְפֵּלְיָה. לְשׁוֹן חֹשֶׁךְ:

מַדּוּעַ אָמְרוּ עַמִּי רַדְנוּ. נִבְדַּלְנוּ מִמְּךָ, כְּמוֹ הָרוֹדֶה פַּת מִן הַתַּנּוּר (תרומות י,ג). כָּךְ מִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא (תנחומא, במדבר ב). וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ **רַדְנוּ** לְשׁוֹן יְרִידָה, וְעוֹד פָּנִים אֲחֵרִים:

פסוק לג

תֵּיטִיבִי. תְּקַשְּׁטִי עַצְמֵךְ לִקְרַאת נוֹאֲפַיִךְ, כְּמוֹ "וַתֵּיטֶב רֹאשָׁהּ" דְּאִיזֶבֶל, בְּפָרָשַׁת יֵהוּא (מלכים ב ט:ל):

גַּם אֶת הָרָעוֹת לִמַּדְתְּ. חָזַרְתְּ עַל כָּל רוֹעַ דֶּרֶךְ, לִלְמוֹד אֶת הַמְקֻלְקֶלֶת שֶׁבְּכֻלָּם:

גַּם. לְשׁוֹן אֲפִילוּ. **לָכֵן.** לְשׁוֹן שְׁבוּעַת אֱמֶת, אַף **אֶת** הַדֶּרֶךְ הָרָעָה שֶׁבְּכָל הַדְּרָכִים **לִמַּדְתְּ** לְעַצְמֵךְ:

לִמַּדְתְּ. הִנְהַגְתְּ:

פסוק לד

בַּמַּחְתֶּרֶת מְצָאתִים. לֹא מְצָאתָ אוֹתָם בַּמַּחְתֶּרֶת כְּשֶׁהָרַגְתָּ אוֹתָם:

מְצָאתִים. כֹּה יֹאמַר לְנָקֵבָה לְשׁוֹן פָּעַלְתְּ, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בְּסֵפֶר (יחזקאל טז:נח) אֶת נְשָׂאתִים:

כִּי עַל כָּל אֵלֶּה. שֶׁהָיוּ מוֹכִיחִים אוֹתְךָ בַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה:

פסוק לה

וַתֹּאמְרִי. בְּלִבֵּךְ:

כִּי נִקֵּיתִי. אֲשֶׁר זַכָּאָה אֲנִי נַפְשִׁי:

נִשְׁפַּט אוֹתָךְ. בָּא עִמָּךְ בְּמִשְׁפָּט:

פסוק לו

תֵּזְלִי. לְשׁוֹן זְלִזּוּל:

לְשַׁנּוֹת אֶת דַּרְכֵּךְ. לְעָזְבֹ אוֹתִי וְלִסְמֹךְ עַל מִצְרִים לְעֶזְרָה, בִּימֵי יְהוֹיָקִים (מלכים ב כד:ז) וְצִדְקִיָּהוּ (ירמיה לז):

לְשַׁנּוֹת. לְשׁוֹן שִׁנּוּי:

כַּאֲשֶׁר בֹּשְׁתְּ מֵאַשּׁוּר. שֶׁסָּמַכְתְּ אָחָז עָלָיו, "וַיְיַצֵּר לוֹ וְלֹא חִזְקוֹ" כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים ב כח:כ):

פרק ג

פסוק א

לֵאמֹר הֵן יְשַׁלַּח וְגוֹ'. יֵשׁ לִי לוֹמַר, שֶׁאֵין עוֹד אַתְּ רְאוּיָה לִי, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַמְשַׁלֵּחַ **אֶת אִשְׁתּוֹ וְהָלְכָה וְגוֹ'**:

וְאַתְּ זָנִית רֵעִים רַבִּים. עִם אוֹהֲבִים רַבִּים; וְאַף עַל פִּי כֵן, שׁוּבִי **אֵלַי**:

וְשׁוּב אֵלַי. כְּמוֹ "עֲשׂוֹת", וְלָשׁוּב אֵלַי אֲנִי עוֹסֵק בָּךְ:

פסוק ב

שְׂפָיִים. יִבְלֵי מַיִם:

לֹא שֻׁגַּלְתְּ. לְשׁוֹן פִּילֶגֶשׁ:

יָשַׁבְתְּ לָהֶם. לִהְיוֹת נְכוֹנָה לִקְרָאתָם:

כָּעֲרָבִי. יוֹשֵׁב אֹהָלִים, שֶׁהוּא תָּמִיד מָצוּי בַּחוּץ, בַּמִּדְבָּרוֹת; וְעַל שֵׁם כָּךְ הוּא קָרוּי עֲרָבִי, שֶׁשּׁוֹכֵן בָּעֲרָבָה:

פסוק ג

וּמַלְקוֹשׁ. כְּמָטָר הַיּוֹרֵד בְּנִיסָן (יואל ב:כג) עַל הַמְּלִילוֹת וְעַל הַקַּשִּׁין. **וּמַלְקוֹשׁ** טְרַדִיוֹ"א בְּלַעַ"ז:

פסוק ד

הֲלוֹא מֵעַתָּה. הַלְוַאי שַׁבְתְּ מֵרָעָתֵךְ וְקָרָאת **לִי אָבִי**, וְאִם תַּעֲשִׂי כָּךְ, **הֲיִנְטֹר** לָךְ אֲדוֹנַיִךְ **לְעוֹלָם** אֵת אֲשֶׁר חָטָאת לוֹ, **אִם יִשְׁמֹר לָנֶצַח**? לֹא יִשְׁמֹר!

פסוק ה

הִנֵּה דִבַּרְתְּ. בְּפִיךְ: "לֹא נָבוֹא עוֹד אֵלֶיךָ" (ירמיה ב:לא), וְאוֹתָהּ הָרָעָה תַּעֲשִׂי וְלֹא תִּתְּנִי לֵב לָשׁוּב:

וַתּוּכָל. וְנִצַּחְתְּ לְמָרוֹד:

פסוק ו

מְשׁוּבָה. נִצַּחַת (ירמיה ח:ה) וּמוּכַחַת **בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ הַמֶּלֶךְ** כְּשֶׁצִּוַּנִי לְהַחֲזִיר עֶשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים (מגלה יד:). **הֲרָאִיתָ אֲשֶׁר עָשְׂתָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל** "הַשּׁוֹבֵבָה" (ירמיה לא:כא), אַנְבּוֹזִיי"ה בְּלַעַ"ז:

יִשְׂרָאֵל. עֶשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים:

הוֹלָכָה הִיא. בְּעוֹדָהּ עַל אַדְמָתָהּ, קוֹדֶם שֶׁגָּלְתָה בִּימֵי חִזְקִיָּהוּ עִם הוֹשֵׁעַ בֶּן אֵלָה (מלכים ב יז):

הוֹלָכָה. הָיְתָה הוֹלֶכֶת **עַל כָּל הַר גָּבֹהַּ**:

וַתִּזֶנִי שָׁם. לַעֲבוֹדָה זָרָה. **וַתִּזְנִי** כְּמוֹ וַתִּתֶּן: יו"ד יְתֵרָה:

פסוק ז

וָאֹמַר. עַל יְדֵי נְבִיאַי עָמוֹס וְהוֹשֵׁעַ בֶּן בְּאֵרִי וּשְׁאָר נְבִיאִים: **אַלַי תָּשׁוּב**:

וַתֵּרֶא בָּגוֹדָה אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה. כָּל זֶה. **בֹּגֵדָה** קָשָׁה מִמְּשׁוּבָה: יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם רְאשׁוֹנִים לְקַלְקוֹל וְלֹא רָאוּ פֶּרְעָנוּת לִלְמֹד מִמֶּנּוּ וְלָשׁוּב, קְרוּיִין **מְשׁוּבָה**; יְהוּדָה, שֶׁרָאוּ שֶׁגָּלוּ אֵלּוּ וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר, קְרוּיִין **בֹּגֵדָה**:

פסוק ח

וָאֵרֶא כִּי עַל כָּל אוֹדוֹת וגו'. נְקֵדּוֹת טַעֲמֵי מִקְרָא זֶה מְלַמְּדִין עַל פֵּרוּשׁוֹ: **יִשְׂרָאֵל** נָקוּד זָקֵף, מֻבְדָּל מִשֶּׁלַּחְתִּיהָ; **שִׁלַּחְתִּיהָ** נָקוּד זָקֵף גָּדוֹל לְעֻמָּתוֹ. וְזֶה פֵּרוּשׁוֹ: **וָאֵרֶא** נִסְתַּכַּלְתִּי בָּהּ לִיפָּרַע מִמֶּנָּה, וְלָמָּה? **כִּי עַל כָּל אוֹדוֹת אֲשֶׁר נָאֲפָה מְשׁוּבָה יִשְׂרָאֵל**, וּמָה הָיְתָה נְקָמָתִי? **שִׁלַּחְתִּיהָ** מֵעַל פָּנַי. **וְלֹא יָרְאָה בֹּגֵדָה יְהוּדָה** שֶׁרָאֲתָה בְּפוּרְעָנוּת שֶׁל שׁוֹמְרוֹן, לָתֵת לִבָּהּ לָשׁוּב:

פסוק ט

וַתְּנַאֵף אֶת הָאֶבֶן. "וְטָעַת עִם פִּלְחֵי אַבְנַיָּא וְאָעַיָּא", וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם **מִקֹּל זְנוּתָהּ** לְשׁוֹן קַלּוּת: "מִדְּקַלִּילָא בְּעֵינָהָא טָעֲוָותָהָא":

פסוק י

וְגַם בְּכָל זֹאת. שֶׁרָאוּ בְּקִלְקוּלַת פֶּרְעָנוּת חֲבֵרֵיהֶם:

כִּי אִם בְּשֶׁקֶר. דּוֹרוֹ שֶׁל יֹאשִׁיָּה מַרְאִין עַצְמָם שֶׁהֵם צַדִּיקִים, וְהֵם רְשָׁעִים הָיוּ. צָרִים צוּרוֹת שֶׁל עֲבוֹדָה זָרָה עַל דַּלְתוֹתֵיהֶם מִבִּפְנִים, חֻצָיָהּ עַל זוֹ וְחֻצָיָהּ עַל זוֹ, וּכְשֶׁהָיוּ מְבַעֲרֵי עֲבוֹדָה זָרָה בּוֹדְקִים, הָיָה הַדֶּלֶת פָּתוּחַ וְלֹא הָיוּ מַכִּירִין בָּהּ:

פסוק יא

צִדְּקָה נַפְשָׁהּ מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל. נִקְּתָה וּפָטְרָה עַצְמָהּ מִן הַדִּין, שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ מִמִּי לִלְמוֹד:

פסוק יב

הָלוֹךְ וְקָרָאתָ וְגוֹ'. הָלוֹךְ כְּתַרְגּוּמוֹ: "אֲזִיל", לְשׁוֹן צִוּוּי; כָּאן צִוָּהוּ לֵילֵךְ וּלְהַחֲזִיר עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ (מגלה יד:), כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (פסוק ו), שֶׁבִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ נֶאֱמְרָה לוֹ נְבוּאָה זוֹ; וְחָזְרוּ מִקְצָת מֵהֶן בְּשִׁמּוֹנֶה עֶשְׂרֵה לְיֹאשִׁיָּהוּ (דברי הימים ב לה,יז-יט):

צָפוֹנָה. אֶל הַמְּקוֹמוֹת שֶׁגָּלוּ שָׁם לְאַשּׁוּר:

פָּנַי. "רוּגְזִי", כֵּן תַּרְגֵּם יוֹנָתָן:

פסוק יג

פָּשָׁעַתְּ. מָרַדְתְּ:

וַתְּפַזְּרִי אֶת דְּרָכַיִךְ. לְשׁוֹן זְנוּת; פִּסּוּק רַגְלַיִם לְמִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה:

פסוק יד

שׁוֹבָבִים. אַנְווּישֵׁי"ר בְּלַעַ"ז, שֶׁשּׁוֹבַבְתֶּם דַּרְכְּכֶם מֵרוֹב כֹּל (דברים כח:מז), שֶׁהֱיִיתֶם בְּשַׁלְוָה וְעֹנֶג, כְּמוֹ שֶׁהוּא אוֹמֵר "הַפּוֹרְטִים עַל פִּי הַנָּבֶל" (עמוס ו:ה), "הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן" (עמוס ו:ו):

כִּי אָנֹכִי בָּעַלְתִּי בָכֶם. וְנִקְרֵאתֶם בִּשְׁמִי, שֶׁאֲנִי אָדוֹן לָכֶם, וְאֵין כְּבוֹדִי לְהַנִּיחַ אֶתְכֶם בְּיַד אוֹיְבִי:

פסוק טז

לֹא יֹאמְרוּ עוֹד אֲרוֹן. כִּי כָל כְּנִיסַתְכֶם תְּהֵא קְדוּשָׁה, וְאֶשְׁכּוֹן בָּהּ כְּאִלּוּ הוּא אֲרוֹן:

יִפָּקֵדוּ. כְּמוֹ **יִזָּכְרוּ**:

וְלֹא יֵעָשֶׂה עוֹד. מַה שֶּׁנַּעֲשָׂה בּוֹ כְּבָר בְּשִׁילֹה, שֶׁהֶבִיאוּהוּ בַּמִּלְחָמָה עִם פְּלִשְׁתִּים, בִּימֵי עֵלִי (שמואל א ד):

פסוק יז

וְנִקָּווּ. וְנִקְבְּצוּ, לְשׁוֹן "מִקְוֵה מַיִם" (ויקרא יא:לו):

שְׁרִירוּת. לְשׁוֹן רְאִיָּה, כְּמוֹ "אֲשׁוּרֶנּוּ" (במדבר כד, יז):

פסוק יח

יֵלְכוּ בֵּית יְהוּדָה עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל. עִמָּם יִתְחַבְּרוּ וְיִתְוַסְּפוּ עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת מַמְלָכָה אַחַת:

פסוק יט

וְאָנֹכִי אָמַרְתִּי. בְּלִבִּי, וְלָכֵן הִנְחַלְתִּים לַאֲבוֹתֵיכֶם:

אֵיךְ אֲשִׁיתֵךְ בַּבָּנִים. אֶת, עֲדֵתִי וְאֻמָּתִי, בְּתוֹךְ שְׁאָר בָּנִים, לְפִיכָךְ בֵּרַרְתִּי מָנָה יָפָה וְאֶתֵּן לָךְ אֶרֶץ חֶמְדָּה:

צְבִי צְבָאוֹת גּוֹיִם. צְבִיּוֹן כָּל צִבְאוֹת גּוֹיִם (תנחומא, משפטים יז):

פסוק כ

אָכֵן. אֲבָל אַתֶּם לֹא עֲשִׂיתֶם מַחֲשַׁבְתִּי, כִּי אִם כְּמוֹ אִשָּׁה שֶׁבּוֹגְדָה מֵרֵעָהּ עַל שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְהַסְפִּיק מְזוֹנוֹתֶיהָ, **כֵּן בְּגַדְתֶּם בִּי** – הַמַּסְפִּיק לָכֶם כָּל טוֹב; כָּךְ מִדְרַשׁ אַגָּדָה (תנחומא, משפטים יז):

פסוק כא

עַל שְׁפָיִים נִשְׁמָע. קוֹל הוּא לְהִשָּׁמַע:

פסוק כב

הִנְנוּ אָתָנוּ לָךְ. הַנָּבִיא מְלַמְּדָם לְהִתְוַדּוֹת וְלוֹמַר כֵּן: **הִנְנוּ אָתָנוּ לָךְ, אָכֵן לַשֶּׁקֶר וְגוֹ', וְהַבֹּשֶׁת אָכְלָה וְגוֹ' נִשְׁכְּבָה בָּבָשְׁתֵּנוּ**. כָּל זֶה לְשׁוֹן תְּפִלָּה שֶׁהַנָּבִיא מְלַמְּדָם לוֹמַר:

אָתָנוּ. בָּאנוּ:

פסוק כג

אָכֵן לַשֶּׁקֶר. שִׁמַּרְנוּ מִגְּבָעוֹת וְהֶמּוֹן הָרִים שֶׁעָבַדְנוּ עֲבוֹדָה זָרָה שָׁם (על פי שמואל א כה:כא):

אָכֵן. בֶּאֱמֶת:

פסוק כד

וְהַבֹּשֶׁת. עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁעָסַקְנוּ בָּהּ; כְּמָה דְאַתְּ אָמַר "וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת" (הושע ט:י):

אָכְלָה אֶת יְגִיעַ אֲבוֹתֵינוּ. בַּעֲוֹן עֲבוֹדָתָהּ הָיָה יְגִיעֵנוּ לָבַז:

פרק ד

פסוק א

אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל. בִּתְשׁוּבָה זוֹ **אֵלַי תָּשׁוּב** לִכְבוֹדְךָ וּגְדֻלָּתְךָ הָרִאשׁוֹנָה:

וְאִם תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי. אָז **לֹא תָנוּד** – לְצֵאת בַּגּוֹלָה:

פסוק ב

וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי ה' בֶּאֱמֶת. כְּשֶׁתִּשָּׁבַע בִּשְׁמִי תִּשָּׁבַע **בֶּאֱמֶת**, וְלֹא כַּאֲשֶׁר עַתָּה, שֶׁכָּתוּב בָּכֶם "אִם חַי ה' יֹאמְרוּ אָכֵן לְשֶׁקֶר יִשָּׁבֵעוּ" (ירמיה ה:ב):

וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גוֹיִם. אִם תַּעֲשׂוּ כֵּן, אָז יִתְבָּרְכוּ בְּיִשְׂרָאֵל הַגּוֹיִם; כָּל גּוֹי יֹאמַר לִבְנוֹ: תְּהֵא כְּפִלּוֹנִי יִשְׂרָאֵל:

יִתְהַלָּלוּ. יַגִּידוּ שִׁבְחֲכֶם. דָּבָר אַחֵר: **יִתְהַלָּלוּ** – מִי שֶׁיּוֹכַל לְהִדָּבֵק בְּיִשְׂרָאֵל, יִתְפָּאֵר בַּדָּבָר; פוּרוּנְטִי"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק ג

כִּי כֹה אָמַר ה' וגו' נִירוּ לָכֶם נִיר. – הֱוֹוּ לְמַדִּין מַעוֹבְדֵי אֲדָמָה, שֶׁנּוֹרִים אוֹתָהּ בִּימֵי הַקַּיִץ לְהָמִית שָׁרְשֵׁי הָעֲשָׂבִים, שֶׁלֹּא תְהֵא מַעֲלָה **קוֹצִים** בְּעֵת הַזֶּרַע בַּחֹרֶף; אַף אַתֶּם הֵטִיבוּ מַעֲשֵׂיכֶם בְּטֶרֶם תָּבֹא עֲלֵיכֶם הָרָעָה, שֶׁלֹּא תְהֵא תְּפִלַּתְכֶם נִמְאֶסֶת כְּשֶׁתִּצְעָקוּ:

וְאַל תִּזְרְעוּ אֶל קוֹצִים. וְאַל תְּהִי צַעֲקַתְכֶם לְפָנַי מִתּוֹךְ הָרֶשַׁע כִּי אִם מִתּוֹךְ תְּשׁוּבָה, שֶׁלֹּא תִהְיוּ דּוֹמִים לְזוֹרֵעַ בְּלֹא נִיר, וְהִיא נֶהְפֶּכֶת לְקוֹצִים; קַרְדוֹנְי"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק ד

הִמּוֹלוּ לַה'. בְּטֶרֶם **תֵּצֵא חֲמָתִי כָאֵשׁ**; זֶהוּ כְּנִיר לִפְנֵי הַזֶּרַע (ירמיה ג:ג):

פסוק ה

וְאִמְרוּ תַקְּעוּ שׁוֹפָר. הַזְהִירוּ אֶת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, שֶׁיִּתְקְעוּ בְּשׁוֹפָר לִבְרוֹחַ:

מַלְאוּ. לְשׁוֹן אֲסִיפָה, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בַּמִּקְרָא: "אֲשֶׁר יִקָּרֵא עָלָיו מְלֹא רֹעִים" (ישעיהו לא:ד); "קָרְאוּ אַחֲרֶיךָ מָלֵא" (ירמיהו יב:ו); "יַחַד עָלַי יִתְמַלָּאוּן" (איוב טז:י):

פסוק ו

שְׂאוּ נֵס. לִבְרוֹחַ לְצִיּוֹן:

הָעִיזוּ. הֵאָסְפוּ, כְּמוֹ "שִׁלַּח הָעֵז" (שמות ט:יט):

פסוק ז

עָלָה אַרְיֵה. נְבוּכַדְנֶצַּר (מגלה יא.):

מִסְּבְכוֹ. דֶּרֶךְ אַרְיֵה לֵישֵׁב בְּמַאֲרַב סְבָכֵי הַיַּעַר (ישעיה י:לד); אשפיישי"ש בְּלַעַ"ז:

תְּצֵינָה. לְשׁוֹן "צִיָּה" (ירמיה ב:ו):

פסוק ח

עַל זֹאת. מַה הוּא זֹאת? **כִּי לֹא שָׁב וְגוֹ'**. וְאַף עַל פִּי שֶׁדִּבֵּר לְמַעְלָה בִּנְבוּכַדְנֶצַּר עַל הַחֻרְבָּן, כָּאן חָזַר לְדַבֵּר בְּמִיתַת יֹאשִׁיָּהוּ:

כִּי לֹא שָׁב חֲרוֹן אַף וְגוֹ'. וְאַף עַל פִּי שֶׁשָּׁב יֹאשִׁיָּהוּ בְּכָל לֵב, נֶאֱמַר בּוֹ (מלכים ב כג:כו) "לֹא שָׁב ה' מֵחֲרוֹן אַפּוֹ עַל כָּל הַכְּעָסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוֹ מְנַשֶּׁה":

פסוק ט

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא. בְּיוֹמוֹ שֶׁל יֹאשִׁיָּהוּ יִתְמַהוּ: לָמָּה עָלְתָה בּוֹ כָּל כָּךְ? וְהֵם אֵין יוֹדְעִין שֶׁאֵין דּוֹרוֹ חוֹזֵר יָפֶה; כְּשֶׁבָּא לְבַעֵר אֶת עֲבוֹדָה זָרָה מֶה הָיוּ לֵיצָנֵי הַדּוֹר עוֹשִׂין? חוֹקְקִין צוּרַת עֲבוֹדָה זָרָה עַל דַּלְתוֹתֵיהֶן, חֶצְיָהּ בְּדֶלֶת זֶה וְחֶצְיָהּ בְּדֶלֶת זֶה; כְּשֶׁהָיָה פּוֹתְחוֹ לֹא הָיְתָה נִכֶּרֶת, וּכְשֶׁהָלַךְ מִשָּׁם סוֹגְרָהּ וְהִיא מִתְחַבֶּרֶת:

פסוק י

הַשֵּׁא הִשֵּׁאתָ. אַטְיְנַטַא"ר בְּלַעַ"ז, לְשׁוֹן "הַנָּחַשׁ הִשִּׁיאַנִי" (בראשית ג:יג); שֶׁנִּבְיְאֵי הַשֶּׁקֶר נִבָּאִים לָכֶם: **שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם**:

פסוק יא

לָעָם הַזֶּה. עַל הָעָם הַזֶּה, כְּשֶׁיִּגְלוּ כֻּלָּם:

צַח שְׁפָיִים. מְכַבֵּד וּמְטַאטֵא אַף אֶת שְׁדוֹת יִבְלֵי הַמַּיִם, לְשִׁיתָם מִדְבָּר. לְשׁוֹן אַחֵר: **צַח** לְשׁוֹן "צָמָא", דְּמַתַרְגְּמִינַן: "צְחוּתָא":

דֶּרֶךְ בַּת עַמִּי. אוֹתוֹ **רוּחַ** בָּא. וְגַם **לוֹא לִזָּרוֹת** מוֹץ מִגֹּרֶן, אהבוניי"ר בְּלַעַז, כְּמוֹ "וְאָזֵרֶם בְּמִזֵּרֶה" (ירמיה טו:ז):

וְלוֹא לְהָבֵר. וְלִנְקוֹת תְּבוּאָה הוּא בָּא, כְּלוֹמַר: לֹא לְטוֹבָה כִּי אִם לְרָעָה, לְהַגְלוֹת אֶת אֲנָשִׁים (וְנָשִׁים) טַף וּבְהֵמָה:

פסוק יב

רוּחַ מָלֵא. מֵאֵלֶּה הַפֶּרְעָנוּת **יָבוֹא לִי** רוּחַ מָלֵא, רוּחַ שָׁלֵם, שֶׁלֹּא אֶחְזוֹר בּוֹ וְלֹא אֶנָּחֵם. רוּחַ טַלְנַ"ט בְּלַעַ"ז:

מִשְׁפָּטִים. לְשׁוֹן וְכוּחַ:

פסוק יג

וְכַסּוּפָה. אִיקוֹמָאטְרוֹבִילוֹ בְּלַעַ"ז:

פסוק יד

אוֹנֵךְ. חֻמְסֵךְ:

פסוק טו

כִּי קוֹל מַגִּיד מִדָּן. "אֲרִי קַל נְבִיָא מִתְנַבֵּן עֲלֵיהוֹן דְּגָלוֹן עַל דְּפָלְחוּ לְעֶגְלָה דִּבְדָן וּמְבַשְּׂרִין בְּשׂוֹרָן בַּיְשָׁן יְתוּן עֲלֵיהוֹן עַל דְּאִשְׁתַּעֲבָדוּ לְצַלְמָא דְּקִים מֵיכָה בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם". וְאַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר גָּלוּ הָעֲגָלִים מִימוֹת סַנְחֵרִב, עֲדַיִן עֲוֹונָם קַיָּם. גְּדוֹלָה הִיא עֲבֵרָה שֶׁשּׁוֹבֶרֶת לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ: לְפָנֶיהָ מִימוֹת אַבְרָהָם שֶׁנֶּאֱמַר "וְיִרְדֹּף עַד דָּן" (בראשית יד:יד), כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ לְדָן תִּשַּׁשׁ כֹּחוֹ שֶׁעֲתִידִין בָּנָיו לַעֲבֹד שָׁם עֲבוֹדָה זָרָה; וּלְאַחֲרֶיהָ בְּחֻרְבַּן הַבַּיִת שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי קוֹל מַגִּיד מִדָּן:

וּמַשְׁמִיעַ אָוֶן. אָוֶן שֶׁבֶר:

פסוק טז

נוֹצְרִים. נוֹתְנֵי מָצוֹר עֲלֵיהֶם:

פסוק יז

שָׂדַי. כְּמוֹ שָׂדֶה:

אוֹתִי מָרָתָה. הִקְנִיטָה; כְּמוֹ "מַמְרִים הֱיִיתֶם" (דברים ט:כד) – מַרְגְּזִין:

פסוק יח

עָשׂוּ אֵלֶּה. לַעֲשׂוֹת אֵלֶּה לָךְ:

פסוק יט

אוֹחִילָה. לְשׁוֹן חִיל וְרֶתֶת:

קִירוֹת. אַנְטִינָ"שׁ בְּלַעַ"ז:

שָׁמַעַתְּ נַפְשִׁי. מֵאֲחוֹרֵי הַפַּרְגּוֹד (חגיגה טו.) בָּאַתְנִי בְּשׂוֹרַת קוֹל מִתְרוּעַת מִלְחָמָה:

פסוק כ

שֶׁבֶר עַל שֶׁבֶר. חָרְבוֹת יְרוּשָׁלַיִם עַל גָּלוּת יְכָנְיָה:

רֻעַ יְרִיעוֹתָי. רֶגַע שֻׁדְּדוּ יְרִיעוֹתָי:

פסוק כא

עַד מָתַי אֶרְאֶה. הָאֲסִיפוֹת הָאֵלֶּה הַנּוֹשְׂאִים **נֵס**, לְהַקְבֵּץ לָבֹא לְהִלָּחֵם:

פסוק כד

הִתְקַלְקָלוּ. נִתְקוּ וְנִזְרְקוּ מִמְּקוֹמָן; וְעִם "קַלְקַל בַּחֹצִים" (יחזקאל כא:כו) חִבְּרוֹ מְנַחֵם:

פסוק כו

וְהִנֵּה הַכַּרְמֶל. אֶרֶץ הַנְּטוּעַ כָּל טוֹב כַּכַּרְמֶל נִהְיָה **מִדְבָּר**. מִדְרַשׁ אַגָּדָה: רָאִיתִי הֶהָרִים אֵלּוּ הָאָבוֹת, וְכָל הַגְּבָעוֹת אֵלּוּ אִמָּהוֹת (ראש השנה יא.), כְּלוֹמַר זְכוּתָן תַּמָּה, אֵין הָאָדָם, זְכוּת מֹשֶׁה שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ עָנִיו מִכָּל הָאָדָם (במדבר יב,ג), **וְהִנֵּה הַכַּרְמֶל** אֵלְיָהוּ:

פסוק כז
וְכָלָה לֹא אֲעֲשֶׂה. בִּיוֹשְׁבֶיהָ, כִּי אוֹתִיר פְּלֵיטִים שֶׁיֵּלְכוּ בַּגּוֹלָה:

פסוק כח
תֶּאֱבַל. תֶּחֱרַב:
זַמּוֹתִי. לְשׁוֹן מַחֲשָׁבָה:
עַל כִּי דִבַּרְתִּי. הַפּוּרְעָנוּת הַזֹּאת, וַאֲקַיְּמֶנָּה:
וְלֹא אָשׁוּב. וְלֹא אֶנָּחֵם, לַחְשֹׁב מַחְשָׁבוֹת טוֹבוֹת עֲלֵיהֶם:

פסוק כט
וְרוֹמֵה. כְּמוֹ "רָמָה בַיָּם" (שמות טו:א):
בָּאוּ בָעָבִים. בַּיְעָרוֹת עָבִים, מְקוֹם סִיכּוּךְ קוֹצִים לְהִטָּמֵן:
וּבַכַּפִּים עָלוּ. "סֻלַּע" (ירמיה כג:כט) מְתֻרְגָּם "בְּכִיפַיָּא":

פסוק ל
כִּי תִלְבְּשִׁי שָׁנִי. לְהִתְנָאוֹת וְלִמְצֹא רַחֲמִים לִפְנֵי הַשּׁוֹדֵד:
תִּקְרָעִי בַפּוּךְ. לְשׁוֹן קְרִיעָה, שֶׁהַפּוּךְ נִרְאֶה כְּמַרְחִיב קֶרַע הָעַיִן; כָּךְ שָׁמַעְתִּי. וְגַם מְנַחֵם לֹא חָלַק, בְּמַחְבֶּרֶת קֶרַע:
פּוּךְ. לְשׁוֹן כָּחוֹל (שבת ח,ג):
עוֹגְבִים. הַמְשַׁחֲקִים עִם הַנָּשִׁים בְּצִדֵּי מִינֵי נִיאוּף; כְּמוֹ "וַתַּעְגְּבָה עַל פִּלַגְשֵׁיהֶם" (יחזקאל כג:כ):
נַפְשֵׁךְ יְבַקֵּשׁוּ. מְבַקְּשִׁים לְהָרְגֵךְ:

פסוק לא
כְּמַבְכִּירָה. כְּאִשָּׁה הַמְבַכֶּרֶת תְּחִלַּת לֵידָתָהּ:
תְּתַיַּפַּח. תְּיַלֵּל וְתִצְעַק גְּנִיחוֹת; קונפליינ"ט בְּלַעַ"ז; כְּמוֹ "וְיִפַּח חָמָס" (תהלים כז:יב) – לְשׁוֹן דִּבּוּר:
אוֹי נָא לִי. כָּךְ אוֹמֶרֶת:

פרק ה

פסוק ג
ה' עֵינֶיךָ הֲלוֹא. הֵם בַּעֲלֵי אֱמוּנָה לְהֵיטִיב, וְלָמָּה בְּגָדוּ אֵלֶּה בָּךְ וְאֵין מְבַקְּשִׁין אֱמוּנָה?
הִכִּיתָה אוֹתָם. וְלֹא נַעֲשׂוּ חוֹלִים עַל הַמַּכָּה, לָשׁוּם עַל לִבָּם לָשׁוּב מֵרָעָתָם:
קָחַת. כְּמוֹ לְקֵחַת:

פסוק ד

וַאֲנִי אָמַרְתִּי. הַנָּבִיא אוֹמֵר כָּךְ. **אַךְ דַּלִּים הֵם** מֵחָכְמָה, אֵלּוּ שֶׁאֲנִי מְדַבֵּר עִמָּהֶם:
נוֹאֲלוּ. לְשׁוֹן "אֱוִיל" (ירמיה ד:כב), כְּתַרְגּוּמוֹ: "אִיטְפַּשׁוּ":

פסוק ה

אֵלְכָה לִּי אֶל הַגְּדוֹלִים. הֵם יִשְׁמְעוּ; **אַךְ** לֹא הוֹעִילְתִּי, וְגַם **הֵמָּה יַחְדָּו שָׁבְרוּ עֹל** שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵעֲלֵיהֶם:

פסוק ו

אַרְיֵה. מַלְכוּת בָּבֶל:
זְאֵב. מַלְכוּת מָדַי:
נָמֵר. מַלְכוּת אַשּׁוּר:
יִטָּרֵף. בֶּאֱדוֹם (אסתר רבה, פתיחתא ה):
זְאֵב עַרְבוֹת. לְשׁוֹן "עֲרָבָה וְשׁוּחָה" (ירמיה ב:ו): זְאֵב הַמִּדְבָּר:
שֹׁקֵד. מְמַהֵר, וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ עִם לְשׁוֹן שְׁמִירָה, כְּמוֹ "לִשְׁקֹד עַל דַּלְתוֹתַי" (משלי ח:לד).
וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם לְשׁוֹן אֲרִיבָה:

פסוק ז

אֵי לָזֹאת אֶסְלַח לָךְ. בִּתְמִיהָה: שֶׁמָּא לָזֹאת אֶסְלַח לָךְ?! וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ אֵי כְּמוֹ אַיִן. אֲשֶׁר **בָּנַיִךְ עֲזָבוּנִי וַאֲשָׁבַּע אוֹתָם** כָּל טוֹב:
יִתְגּוֹדָדוּ. יִתְקַבְּצוּ גְּדוּדִים:

פסוק ח

סוּסִים מְיֻזָּנִים מַשְׁכִּים הָיוּ. בְּכָל בֹּקֶר הָיוּ. **מַשְׁכִּים** – לְאוֹר בֹּקֶר בְּהַשְׁכָּמָה:
יִצָּהֵלוּ. לְשׁוֹן זֶה נוֹפֵל עַל הַסּוּסִים: "מִקּוֹל מִצְהֲלוֹת אַבִּירָיו" (ירמיה ח:טז). לְשׁוֹן צַהֲלָה – אֵישִׁיוּדְמִינְ"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק י

בְּשָׂרוֹתֶיהָ. לְשׁוֹן מִישׁוֹר, וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן חוֹמָה עִם "אֲדַלֵּג שׁוּר" (תהלים יח:ל), אַךְ לֹא יִתָּכְנוּ **נְטִישׁוֹתֶיהָ** צִי"שׁ בְּלַעַ"ז, שֶׁהֵם שָׂרְשֵׁי כֶּרֶם, לִהְיוֹת נֶחְשָׁבִים עִם הַחוֹמוֹת וְלֹא עִם הַמִּישׁוֹר. וַאֲנִי אוֹמֵר **שָׂרוֹתֶיהָ** לְשׁוֹן שׁוּרוֹת הַכֶּרֶם. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם **בְּשָׁרוֹתֶיהָ** "בְּקִירוֹהָא", **וּנְטִישׁוֹתֶיהָ** "בְּרַנִיתָהָא":

פסוק יב

וַיֹּאמְרוּ לֹא הוּא. "לֹא מִן קֳדָמוֹהִי אַתְיָא עֲלָנָא טָבְתָא" (תרגום יונתן):

פסוק יג

וְהַנְּבִיאִים יִהְיוּ לְרוּחַ. כְּתַרְגּוּמוֹ: "וְנְבִיֵּי שִׁקְרָא יְהוֹן לְלָמָא"; כְּלוֹמַר: הַנְּבוּאָה שֶׁנִּיבָּאִים לָנוּ נְבִיאֵי שֶׁקֶר בְּשֵׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דִּבְרֵיהֶם יֵהָפְכוּ לְהֶבֶל, **וְהַדִּבֵּר** שֶׁל קְדֻשָּׁה, שֶׁהֵם אוֹמְרִים לָנוּ בְּשֵׁם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֵינָן **בָּהֶם**:

כֹּה יֵעָשֶׂה לָהֶם. הַנָּבִיא אוֹמֵר לָאוֹמְרִים זֹאת, כֹּה יֵעָשֶׂה לָהֶם, כַּאֲשֶׁר אָמַר ה' לִי. וּמָה אָמַר ה' לִי? **יַעַן דַּבֶּרְכֶם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְגוֹ'**:

פסוק יד

וַאֲכָלָתַם. וְתֹאכַל אוֹתָם:

פסוק טו

אֵיתָן. תַּקִּיף (מכילתא בשלח ויהי ו):

גּוֹי מֵעוֹלָם הוּא. מִימֵי קֶדֶם הִתְחִיל לִמְרוֹד בִּי, בְּדוֹר הַפְּלָגָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר (בראשית יא:א-ט; פסחים צד.-צד:):

פסוק טז

אַשְׁפָּתוֹ. מְקוֹם נַרְתֵּק הַחִצִּים:

פסוק יז

יְרוֹשֵׁשׁ עָרֵי מִבְצָרֶיךָ וְגוֹ'. הֲרֵי זֶה מִקְרָא מְסֹרָס: **יְרוֹשֵׁשׁ בָּחָרֶב** אֶת **עָרֵי מִבְצָרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בּוֹטֵחַ בָּהֵנָּה**:

יְרוֹשֵׁשׁ. יְמַסְכֵּן:

בָּחָרֶב. עַל יְדֵי גְּיָסוֹת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "וְחֶרֶב לֹא תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם" (ויקרא כו:ו):

פסוק כב

הַאוֹתִי לֹא תִירָאוּ. הֲלֹא הַיָּם, שֶׁאֵינוֹ דּוֹאֵג מִפְּנֵי הַפּוּרְעָנוּת וְאֵינוֹ מְצַפֶּה לְקִבּוּל שָׂכָר, יָרֵא מִפָּנַי, וְאֵינוֹ עוֹבֵר הַגְּבוּל **אֲשֶׁר שַׂמְתִּי** סְבִיבָיו:

תָּחִילוּ. לְשׁוֹן פַּחַד:

וַיִּתְגָּעֲשׁוּ. גַּלָּיו, וּמְרוֹמֵם לַעֲבוֹר הַגְּבוּל **וְלֹא יוּכָלוּ** לַעֲבוֹר:

וְהָמוּ גַלָּיו. שְׁאוֹן קוֹל גָּדוֹל (ישעיהו יג:ד):

וְלֹא יַעַבְרֻנְהוּ. הַגַּלִּים לֹא יַעַבְרוּ הַגְּבוּל:

פסוק כד

יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ. כַּתַּרְגּוּם: "בְּכִיר וְלָקִישׁ":

שְׁבֻעוֹת חֻקּוֹת קָצִיר. שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת, שֶׁחָקַק לָנוּ בָּהֶן שְׁתֵּי חֻקּוֹת קְצִיר: חֹק הָעֹמֶר וְחֹק שְׁתֵּי הַלֶּחֶם (ויקרא רבה כח, ג):

יִשְׁמָר לָנוּ. שֶׁיִּהֵא הַקֵּצִיר בְּזַמָּנוֹ:

פסוק כה

הִטּוּ אֵלֶּה. הִטּוּ הַחֻקּוֹת הָאֵלֶּה מֵעֲלֵיכֶם; שֶׁאֵינָם שׁוֹמְרִים לָכֶם, וְאַתֶּם כָּלִים בָּרָעָב:

פסוק כו

יָשׁוּר. יֶאֱרֹב, וְכֵן "לְמַעַן שׁוֹרְרַי" (תהילים ה:ט); לְשׁוֹן "אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב" (במדבר כד:יז):
כְּשַׁךְ יְקוּשִׁים. כַּאֲשֶׁר יִשּׁוֹךְ הַיְקוּשׁ שֶׁעוֹשִׁין לְלִכּוֹד צְבָיִים בַּיַּעַר, כְּשֶׁרָגְלוֹ בָּא לְתוֹכוֹ, וְהוּא נוֹשְׁכוֹ וּמַחֲזִיקוֹ בְּרַגְלוֹ, וְנִלְכָּד; וְקוֹרִין לוֹ פִּייֶ"ד בְּלַעַז:
הַצִּיבוּ מַשְׁחִית. צִינְבִּיי"ל בְּלַעַ"ז; כֵּן עוֹשִׂין אוֹרְבִים עַל עִיר אוֹ עַל דֶּרֶךְ:
הַצִּיבוּ. כְּמוֹ "מַצַּב פְּלִשְׁתִּים" (שמואל א יג:כג) (סא"א):

פסוק כז

כִּכְלוּב. הוּא מָקוֹם שֶׁמְּפַטְּמִין בּוֹ עוֹפוֹת; וְכֵן תִּרְגּוּמוֹ יוֹנָתָן: "כְּבֵית פִּיטְמָא"; וּבְלַעַ"ז פְּרַנְ"ק:

פסוק כח

עָשְׁתוּ. לְשׁוֹן "עֻשֶּׁת שֵׁן" (שיר השירים ה:יד), גּוּף עָב; וּבְלַעַז אִישְׁפִּישׁוֹר"ט:
עָבְרוּ דִּבְרֵי רָע. אִם בְּאַת רָעָה אוֹ עֲבֵירָה לְיֵדֶם לֹא נָטוּ מִמֶּנָּה, אֶלָּא עָבְרוּ בָהּ וְעָשָׂאוּהָ:
לֹא דָנוּ דִּין יָתוֹם. לְמַעַן יַצְלִיחוּ:

פסוק ל

שַׁמָּה. תִּמָּהוֹן:
וְשַׁעֲרִירָה. דָּבָר מְגֻנֶּה לַכֹּל. וּמַהוּ דְּבַר הַתִּמָּהוֹן? הַנְּבִיאִים נִבְּאִים שֶׁקֶר וְאוֹמְרִים: הֱוֵי גּוֹזְלִין וְאוֹנְסִין, וְהַכֹּהֲנִים שֶׁהֵם שׁוֹפְטֵי הָעָם וְנוֹגְשֵׁיהֶם יִרְדּוּ אֶת הָעָם עַל יְדֵי הַנְּבִיאִים, כְּלוֹמַר: לְאַחֲרֵיהֶם, כְּמוֹ "וְהַמֶּלֶךְ עוֹבֵר וְכָל הָעָם עוֹבְרִים עַל יָדוֹ" (שמואל ב טו:יז-כג) (רוֹדֵף) (ס"א דְּדוּד) אַחֲרָיו, אַף כָּאן עַל יְדֵיהֶם – אַחֲרֵיהֶם, לַעֲשׂוֹת כִּדְבְרֵי הַנְּבִיאִים:

פרק ו

פסוק א

הָעֻזּוּ בְּנֵי בִנְיָמִן. לָלֶכֶת לְעָרֵיכֶם, לִשְׁמֹר מִבְצָרֵיכֶם:
בֵּית הַכֶּרֶם. שֵׁם מָקוֹם הוּא:
שְׂאוּ מַשְׂאֵת. נֵס, לְהִקָּבֵץ וּלְהִלָּחֵם עַל נַפְשְׁכֶם:

פסוק ב

הַנָּוֶה וְהַמְעֻנָּגָה דִּמִּיתִי. הֶחֱרַבְתִּי תִּרְגְּמוֹ יוֹנָתָן; לְשׁוֹן "וְנָדְמוּ נְאוֹת הַשָּׁלוֹם" (ירמיה כה:לז); "נִדְמְתָה אַשְׁקְלוֹן" (ירמיה מז:ה).

פסוק ג

רוֹעִים וְעֲדָרֵיהֶם. מָשָׁל הוּא: מְלָכִים וְחֵילוֹתֵיהֶם:

רָעוּ. אָכְלוּ:

אֶת יָדוֹ. אֶת מְקוֹמוֹ; סְבִיבָיו:

פסוק ד

קַדְּשׁוּ. זַמְּנוּ:

אוֹי לָנוּ. לְעֵת פְּנוֹת הַיּוֹם:

כִּי פָנָה הַיּוֹם. כַּאֲשֶׁר פָּנָה לְעֵת עֶרֶב הִצִּיתוּ הָאוּר בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ (תענית כט.):

פסוק ו

כִּרְתוּ עֵצָהּ. לֹא מַפִּיק ה"א, וְהוּא לְשׁוֹן 'עֵץ', שֶׁאֵין לְשׁוֹן 'כְּרִיתָה' נוֹפֵל עַל הָ"עֵצָה" (שמואל ב טז:כ). וְעֵצָה הָאָמוּר כָּאן – לְשׁוֹן הַרְבֵּה עֵצִים, כְּמוֹ "דָּגָה" (שמות ז:יח) – לְשׁוֹן דָּגִים הַרְבֵּה:

הָעִיר הָפְקֵד. שֶׁבָּאָה פְּקֻדָּתָהּ:

פסוק ז

כְּהָקִיר. לְשׁוֹן מָקוֹר:

בֵּיר. בְּאֵר:

כֵּן הֵקֵרָה רָעָתָהּ. כֵּן נוֹבַעַת רָעָתָם; תָּמִיד מוֹסִיפִים וּמְחַדְּשִׁים:

חֲלִי וּמַכָּה. "עַל כֵּן אֲיַתֵּיתִי עֲלָהּ מְרַע וּמְחָא" (תרגום יונתן):

פסוק ח

הִוָּסְרִי. קַבְּלִי מוּסָר:

פֶּן תֵּקַע. פֶּן תִּנָּתֵק. הוֹקַע לְשׁוֹן חִבּוּר: "וְהוֹקַע אוֹתָם" (במדבר כה:ד), וְיֵשׁ לְשׁוֹן הֶסָּרַת הַחִבּוּר, וְהַרְבֵּה תֵּיבוֹת מְשַׁמְּשׁוֹת כֵּן:

פסוק ט

עוֹלֵל. גְּרַפְּאֵי"ן בְּלַעַ"ז. לְאַחַר שֶׁבָּצְרוּ הַכֶּרֶם וְנִשְׁאֲרוּ עוֹלֵלוֹת, וְהָעֲנִיִּים בָּאִים וְעוֹלְלִים אוֹתָם, כֵּן יְבוֹזְזוּ וְיַחְזְרוּ וְיְבוֹזְזוּ:

הָשֵׁב יָדְךָ. אַתָּה, הָשֵׁב יָדְךָ לִשְׁלוֹל שֵׁנִית, **כְּבוֹצֵר** הַמֵּשִׁיב יָדוֹ **עַל סַלְסִלּוֹת** – הַמְסַלְסֵל וּמְחַפֵּשׂ הָעוֹלֵלוֹת. וְכֵן הָיְתָה: מִשֶּׁהִגְלָה אֶת יְהוֹיָקִים וַהֲרָגוֹ וְהִמְלִיךְ אֶת יְכָנְיָה,

חָזַר לְסוֹף שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וְהִגְלָהוּ, חָזַר לְסוֹף עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְהִגְלָה אֶת צִדְקִיָּהוּ (מלכים ב כד-כה):

סַלְסִלּוֹת. רְבִירְקְדוּר"ש בְּלַעַ"ז, כְּמוֹ "סַלְסְלֶהָ וּתְרוֹמְמֶךָּ" (משלי ד:ח) – כָּךְ פֵּרְשׁוֹ דּוּנַשׁ. וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ לְשׁוֹן "סַל" (שמות כט:ג); פַּנִירְ"ש בְּלַעַ"ז:

פסוק י

וְאָעִידָה. לְשׁוֹן הַתְרָאָה:

עֲרֵלָה. אֲטוּמָה, וְכֵן כָּל לְשׁוֹן עֲרֵלָה:

לְחֶרְפָּה. מְחָרְפִין אוֹתוֹ:

פסוק יא

וְאֶת חֲמַת ה' מָלֵאתִי. לִבִּי מָלֵא נְבוּאָה לָבוֹא חֲמַת ה' עֲלֵיהֶם:

הָכִיל. כְּמוֹ "לְהָכִיל" (יחזקאל כא:לג), אשופרי"ר בְּלַעַ"ז:

שְׁפֹךְ עַל עוֹלָל. לִשְׁפֹּךְ עַל הַיּוֹנְקִים:

בַּחוּץ. בַּשּׁוּק:

מְלֵא יָמִים. קָרוֹב לַמָּוֶת, וְהוּא יֶתֶר עַל זָקֵן:

פסוק יב

שָׂדוֹת וְנָשִׁים יַחְדָּו. יוּסַבּוּ לַאֲחֵרִים:

פסוק יג

בּוֹצֵעַ בָּצַע. אוֹנֵס מָמוֹן:

פסוק יד

עַל נְקַלָּה. קַל הוּא לִנְבִיאֵי הַשֶּׁקֶר לְהוֹצִיא מִפִּיהֶם וְלוֹמַר שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם (ירמיה ד:י), וּבַדָּבָר הַזֶּה מְרַפְּאִין בְּדִבּוּרָם אֶת הַשֶּׁבֶר הֶעָתִיד לָבֹא עֲלֵיהֶן:

פסוק טו

הוֹבִישׁוּ. "עֲלֵיהוֹן לְמִיבְהַת" (תרגום יונתן):

הַכְלִים. כְּמוֹ לְהַכְלִים:

גַּם בוֹשׁ לֹא יֵבוֹשׁוּ. אֵינָם מִתְבַּיְּשִׁין מִמַּעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים:

פסוק טז

מַרְגּוֹעַ. מְנוּחָה:

פסוק יז

וַהֲקִימוֹתִי עֲלֵיכֶם צוֹפִים. הוּא שֶׁמַּעֲמִידִין אֲנָשִׁים עַל הַמִּגְדָּלִים עֵת הַחֵרוּם אִישׁ צוֹפֶה, וְרוֹאֶה: אִם גַּיִס בָּא לָעִיר, תּוֹקֵעַ בַּשּׁוֹפָר וּמַזְהִיר אֶת הָעָם לְהֵחָלֵץ וְלָבֹא עַל הַחוֹמָה; אַף

אֲנִי הֶעֱמַדְתִּי נְבִיאִים הַמַּשְׁמִיעִים אֶתְכֶם אֶת הַפֶּרְעָנוּת הַבָּאָה, לְהַזְהִירֵנוּ וּלְתַקֵּן דַּרְכֵיכֶם שֶׁתִּנָּצְלוּ, וְהוּא כְּשׁוֹפֵר תְּקִיעוֹת הַצּוֹפֶה, הַקָּשִׁיבוּ לְקוֹל הַשּׁוֹפָר הַזֶּה וְהֶחָלְצוּ:

וְהַקִימֹתִי. פֵּירוּשׁ: הֶעֱמַדְתִּי לָהֶם כְּבָר; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וַאֲקִימִית", **צוֹפִים** גִּ׳ט״שׁ בְּלַעַ״ז:

פסוק יח

אֶת אֲשֶׁר בָּם. אֶת הָרָעָה אֲשֶׁר בְּיָדָם:

פסוק יט

פְּרִי מַחְשְׁבוֹתָם. שְׂכַר מַחְשְׁבוֹתָם:

וְתוֹרָתִי וַיִּמְאָסוּ בָהּ. הֲרֵי זֶה דּוּגְמַת "עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה" (שמות טו:ב), שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר הָיָה לִי לִישׁוּעָה; אַף כָּאן הָיָה לוֹ לוֹמַר וְתוֹרָתִי מָאֲסוּ בָהּ. וְדֶרֶךְ הַמִּקְרָאוֹת לְדַבֵּר כֵּן:

פסוק כ

לָמָּה זֶּה לִי לְבוֹנָה. אֲשֶׁר אַתֶּם מַקְרִיבִים לְפָנַי, אֲשֶׁר **מִשְּׁבָא** בָּאָה:

לֹא עָרְבוּ. לֹא נָעֲמוּ:

פסוק כג

יַחֲזִיקוּ. יִקְחוּ, כְּמוֹ "וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ" (שמות ד:ד), וְכֵן "צָרָה הֶחֱזִיקַתְנוּ" (ירמיה ו:כד) – אֲחָזַתְנוּ:

פסוק כה

מָגוֹר. יִרְאָה. לְשׁוֹן אַחֵר: לְשׁוֹן אֲסִיפָה, כְּמוֹ "מְגוּרַי אֶל חֶרֶב" (יחזקאל כא:יז); וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:

פסוק כו

וְהִתְפַּלָּשִׁי. הִתְגַּלְגְּלִי:

אֵבֶל יָחִיד. אֵבֶל שֶׁל בֵּן יָחִיד, מִי שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא בֵּן יָחִיד וּמֵת:

מִסְפַּד תַּמְרוּרִים. לְפִי שֶׁהוּא דָּבוּק נָקוּד מִסְפַּד בְּפַתָּח, וְאֵינוֹ נָקוּד מִסְפֵּד (ירמיה מח:לח) בְּצֵירֵי:

עָלֵינוּ. כִּבְיָכוֹל, עָלַי וְעָלֶיךָ:

פסוק כז

בָּחוֹן נְתַתִּיךָ. לְיִרְמְיָה נֶאֱמַר: חָזָק נְתַתִּיךָ בְּתוֹכָם. **וְתֵדַע וּבָחַנְתָּ אֶת דַּרְכָּם**. שֶׁתּוֹכִיחֵם וְהֵם לֹא יִשְׁמְעוּ. **בָּחוֹן**. לְשׁוֹן חוֹזֶק, כְּמוֹ "עֹפֶל וָבַחַן" (ישעיהו לב:יד); "הֵקִימוּ בְחוּנָיו" (ישעיהו כג:יג):

פסוק כח

סָרֵי סוֹרְרִים. סָרִים מִן הַדֶּרֶךְ:

הוֹלְכֵי רָכִיל. בֵּין הַנְּחֹשֶׁת וְהַבַּרְזֶל: מַטִּילֵי אֵיבָה בֵּין שְׁנֵי שָׂרִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן כֹּחַ לְהִתְגָּרוֹת יַחַד; כְּךָ שָׁמַעְתִּי. וַאֲנִי אוֹמֵר: **הוֹלְכֵי רָכִיל** הֵם, וְחָזְקִים **כַּנְּחֹשֶׁת וּבַרְזֶל** לְהַחֲזִיק כְּזֵבִיהֶם. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם רָכִיל זֶה לָשׁוֹן נוֹכֵל: "מְהַלְּכִין בִּנְכִילוּ כְּמָא דְמָעֲרֵב נְחֵשׁ עִם פַּרְזְלָא". וְנוֹכֵל הוּא לָשׁוֹן מַחֲשָׁבָה, כְּמוֹ "וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ" (בראשית לז:יח):

פסוק כט

נָחַר מַפּוּחַ. מָשָׁל הוּא: כְּשֶׁצּוֹרְפִים כֶּסֶף נוֹפְחִין בַּמַּפּוּחַ, וְנוֹתְנִין תָּמִיד עוֹפֶרֶת בְּתוֹךְ הַכּוּר וּמוֹעִיל לִצְרוֹף; אֲבָל אַתֶּם, בָּאתִי לִצְרוֹף אֶתְכֶם – הַמַּפּוּחַ **נָחַר** וְנֶחְרַךְ מִכֹּחַ **הָאֵשׁ**, וְתַם הָעוֹפֶרֶת כֻּלּוֹ. **נָחַר** לְשׁוֹן "חָרָה אַפּוֹ" (איוב לב:ב) "וְעַצְמֵי חָרָה מִנִּי חֹרֶב" (איוב ל:ל) אישר"ש בְּלַעַ"ז:

לַשָּׁוְא. עַל חִנָּם **צָרַף** הַצּוֹרֵף כִּי לֹא הוֹעִיל:

וְרָעִים לֹא נִתָּקוּ. מִדַּרְכָּם הָרָעָה; כְּלוֹמַר: יָגְעוּ הַנָּבִיאִים לְהוֹכִיחַ וְלֹא הוֹעִילוּ:

נִתָּקוּ. פּוֹרְצְטַרַאקי"ץ בְּלַעַ"ז, (נוסח אחר **וְרָעִים** כְּמוֹ רְשָׁעִים סא"א):

פסוק ל

כֶּסֶף נִמְאָס. שֶׁאֵינוֹ נִצְרָף בְּשׁוּם יְגִיעָה:

פרק ז

פסוק ד

הֵיכַל ה' הֵיכַל ה' הֵיכַל ה'. "תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא אַתּוּן מִתְחַזִּין קֳדָמוֹהִי":

פסוק ט

הֲגָנֹב רָצֹחַ וְגוֹ'. בְּתָמִיהָ, וְכִי אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ וְיוֹעִיל הַהֵיכָל לָכֶם?

פסוק יא

הַמְעָרַת פָּרִיצִים הָיָה. בְּעֵינֵיכֶם **הַבַּיִת הַזֶּה**? בְּתָמִיהָ:

הִנֵּה רָאִיתִי. שֶׁכָּךְ הוּא בְּעֵינֵיכֶם:

פסוק יד

כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשִׁלוֹ. בִּימֵי עֵלִי (שמואל א ד:יא-יח):

פסוק טו

כַּאֲשֶׁר הִשְׁלַכְתִּי וְגוֹ'. עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים:

פסוק יח

לַעֲשׂוֹת כַּוָּנִים. דְּפוּס הַכּוֹכָב:

לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם. כּוֹכָב הַגָּדוֹל הָיוּ קוֹרִין מְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם, לְשׁוֹן מַלְכָּה; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "לְכוֹכֶבֶת שְׁמַיָּא":

פסוק כ

נִתָּכָת. יוֹרֶדֶת וּמַגַּעַת; כְּמוֹ "וּמָטָר לֹא נִתַּךְ אָרְצָה" (שמות ט:לג) "לָא מְטָא" (תרגום אונקלוס):

פסוק כא

עוֹלוֹתֵיכֶם. שֶׁאַתֶּם מַקְרִיבִים כְּלִיל (ויקרא א:ח-ט), טוֹב לָכֶם שֶׁתּוֹסִיפוּ אוֹתָם עַל שַׁלְמֵיכֶם וְתַקְרִיבוּ אוֹתָם שְׁלָמִים וְתֹאכְלוּ הַבָּשָׂר, שֶׁהֲרֵי אֵינָם מְקֻבָּלוֹת לְפָנַי, וְלָמָּה תַּפְסִידוּם?

פסוק כב

בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם. תְּחִלַּת תְּנַאי לֹא הָיְתָה אֶלָּא "אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וְהָיִיתֶם לִי סְגֻלָּה" (שמות יט:ה).

פסוק כד

בִּשְׁרִירוּת לִבָּם. בְּמַרְאֵה לִבָּם; לְשׁוֹן "אֲשׁוּרֶנּוּ" (במדבר כד:יז):

פסוק כה

יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלוֹחַ. מִדֵּי יוֹם בְּיוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלוֹחַ:

פסוק כט

גָּזִי נִזְרֵךְ. תַּלְשִׁי שְׂעָרֵךְ; כְּמוֹ "וַיָּגֶז שַׂלְוִים" (במדבר יא:לא); "וַיָּגֶז אֶת רֹאשׁוֹ" (איוב א:כ).
לְשׁוֹן אַחֵר: **נִזְרֵךְ** כִּתְרֵךְ, לְשׁוֹן גְּדֵלָה; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "רַבְרְבִיךְ", וְכֵן חִבְּרוֹ מְנַחֵם:
וַיִּטֹּשׁ. וַיַּעֲזֹב:

פסוק לא

בָּמוֹת הַתֹּפֶת. הוּא הַמֹּלֶךְ (מלכים ב כג:י), שֶׁהָיָה שֶׁל נְחֹשֶׁת, וּמַסִּיקִין אוֹתוֹ מִתַּחְתָּיו וְיָדָיו פְּשׂוּטוֹת וְנִסָּקוֹת, וְנוֹתְנִין אֶת הַיֶּלֶד עַל יָדָיו וְהוּא נִכְוֶה וְנוֹהֵם, וְהַכּוֹמְרִים הָיוּ מַקִּישִׁין בְּתוּפִּים שֶׁלֹּא יִשְׁמַע הָאָב קוֹל הַבֵּן וְיִכְמְרוּ רַחֲמָיו (בראשית מג:ל). **תֹּפֶת** עַל שֵׁם הַתּוֹף:
הִנֹּם. עַל שֵׁם נַהֲמַת הַבֵּן (תנחומא בובר, ואתחנן הוספה ב):
לֹא צִוִּיתִי. בְּמִצְוֹת שֶׁיַּקְרִיבוּ בְּנֵיהֶם לְקָרְבָּן, וְלֹא דִּבַּרְתִּי לְאֶחָד מִן הַנְּבִיאִים. וּכְשֶׁדִּבַּרְתִּי לְאַבְרָהָם לִשְׁחוֹט אֶת בְּנוֹ (בראשית כב:ב), **לֹא עָלְתָה עַל לִבִּי** שֶׁיִּשְׁחוֹט, אֶלָּא לְהוֹדִיעַ צִדְקוֹ:

פסוק לג
וְאֵין מַחֲרִיד. אֶת הָעוֹפוֹת מֵעַל הַפְּגָרִים:

פרק ח

פסוק ב
וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ. וְהַכַּשְׁדִּים יִשְׁכְּנוּ לָצוּר עַל הָעִיר בְּקִבְרֵי הַשָּׂרִים, שֶׁהָיוּ נָאִים כְּפַלְטִין (סנהדרין צו:):
לְדֹמֶן. לְזֶבֶל:

פסוק ג
וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים. אַף עַל פִּי שֶׁהֵם רוֹאִים אֶת הַמֵּתִים נְתוּנִין בְּבִזָּיוֹן, צָרַת הַחַיִּים גְּדוֹלָה הֵימֶנָּה, וְיִבְחֲרוּ אֶת הַמָּוֶת:

פסוק ד
הֲיִפְּלוּ וְלֹא יָקוּמוּ. הֲטוֹב לָהֶם שֶׁיַּפִּילוּ אֶת עַצְמָם לִנְפִילָה שֶׁאֵין לָהֶם תְּקוּמָה:
אִם יָשׁוּב וְלֹא יָשׁוּב. לִכְשֶׁיִּרְצוּ לָשׁוּב מֵרָעָתָם, לֹא יָשׁוּב בָּרוּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִגְּזֵרָתוֹ (ספר במדבר מב). דָּבָר אַחֵר: אַף אִם יָשׁוּבוּ בִּתְשׁוּבָה, לֹא תִתְקַיֵּם בְּיָדָם, כִּי יְמַהֲרוּ לָשׁוּב לְרִשְׁעָתָם (ספר במדבר מב); וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "אִם לְמֵיתַב, גְּלֵי קֳדָמַי דְּלָא יְתוּבוּן":

פסוק ה
מְשׁוּבָה נִצַּחַת. מְשׁוּבַת עוֹלָם; כְּמוֹ "נֶצַח" (ירמיה טו:יח):
הֶחֱזִיקוּ. אָחֲזוּ:
בַּתַּרְמִית. בְּמִרְמָה:

פסוק ו
לֹא כֵן. לֹא בַּדִּין, כְּמוֹ "כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד" (במדבר כז:ז):
כֻּלֹּה שָׁב בְּמֵרוֹצָתָם. בַּדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן חוֹטְאִים, וְחוֹזְרִים וְחוֹטְאִים. **מֵרוֹצָתָם** – קוֹרְשֵׁי"ֵ בְּלַ"ז:
שׁוֹטֵף. אֵישְׁפְּרִידֵי"ן בְּלַ"ז:

פסוק ז
חֲסִידָה. צִיגוֹנְיֵא"ה בְּלַ"ז:
מוֹעֲדֶיהָ. עֵת עָבְרָם אֶל אֵיֵי הַיָּם מִפְּנֵי הַצִּנָּה, וְעֵת שׁוּבָם:
שָׁמְרוּ. הִמְתִּינוּ:

וְתוֹר וְסִיס וְעָגוּר. "וְשַׁפְנִינָא וְכוּרְכְיָא וּסְנוּנִיתָא" (תרגום יונתן). כּוּרְכְיָא – גְּרוּאָ"ה בְּלַעַ"ז, סְנוּנִית – אַרוּנְדִּילָ"א בְּלַעַ"ז:

פסוק ח

אָכֵן הִנֵּה לַשֶּׁקֶר. הִנֵּה חָכְמַתְכֶם לַשֶּׁקֶר בָּכֶם, לְרַפְּאוֹתְכֶם **עַל נְקַלָּה**:
עְשֹׂה עֵט שֶׁקֶר סוֹפְרִים. נְבִיאֵכֶם:

פסוק ט

הוֹבִישׁוּ חֲכָמִים. כְּמוֹתְכֶם. וּמַהוּ הַבּשֶׁת? – **הִנֵּה בִדְבַר ה' מָאָסוּ וְחָכְמַת מָה לָהֶם**:

פסוק יא

וַיִּרַפּוּ. כְּמוֹ "וַיִּרְפְּאוּ" (ירמיה ו:יד):

פסוק יב

הוֹבִישׁוּ. בּשֶׁת וּכְלִימָה תָּבֹא לָהֶם:
גַּם בוֹשׁ לֹא יָבוֹשׁוּ. אֵינָם מִתְבַּיְּשִׁים בְּמַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, לָתֵת לֵב לָשׁוּב:

פסוק יג

אָסֹף אַסִּיפֵם. לְשׁוֹן כְּלָיָה, כְּמוֹ "אָסֹף אָסִיף כֹּל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (צפניה א:ב):
אֵין עֲנָבִים בַּגֶּפֶן. לֹא יְוֻתַּר דָּבָר:
וְהָעָלֶה נָבֵל. לְשׁוֹן כָּמוֹשׁ, פְּלֵייְשְׁטִי"שׁ בְּלַעַ"ז; כְּמוֹ "וּכְנֹבֶלֶת מִתְאֵנָה" (ישעיהו לד:ד), "כָּאֵלָה נוֹבֶלֶת עָלֶיהָ" (ישעיהו א:ל):
וָאֶתֵּן לָהֶם יַעַבְרוּם. כָּל זֹאת תִּהְיֶה לָהֶם עַל כִּי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים וְעָבְרוּ עֲלֵיהֶם:

פסוק יד

וְנִדְמָה שָׁם. וְנִדּוֹם שָׁם, נֵשֵׁב שָׁם דּוֹמִים וַאֲבֵלִים:
מֵי רֹאשׁ. "כֻּס דִּלְוָוט בִּישׁ כְּרִישֵׁי חִיוָן" (תרגום יונתן); "רֹאשׁ פְּתָנִים" (דברים לב:לג) הוּא אֶרֶס שֶׁבִּשְׁנָיו:

פסוק טז

מִדָּן נִשְׁמַע. "עַל דְּפַלְחוּ לְעֶגְלָא דִּבְדָן" (תרגום יונתן; סנהדרין צו.):
נַחֲרַת סוּסָיו. עֲטִישׁוֹת נְחִירָיו:
מִצְהֲלוֹת אַבִּירָיו. צַהֲלַת מִשְׂחַק סוּסָיו; וּמָצִינוּ בְּמָקוֹם אַחֵר סוּסִים נִקְרָאִים אַבִּירִים: "מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו" (שופטים ה:כב), לְשׁוֹן "סוּס דּוֹהֵר" (נחום ג:ב). וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "מִקֶּל פְּסִיעוֹת גַּבְרוֹהִי":

פסוק יז

נְחָשִׁים צְפָעֹנִים. לְסוֹף שִׁבְעִים שָׁנָה נַעֲשֶׂה צֶפַע, וְאוֹטֵם אָזְנוֹ שֶׁלֹּא יִשְׁמַע לְקוֹל חֶבֶר הַמְלַחֲשׁוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "כְּמוֹ פֶתֶן חֵרֵשׁ יַאְטֵם אָזְנוֹ..." (תהלים נח:ה-ו); הוּא שֶׁנֶּאֱמַר: **אֲשֶׁר אֵין לָהֶם לָחַשׁ** (ראה שוחר טוב נח:ב):

פסוק יח

מַבְלִיגִיתִי עָלַי יָגוֹן. כְּמוֹ הִבְלַגְתִּי, וְשֵׁם דָּבָר הוּא מישאיטינמנ"ץ בְּלַעַ"ז, כְּלוֹמַר אִם אָמַרְתִּי אַבְלִיגָה וְאֶתְאַפֵּק עָלַי יָגוֹנִי:

עָלַי לִבִּי דַוָּי. מִקּוֹל נְבוּאוֹת הַנִּגְלוֹת אֵלַי בְּפֶרֶעַנְי"וֹת הַבָּאוֹת:

פסוק יט

הִנֵּה קוֹל שַׁוְעַת בַּת עַמִּי. אֲנִי שׁוֹמֵעַ שְׁסוֹפָן לִצְעֹק בְּאֶרֶץ **מַרְחַקִּים**. וְלָמָּה כָּל זֹאת? הֲלֹא **ה' בְּצִיּוֹן**, וְאִם יְשׁוּבוּ אֵלָיו יִמָּצֵא לָהֶם!

פסוק כ

עָבַר קָצִיר כָּלָה קָיִץ. צִפִּינוּ לְעֶזְרַת מִצְרַיִם וְלֹא בָאָה; אָמַרְנוּ: יַעֲבֹר הַקָּצִיר וְיִהְיוּ פְנוּיִין וְיָבֹאוּ, וְהִנֵּה עָבַר זְמַן הַקָּצִיר בְּאֵיָר, וּזְמַן הַקַּיִץ בְּתַמּוּז, וְלֹא בָאוּ (בבא מציעא קו:):

פסוק כא

קֻדַּרְתִּי. לְשׁוֹן שַׁחֲרוּת וְאֹפֶל:

שַׁמָּה. תִּמָּהוֹן:

הֶחֱזָקָתְנִי. אֲחָזַתְנִי:

פסוק כב

הַצֳּרִי אֵין בְּגִלְעָד. שֶׁהַצֳּרִי בָּא מִשָּׁם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "עֲלִי גִלְעָד וּקְחִי צֳרִי" (ירמיה מו:יא); כְּלוֹמַר: וְכִי לֹא הָיוּ לָהֶם אֲנָשִׁים צַדִּיקִים מִמִּי לִלְמֹד, וְיֵיטִיבוּ דַּרְכֵיהֶם?

אָרֻכַת. רְפוּאַת אִינְפְּלַשְׁטְרָ"א בְּלַעַ"ז:

פרק ט

פסוק א

עֲצֶרֶת בֹּגְדִים. כְּנֵסִיּוֹת בּוֹגְדִים:

פסוק ב

וַיִּדְרְכוּ. לְשׁוֹן זֶה נוֹפֵל בְּהַזְמָנַת הַקֶּשֶׁת לִירוֹת חֵץ; וְקֶשֶׁת הִיא אַרְבַּלִיסְטְ"א בְּלַעַ"ז, וּבָרַגְלַיִם דּוֹרְכִין אוֹתָהּ, לְכָךְ קוֹרֵא אוֹתָהּ דְּרִיכָה. וְהַנָּבִיא הִמְשִׁיל לְשׁוֹנָם לְקֶשֶׁת שֶׁקֶר, שֶׁדְּרְכוּ **לְשׁוֹנָם** קֶשֶׁת בְּשֶׁקֶר:

מֵרָעָה אֶל רָעָה. מֵעֲבֵירָה אֶל עֲבֵירָה:

פסוק ג

עָקוֹב יַעֲקֹב. אָרוֹב יֶאֱרֹב:

פסוק ד

הַעֲוֵה נִלְאוּ. יִגְעוּ וְטָרְחוּ לְעַוֵּת אֶת דַּרְכָּם:

הַעֲוֵה. כְּמוֹ "הַכְבֵּד אֶת לִבּוֹ" (שמות ח:יא): לְהַעֲוֹת:

פסוק ה

שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה. כְּשֶׁהֵן יוֹשְׁבִים, חוֹשְׁבִין מַחְשְׁבוֹת מִרְמָה; **וּבְמִרְמָה** הֶחְלִיפוּ יִרְאָתִי וּמֵאֲנוּ **דַּעַת אוֹתִי**:

בְּמִרְמָה. בְּשִׁבְיל הַמִּרְמָה:

פסוק ו

הִנְנִי צוֹרְפָם. בְּיִסּוּרִין:

מִפְּנֵי בַת עַמִּי. "מִן קֳדָם חוֹבֵי כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל" (תרגום יונתן):

פסוק ז

חֵץ שָׁחוּט לְשׁוֹנָם. מָשׁוּךְ; כְּמוֹ "זָהָב שָׁחוּט" (מלכים א י:טז), וְכֵן "וְשַׁחֲטָה שִׁטִּים" (הושע ה:ב) טְרִייֵ"ט בְּלַעַ"ז. לִישְׁנָא אַחֲרִינָא: לְשׁוֹן שְׁחִיטָה מַמָּשׁ, טְרַאנְקָא"ט בְּלַעַ"ז; וְכֵן חִבְּרוּ מְנַחֵם, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "כְּגִיר דִּי מַחְרִיף":

וּבְקִרְבּוֹ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וּבְמֵעוֹהִי":

פסוק ט

עַל הֶהָרִים. עַל חֻרְבַּן הֶהָרִים:

וְעַל נְאוֹת מִדְבָּר. נָוֶה רוֹעִים שֶׁבַּמִּדְבָּרוֹת. **נְאוֹת** לְשׁוֹן "נָוֶה", וְכֵן "נְאוֹת אֱלֹהִים" (תהלים פג:יג), וְכֵן "לְבֵיתְךָ נָאֲוָה קֹדֶשׁ" (תהלים צג:ה):

נִצְּתוּ. לְשׁוֹן "צִיָּה" (ירמיה ב:ו), וְכֵן "נִצְּתָה" (ירמיה ט:יא):

נָדְדוּ הָלָכוּ. סוֹפָן לֵילֵךְ. חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה לֹא עָבַר אִישׁ בִּיהוּדָה; מִגְּלוּת צִדְקִיָּהוּ עַד פְּקִידַת כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה הָיוּ, וְרֶמֶז לַדָּבָר: **עַד בְּהֵמָה**. הֶחְשְׁבוֹנָהּ בְּגִימַטְרִיָּא חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם; וְהֶחְשְׁבוֹן מְכֻוָּן בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה (ראה יומא נד.):

פסוק י

לְגַלִּים. "דְּגוֹרִין" (תרגום יונתן):

פסוק יא

מִי הָאִישׁ הֶחָכָם. שֶׁיָּבִין זֹאת, וּמִי הַנָּבִיא אֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי ה' אֵלָיו:

וְיַגִּידָהּ. וּמִי יַגִּיד **עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ** וּבָא כָּל הַפֶּרְעָנוּת הַזֶּה:

פסוק יד

לַעֲנָה. עֵשֶׂב מַר:

מֵי רֹאשׁ. אֶרֶס נָחָשׁ:

פסוק יח

כִּי הִשְׁלִיכוּ מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ. אֶת שׁוֹכְנֵיהֶם. וְיֵשׁ עוֹד לוֹמַר: כִּי הִשְׁלִיכוּ הָאוֹיְבִים אֶת מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ לָאָרֶץ:

פסוק כ

לְהַכְרִית עוֹלָל מִחוּץ. מִן הַשּׁוּק; כְּמוֹ "וְחוּצוֹת תָּשִׂים לָךְ בְּדַמֶּשֶׂק" (מלכים א כ:לד):

פסוק כב

אַל יִתְהַלֵּל חָכָם. אַל תִּתְהַלְּלוּ לוֹמַר: "חֲכָמִים אֲנַחְנוּ" (ירמיה ח:ח); הִנֵּה בִּדְבָרֵי מְאַסְתֶּם וְחָכְמַת מֶה לָכֶם (ירמיה ח:ט); אִם הִשְׂכַּלְתֶּם וִידַעְתֶּם אוֹתִי, אָז תִּתְהַלְּלוּ בְּחָכְמַתְכֶם:

פסוק כג

השכל. כמו "הַכְבֵּד" (שמות ח:יא) (אגטליינ"ט בלע"ז):

פסוק כד

עַל כָּל מוּל בְּעָרְלָה. עַל כָּל מוּל שֶׁיֵּשׁ לוֹ עָרְלָה, אֲפִלּוּ עָרְלַת לֵב (בראשית רבה מו, ה):

פסוק כה

עַל מִצְרַיִם וְגוֹ'. שְׁכֵינֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיוּ, וְלָקוּ אַחֲרֶיהָ בְּסָמוּךְ לָהּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בִּיחֶזְקֵאל (יחזקאל כט:ב-יב); וּמְפֹרָשׁ בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כו):

קְצוּצֵי פֵּאָה. לְשׁוֹן קָצֶה: הַמּוּקְצִין בִּפְאַת מִדְבָּר:

פרק י

פסוק ב

אֶל דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אַל תִּלְמָדוּ. וְאָז **מֵאוֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל תֵּחַתּוּ** – מֵחַמָּה לוֹקָה וּמְמָאוֹרוֹת לוֹקִין:

פסוק ג

חָרָשׁ. אֻמָּן:

מַעֲצַד. דוֹלְדוֹיְיר"א בְּלַעַ"ז:

פסוק ד

מַסְמְרוֹת. קְלוֹיי"שׁ בְּלַעַ"ז:

וּמַקָּבוֹת. קוֹרְנָס, מַרְטַיי"ל בְּלַעַ"ז:

יַפִּיק. יְכַרַע בִּרְכָּיו, לְשׁוֹן "פּוּקָה" (שמואל א כה:לא) "וּפִיק בִּרְכַּיִם" (נחום ב:יא):

פסוק ה

כְּתֹמֶר מִקְשָׁה. מַקִּישׁ אוֹתוֹ בְּקוֹרְנָס עַד שֶׁזּוֹקֵף לוֹ קוֹמָה כְּדֶקֶל:

אַל תִּירְאוּ מֵהֶם. אִם תִּפְרְשׁוּ מֵהֶם, **כִּי לֹא יָרֵעוּ** לָכֶם:

וְגַם הֵיטִיב אֵין אוֹתָם. אִם תַּעַבְדוּם. **הֵיטִיב** כְּמוֹ "לְהֵיטִיב" (ירמיה לב:מא):

פסוק ז

לְךָ יָאָתָה. לְךָ נָאֶה:

פסוק ח

וּבְאַחַת יִבְעֲרוּ. הַגּוֹיִם. וּמָה הִיא הָאַחַת **מוּסַר הֲבָלִים** שֶׁל **עֵץ** שֶׁלָּהֶם וְיִתְיַסְּרוּ עָלָיו. **יִבְעֲרוּ** לְשׁוֹן שְׂטוּת, וְכֵן **וַיִּכְסָלוּ**:

פסוק ט

מְרֻקָּע. מְרֻדָּד:

פסוק י

וַה' אֱלֹהִים אֱמֶת. לָמָּה? כִּי **הוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם**, לְכָךְ יָכוֹל לְאַמֵּת דְּבָרָיו. אֲבָל בָּשָׂר וָדָם – אוֹמֵר לַעֲשׂוֹת, וּמֵת אוֹ תְּשַׁשׁ כֹּחוֹ אוֹ יוֹרֵד מִנְּכָסָיו, וְאֵין בְּיָדוֹ לְקַיֵּם (פסיקתא רבתי יד):

פסוק יא

כְּדָנָה תֵּאמְרוּן. אִגֶּרֶת הִיא שֶׁשָּׁלַח יִרְמְיָה לִיכָנְיָה וְגָלוּתוֹ בַּגּוֹלָה, לְהָשִׁיב לַכַּשְׁדִּים אֲרַמִּית תְּשׁוּבָה, אִם אוֹמְרִין לָהֶם לַעֲבוֹד לַעֲבוֹדָה זָרָה (תנחומא, שופטים יב):

פסוק יב

נָטָה. טינד"ש בְּלַעַ"ז:

פסוק יג

לְקוֹל תִּתּוֹ. בְּעֵת בֹּא קוֹל שֶׁהוּא נוֹתֵן **הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם**:

נְשֹׂאִים. עֲנָנִים:

בְּרָקִים. פְּלַנְדוֹרְי"ש בְּלַעַ"ז:

פסוק יד

נִבְעַר. לְשׁוֹן "אִישׁ בַּעַר" (תהילים צב:ז), וְכֵן **נִבְעֲרוּ הָרוֹעִים**:

נִסְכּוֹ. לְשׁוֹן "מַסֵּכָה" (שמות לב:ד):

פסוק טו

בְּעֵת פְּקֻדָּתָם. כְּשֶׁאֶפְקֹד עֲלֵיהֶם:

פסוק יז

אִסְפִּי מֵאֶרֶץ כִּנְעָתֵךְ. הַחְבִּיאוּ, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "כְּנוֹשִׁי מֵאַרְעָא סְחוֹרְתִּיךְ", כְּמוֹ "כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה" (הושע יב:ח); וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ **כִּנְעָתֵךְ** – לְשׁוֹן הַכְנָעָה וְשִׁפְלוּת, **וְאִסְפִּי** – לְשׁוֹן שְׂחִיָּה: שְׂחִי וְהַשְׁפִּילִי יוֹתֵר מִשִּׁפְלוּת אֶרֶץ אֶת הַכְנָעָתֵךְ, אַתְּ, יְרוּשָׁלַיִם, **הַיּוֹשָׁבָת** עַתָּה **בַּמָּצוֹר**:

פסוק יח

קוֹלַע. כְּזֶה שֶׁהוּא זוֹרֵק אֶבֶן בַּקֶּלַע:

לְמַעַן. אֲשֶׁר יִמְצְאוּ שְׂכַר פְּעֻלָּתָם:

פסוק יט

נַחְלָה. לְשׁוֹן חוֹלִי:

וְאָשָׁאֲנוּ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וַאֲסוֹבְרַנְיהּ"; אֲשׁוֹפְרִיר"לוֹי בְּלַעַ"ז:

פסוק כ

יְצָאוּנִי. יָצְאוּ מִמֶּנִּי; יְרוּשָׁלַיִם אוֹמֶרֶת כֵּן:

פסוק כא

הָרֹעִים. הַמְּלָכִים:

לֹא הִשְׂכִּילוּ. לֹא הִצְלִיחוּ בְּמַלְכוּתָם; כְּמוֹ "בְּכָל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל" (משלי יז:ח, שמואל א יד:מז):

מַרְעִיתָם. צֹאן מַרְעִיתָם:

פסוק כג

לֹא לָאָדָם דַּרְכּוֹ. כִּי יֵצֶר הָרַע שֶׁבָּרָאתָ בּוֹ מַטֶּהוּ מִן הַדֶּרֶךְ. דָּבָר אַחֵר: **יָדַעְתִּי ה' כִּי לֹא לָאָדָם דַּרְכּוֹ**, אֵין בְּיַד כָּל אָדָם כֹּחַ לְהַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ, וְאִם לֹא עַל פִּיךְ, אֵין כֹּחַ בְּיַד אוֹיֵב לְהַחֲרִיב בֵּיתֶךָ:

פסוק כד

אַךְ בְּמִשְׁפָּט. בְּיִסּוּרִין:

בְּמִשְׁפָּט. יוּשְׁטִיצ"א בְּלַעַ"ז:

אַךְ בְּמִשְׁפָּט. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "בְּרַם בְּדִין חֲשׁוּךְ":

אַל בְּאַפְּךָ. פֶּן תְּהֵא כְלָיָה:

פסוק כה

אָכְלוּ. דְּוורירו"נְט בְּלַעַ"ז, וְכֵן **וַאֲכָלֵהוּ**:

פרק יא

פסוק ה
אָמַן ה'. שֶׁיִּהֵא אָרוּר:

פסוק ז
הָעֵד הַעִדֹתִי. לְשׁוֹן הַתְרָאָה:

פסוק ח
וָאָבִיא עֲלֵיהֶם אֶת כָּל דִּבְרֵי הַבְּרִית. הָאָלוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּבְּרִית עַל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוִּיתִי לַעֲשׂוֹת וְלֹא עָשׂוּ:

פסוק יב
עָרֵי יְהוּדָה. מֵעָרֵי יְהוּדָה:

פסוק יד
רִנָּה וּתְפִלָּה. "בְּבָעוּ וּבְצָלוּ" (תרגום יונתן):

פסוק טו
מָה לִידִידִי בְּבֵיתִי. מָה לְעַם סְגֻלָּתִי לָבֹא עוֹד בְּבֵיתִי:
עֲשׂוֹתָהּ הַמְזִמָּתָהּ. לַעֲשׂוֹת הִיא מְזִמַּת עֲצַת חַטָּאִים שְׂלָהּ:
הָרַבִּים. שֶׁבָּהֶם:
וּבְשַׂר קֹדֶשׁ יַעַבְרוּ מֵעָלַיִךְ. אַף הַמִּילָה בִּטְּלוּ מִבְּשָׂרָם, שֶׁעַל יָדָהּ הָיוּ מְקֻדָּשִׁים לִי (מנחות נג:):
כִּי רָעָתֵכִי אָז תַּעֲלֹזִי. כְּשֶׁאַתֶּם עוֹבְרִים עֲבֵרָה אַתֶּם שְׂמֵחִים:

פסוק טז
לְקוֹל הֲמוּלָה. לְשׁוֹן שְׁאוֹן עַם רַב שֶׁיָּבֹא עֲלֵיהֶם:
וְרָעוּ דָלִיּוֹתָיו. וְרִצְצוּ אֶת עֲנָפָיו:

פסוק יח
וַה' הוֹדִיעַנִי. כָּךְ אָמַר הַנָּבִיא: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוֹדִיעַנִי אֶת פּוּרְעָנוּתָם:

פסוק יט
וַאֲנִי כְּכֶבֶשׂ אַלּוּף. אֲשֶׁר יוּבַל לְטָבוֹחַ:
יוּבַל. לְפִי שֶׁאֲנִי מוֹדִיעָם הָרָעָה, הֵם אוֹמְרִים לְהָרְגֵנִי:
כְּכֶבֶשׂ אַלּוּף. דּוּנָשׁ וִיהוּדָה בֶּן קוּרִישׁ פֵּתְרוּהוּ: **כְּכֶבֶשׂ** וּפֹר אֲשֶׁר **יוּבַל לְטָבוֹחַ.** וְ**אַלּוּף** כְּמוֹ "שְׁגַר אֲלָפֶיךָ" (דברים כח:ד). וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נֶאֱמַר וְאַלּוּף, יֵשׁ לָנוּ כַּיּוֹצֵא בוֹ: "שֻׁמָּשׁ

יֵרַח עָמַד זְבֻלָה" (חבקוק ג:יא); "כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף" (ישעיהו לח:יד). וּמְנַחֵם פֵּתֵר **כֶּבֶשׂ אַלּוּף** – כֶּבֶשׂ גָּדוֹל (עיין בתהלים נח בפירוש רש"י); וְיוֹנָתָן מְסַיְּעוֹ, שֶׁתִּרְגֵּם: "כְּאִימַּר בְּחִיר":

נַשְׁחִיתָה עֵץ בְּלַחְמוֹ. "נֵרְמֵי סְמָא דְּמָוְתָא בְּמִכְלֵיהּ" (תרגום יונתן):

פסוק כ

אֶרְאֶה נִקְמָתְךָ מֵהֶם. אֶת **אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת** הָיָה מְקַלֵּל:

פסוק כג

אֶל אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת. כְּמוֹ עַל אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת:

פרק יב

פסוק א

צַדִּיק אַתָּה ה' כִּי אָרִיב אֵלֶיךָ. כְּשֶׁאֶתְוַכַּח עִמְּךָ, יָדַעְתִּי כִּי תִצְדַּק בְּדָבָרֶיךָ, אַךְ חָפֵץ אֲנִי לְדַבֵּר **מִשְׁפָּטִים אוֹתָךְ**, לְהוֹדִיעֵנִי דַּרְכֶּךָ (שמות לג:יג):

מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלֲחָה. שֶׁנָּתַתָּ גְּדֻלָּה לִנְבוּכַדְנֶצַּר הָרָשָׁע וְתַצְלִיחֵהוּ לְהַחֲרִיב בֵּיתֶךָ. דָּבָר אַחֵר: עַל אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת הָיָה צוֹעֵק וְקוֹרֵא תִּגָּר (ירמיה יא:כא):

שָׁלוּ. לְשׁוֹן "שַׁלְוָה" (תהלים קכב:ז):

פסוק ג

וְאַתָּה ה' יְדַעְתָּנִי. גַּם עַל אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת הָעוֹמְדִים עָלַי עָזְרֵנִי, כִּי אַתָּה יְדַעְתָּנִי:

הַתִּיקֵם כְּצֹאן לְטִבְחָה. נַתְּקֵם מִן הַחַיִּים לָמוּת, דִּישְׁטָאקָאלוּ"ש בְּלַעַ"ז, כְּמוֹ "עַד הַתִּיקָנוּ אוֹתָם מִן הָעִיר" (יהושע ח:ו):

וְהַקְדִּישֵׁם. הַזְמִינֵם:

פסוק ד

עַד מָתַי תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְעֵשֶׂב כָּל הַשָּׂדֶה יִיבָשׁ. עַד כָּאן דִּבְרֵי הַנָּבִיא, וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְשִׁיבָתוֹ:

מֵרָעַת יֹשְׁבֵי בָהּ סָפְתָה בְהֵמוֹת וָעוֹף:

תֶּאֱבַל. תֶּחֱרַב:

סָפְתָה. פּוֹנִיד"א בְּלַעַ"ז:

כִּי אָמְרוּ. יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת:

לֹא יִרְאֶה אֶת אַחֲרִיתֵנוּ. אֵין גָּלוּי לְפָנָיו מַה יִּהְיֶה בְּסוֹפֵינוּ:

פסוק ה

כִּי אֶת רַגְלִים רַצְתָּה וַיַּלְאוּךָ. קְרוֹבֶיךָ, הַכֹּהֲנִים כְּמוֹתְךָ, וְאַנְשֵׁי עִירְךָ בָּאִים לְהָרְגְךָ. **אֶת רַגְלִים**. עִם רַגְלִים, פִּיאוֹנִיד"ש בְּלַעַז:

וְאֵיךְ תִּתְחָרֶה אֶת הַסּוּסִים. לְרוּץ אֶת הַסּוּסִים; כְּלוֹמַר: וּמָה קְרוֹבֶיךָ הַכֹּהֲנִים בָּאִים לְהָרְגְךָ, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיְּקוּמוּ לְהוֹרְגְךָ שָׂרֵי יְהוּדָה; וְזֶהוּ קְצָפִּי עֲלֵיהֶם, וְזוֹ הִיא הַצָּלָחַת הָאוֹיֵב. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "דְּנָא תְּיוּבְתָּא וְגוֹ'". וּמִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין צו.): אִם עַל שְׁכַר שֶׁלֹּשׁ פְּסִיעוֹת שֶׁרָץ נְבוּכַדְנֶצַּר לְכִבּוֹדִי בִּימֵי מְרֹדַךְ בַּלְאֲדָן אַתָּה תָּמֵהַּ, שֶׁהִרְבֵּיתִי גְדֻלָּתוֹ כָּל כָּךְ, מָה תִּתְמַהּ עוֹד כְּשֶׁתִּרְאֶה שִׁלּוּם שָׂכָר שֶׁאֲשַׁלֵּם לַצַּדִּיקִים שֶׁרָצוּ לְפָנַי כַּסּוּסִים!

תִּתְחָרֶה. אַאֲטִיר"שׁ בְּלַעַ"ז:

וּבְאֶרֶץ שָׁלוֹם. אֲשֶׁר אַתָּה בּוֹטֵחַ שָׁם הִלְאוּךָ:

וְאֵיךְ תַּעֲשֶׂה בִּגְאוֹן. שָׂרֵי יְהוּדָה. וּגְאוֹן הַיַּרְדֵּן מָשָׁל הוּא, לְפִי שֶׁהוּא מְקוֹם אֲרָיוֹת וּנְמֵרִים, וְכֵן לְמִדְנוּ יוֹנָתָן בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת; וְכָאן תִּרְגֵּם: "וְאַכְדֵּין אַתְּ מְדַמֵּי לְקָבֵל חֵיוַת בָּרָא דִּי בְּרוּם יַרְדְּנָא", וְהִנֵּה "כְּאַרְיֵה יַעֲלֶה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן" (ירמיה מט:יט; נ:מד) תִּרְגֵּם יוֹנָתָן בִּשְׁתֵּי מְקוֹמוֹת: "כְּאַרְיֵה דְּסָלִיק מֵרוּם יַרְדְּנָא":

פסוק ו

קָרְאוּ אַחֲרֶיךָ מָלֵא. קְבוּצַת אֲנָשִׁים:

פסוק ז

יְדִידוּת נַפְשִׁי. עִם סְגֻלָּתִי:

פסוק ח

נָתְנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ. עָלְתָה לְפָנַי צַעֲקַת חֲמָסֶיהָ:

פסוק ט

הָעַיִט צָבוּעַ. הַה"א תְּמוּהָה, לְכָךְ הוּא נָקוּד פַּתָּ"ח: הֲכִי הֵם עוֹף צָבוּעַ, מְגֹאָל בְּדָם, שֶׁשְּׁאָר הָעוֹפוֹת נֶאֱסָפִים עָלָיו? דָּבָר אַחֵר: **הָעַיִט צָבוּעַ** עוֹף אֶחָד שֶׁהוּא צָבוּעַ וְכָל הָעוֹפוֹת נֶאֱסָפִים עָלָיו לְאוֹכְלוֹ שֶׁשּׁוֹנְאִים אוֹתוֹ:

הָעַיִט סָבִיב עָלֶיהָ. שֶׁמָּא עוֹף שֹׁמֵם הֵם אֵלּוּ הַחַיָּלוֹת, הַגְּדוּדִים הַקַּלִּים אֲשֶׁר סְבִיבֶיהָ?! **הֵתָּיוּ**. בֹּאוּ:

פסוק י

רוֹעִים רַבִּים. רָאשֵׁי גְּיָסוֹת שֶׁל חֵיל נְבוּכַדְנֶצַּר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעְלָה "אֵלֶיהָ יְבֹאוּ רוֹעִים וְעֶדְרֵיהֶם" (ירמיה ו:ג):

בֹּסְסוּ. לְשׁוֹן "מִרְמָס" (ישעיה י:ו); וְכֵן "וְהָיוּ כַּגִּבּוֹרִים בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת" (זכריה י:ה):

חֶלְקַת. קַנְפַּנְיָ"א בְּלַעַ"ז:

פסוק יא
אָבְלָה עָלַי. לְפָנַי:

פסוק יג
זָרְעוּ חִטִּים וְקוֹצִים קָצָרוּ. הִתְפַּלְלוּ וְלֹא נִתְקַבְּלָה תְּפִלָּתָם. לָמָּה? לְפִי שֶׁלֹּא נָרוּ לָהֶם נִיר תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, לְכָךְ זָרְעוּ אֶל קוֹצִים (ירמיה ד:ג). סֵפֶר שֶׁנָּקוּד בּוֹ זְרְעוּ, בְּחִירִ"ק הַזַּ"יִן, שִׁבּוּשׁ הוּא:
נָחֲלוּ. לְשׁוֹן חוֹלִי, נֶחְלוּ בְּמַכְאוֹבָם וְצַעֲקָתָם לְפָנַי, **וְלֹא יוֹעִלוּ**:
מִתְּבוּאֹתֵיכֶם. מִמַּעֲשֵׂיכֶם:

פסוק יד
שְׁכֵנַי הָרָעִים. מִצָּרִים, עַמּוֹן וּמוֹאָב וְצוֹר וְצִידוֹן, שֶׁהָיוּ שְׁכֵנֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּמַזִּיקִין אוֹתָם:

פסוק טו
אָשׁוּב וְרִחַמְתִּים. כֻּלָּן לָקוּ סָמוּךְ לְחָרְבַּן הַבַּיִת, וּבְכֻלָּם נֶאֱמַר "וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת" בְּסֵפֶר זֶה (ירמיה כט:יד; ל:ג, יח; לא:כב; לג:ז, יא, כו; מח:מז; מט:ו, לט):

פסוק טז
אִם לָמוֹד יִלְמְדוּ. אִם יַאֲמִינוּ בַּה':
וְנִבְנוּ. לְשׁוֹן בִּנְיָן:

פרק יג

פסוק א
אַזּוֹר. פּוֹרְצִיָ"ט בְּלַעַ"ז:
וּבַמַּיִם לֹא תְבִיאֵהוּ. לְכַבְּסוֹ כְּשֶׁיְּהֵא מָלֵא זֵיעָה, כְּדֵי שֶׁיִּמַּהֵר לֵירָקֵב:

פסוק ז
לֹא יִצְלַח לַכֹּל. אֵינוֹ רָאוּי לְכָלוּם:

פסוק י
וִיהִי כָּאֵזוֹר הַזֶּה. גְּאוֹנָם יִהְיֶה כְּאֵזוֹר הַזֶּה הַנִּרְקָב:

פסוק יב
נֵבֶל. כְּלִי חֶרֶס הוּא, וְעָשׂוּי לְהַכְנִיס בּוֹ יָיִן:

פסוק יד

וְנִפַּצְתִּים אִישׁ אֶל אָחִיו. אַכָּה זֶה עַל זֶה, עַד שֶׁיִּשָּׁבְרוּ חֲתִיכוֹת דַּקּוֹת; כְּמוֹ "כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם" (תהלים ב:ט); "וְנִפֵּץ אֶת עֹלְלַיִךְ" (תהלים קלז:ט); וְכֵן כָּל נִפּוּץ שֶׁבַּמִּקְרָא:
וְהָאָבוֹת וְהַבָּנִים. אֲנַפֵּץ זֶה אֵצֶל זֶה:

פסוק טז

יִתֶּן נִגְפּוּ. יִכָּשְׁלוּ, אצופי"ר בְּלַעַ"ז:
הָרֵי נָשֶׁף. הֲרֵי חֹשֶׁךְ, בְּלֶכְתָּם בַּגּוֹלָה:
וְשִׁית לַעֲרָפֶל. כְּמוֹ וְלָשִׁית אֶת הָאוֹר לַעֲרָפֶל:

פסוק יז

מִפְּנֵי גַוָה. מִפְּנֵי גְּדוּלָה שֶׁלָּכֶם שֶׁתִּתְבַּטֵּל. דָּבָר אַחֵר, מִפְּנֵי גַּאֲוָתָהּ שֶׁל מַלְכוּת שָׁמַיִם שֶׁתִּנָּתֵן לָאֱלִילִים שֶׁל כַּשְׂדִּים (חגיגה ה:):

פסוק יח

לַמֶּלֶךְ וְלַגְּבִירָה. יְהוֹיָכִין וְאִמּוֹ:
יָרַד מֵרַאֲשׁוֹתֵיכֶם. וּשְׁטָרֵי קָאִי"ץ בְּלַעַ"ז, עֲלֵיתֵכֶם; כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֵּצֵא אֵלָיו יְהוֹיָכִין הוּא וְאִמּוֹ וַעֲבָדָיו" (מלכים ב כד:יב), וְכֻלָּם הוֹלִיכָם בַּגּוֹלָה:

פסוק יט

עָרֵי הַנֶּגֶב סֻגְּרוּ. לִפְנֵי הַבָּאִין עֲלֵיהֶם מִן הַצָּפוֹן; עָרֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל סְגוּרוֹת מֵאֵימַת נְבוּכַדְנֶצַּר:
הָגְלַת שְׁלוֹמִים. לֹא יִלָּחֵם יְהוֹיָכִין, כִּי לְשָׁלוֹם יֵצֵא וְיִגָּלֶהוּ (מלכים ב כד:יב). לְשׁוֹן אַחֵר:
שְׁלוֹמִים גרדונאמינ"ץ בְּלַעַז, כְּלוֹמַר: תַּשְׁלוּם עָנָם; וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "אִיתְקַבְּלוּ תּוּשְׁלַמַת חוֹבֵיהוֹן":

פסוק כ

שְׂאוּ עֵינֵיכֶם וּרְאוּ. אֶת **הַבָּאִים** עֲלֵיכֶם **מִצָּפוֹן**:
אַיֵּה הָעֵדֶר נִתַּן לָךְ. אַחַר שֶׁיִּגְלוּ, יֹאמַר לִירוּשָׁלַיִם כֵּן:

פסוק כא

מַה תֹּאמְרִי כִּי יִפְקֹד. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא **עָלַיִךְ**:
לִמַּדְתְּ אוֹתָם עָלַיִךְ אַלָּפִים לְרֹאשׁ. שִׁלַּחְתֶּם אֲלֵיהֶם מַלְאָכִים לַכַּשְׂדִּים לְהָבִיא מִשָּׁם אֱלִילִים שֶׁלָּהֶם לְעָבְדָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּיחֶזְקֵאל (יחזקאל כג:טז) "וַתַּעְגְּבָה עֲלֵיהֶם לְמַרְאֵה עֵינֶיהָ וַתִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲלֵיהֶם כַּשְׂדִּימָה". דָּבָר אַחֵר: **לִמַּדְתְּ אוֹתָם עָלַיִךְ אַלָּפִים** – חִזְקִיָּהוּ שֶׁהֶרְאָה לִשְׁלוּחֵי מְרֹדַךְ בַּלְאֲדָן אֶת כָּל בֵּית נְכָאתָהּ (ישעיהו לט:ב):

פסוק כב
שׁוּלַיִךְ. שִׁפּוּלֵי הַבְּגָדִים, טי"ש אוֹרְלִ"ש בְּלַעַ"ז; כְּשֶׁמַּפְשִׁיטִין אֶת הָאִשָּׁה דֶּרֶךְ בִּזָּיוֹן, מְהַפְּכִין חֲלוּקָה מִלְּמַטָּה לְמַעְלָה:
נֶחְמְסוּ עֲקֵבָיִךְ. נִגְזְרוּ דְּרָכַיִךְ. **נֶחְמְסוּ** כְּמוֹ "וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ" (איכה ב:ו):
עֲקֵבָיִךְ. טְרַצֵי"ש בְּלַעַ"ז; פְּסָקוּ עוֹבְרֵי דְּרָכִים:

פסוק כג
כּוּשִׁי. שֵׁם אָדָם שָׁחוֹר, וְקוֹרִין מָאוֹר בְּלַעַ"ז:
וְנָמֵר. לִיאַפַּרְ"ט בְּלַעַ"ז:
חֲבַרְבְּרֹתָיו. הַנָּמֵר מְנֻמָּר הוּא, וְהֵם הַחֲבַרְבְּרוֹת, טָק"שׁ בְּלַעַ"ז; וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁיֵּהָפְכוּ:
הָרֵעַ. כְּמוֹ "לְהָרֵעַ" (תהלים לז:ח):

פסוק כה
מָנָת מִדַּיִךְ. חֵלֶק מִדּוֹתַיִךְ, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה:

פסוק כו
חָשַׂפְתִּי שׁוּלַיִךְ. גִּלִּיתִי שִׁפּוּלֵי בְגָדַיִךְ, לְהָפְכָם עַל פָּנַיִךְ:

פסוק כז
מִצְהֲלוֹתַיִךְ. כְּצַהֲלַת סוּסִים נוֹאֲפִים (ירמיה ה:ח):
אַחֲרֵי מָתַי. תִּטְהֲרִי **עֹד**:

פרק יד

פסוק א
דִּבְרֵי הַבַּצָּרוֹת. שֶׁיָּבִיא עֲלֵיהֶם רָעָב. וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן מִבְצָר, כְּמוֹ "וּמִבְצַר מִשְׂגַּב חוֹמוֹתֶיךָ" (ישעיהו כה:יב):

פסוק ב
וּשְׁעָרֶיהָ. עָרֶיהָ:
וְצוָחַת יְרוּשָׁלַיִם. צַעֲקַת יְרוּשָׁלַיִם, כְּמוֹ "מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ" (ישעיה מב:יא):

פסוק ג
עַל גֻּבִּים. בּוֹרוֹת שֶׁהַמַּיִם מִתְכַּנְּסִים בָּהֶם:
שָׁבוּ כְלֵיהֶם רֵיקָם. שֶׁלֹּא יָרַד מָטָר:
וְחָפְרוּ. לְשׁוֹן כִּסּוּי:

פסוק ד
אִכָּרִים. בּוֹבְיֵי"ר"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק ה
יָלְדָה וְעָזוֹב. אֶת וְלָדָהּ, לְבַקֵּשׁ לָהּ מִרְעֶה:

פסוק ו
עַל שְׂפָיִים. יִבְלֵי מַיִם, רִיבֵיי"רִי"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק ז
עָנוּ בָנוּ. הֵעִידוּ בָּנוּ:
עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה מַה שֶּׁתַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שֵׁם גָּדוֹל שֶׁיֵּצֵא לְךָ, שֶׁאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל, וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ (תהלים עט:יג), וְלֹא נָאֶה שֶׁתִּתֵּן שֵׁם נִצְחוֹנְךָ לָאֱלִילִים. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה יֵשׁ (ירושלמי תענית ב:ו סה,ד): **לְמַעַן שְׁמֶךָ** וְכוּ':

פסוק ח
מִקְוֵה. תּוֹחֶלֶת:

פסוק ט
נִדְהָם. רַקְרוּ"ץ בְּלַעַ"ז, מוּשֶׁךְ יָדוֹ מִן הַמִּלְחָמָה; וְיֵשׁ אוֹמְרִים: רַקְרִיאַנְ"ץ בְּלַעַ"ז:
וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ נִקְרָא. לְפִיכָךְ אֵין כְּבוֹדְךָ בְּכָךְ:
תַּנְּחֵנוּ. פֵּירוּשׁוֹ כְּמוֹ "תַּעַזְבֵנוּ" (איכה ה:כ):

פסוק י
כֵּן אָהֲבוּ לָנוּעַ. כֵּן, כְּמָה שֶׁגָּזַרְתִּי עֲלֵיהֶם גּוֹלָה בְּמִצְרַיִם וּבָבֶל, אָהֲבוּ שָׁם לִהְיוֹת גּוֹלִים, לַעֲבֹד אֱלִילֵיהֶם הָרְחוֹקוֹת:

פסוק יד
וֶאֱלִיל. לְשׁוֹן אַל, דָּבָר שֶׁאֵינוֹ:

פסוק יז
נַחְלָה מְאֹד. לְשׁוֹן "חֲלִי" (ירמיה ו:ז):

פסוק יח
סָחֲרוּ. סָבְבוּ לְבַקֵּשׁ הַצְּלָה:
אֶל אֶרֶץ וְלֹא יָדָעוּ. אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת, וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִין בָּהּ עַד הֵנָּה:

פסוק יט
אִם בְּצִיּוֹן מָאַסְתָּ אִם גָּעָלָה נַפְשְׁךָ. עַל מְנָת שֶׁלֹּא לָשׁוּב עָלֶיהָ? כִּי אִם דַּעְתְּךָ לָשׁוּב, **מַדּוּעַ הִכִּיתָ בְּאֵין מַרְפֵּא**? (פסיקתא רבתי לא)

פסוק כא

לְמַעַן שִׁמְךָ. שֶׁנִּקְרֵאתָ "רַחוּם" (שמות לד:ו):

כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ. בֵּית הַמִּקְדָּשׁ (פסחים ה.), וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (תנחומא, במדבר כב): יִשְׂרָאֵל הַחֲקוּקִים בְּכִסֵּא כְבוֹדֶךָ:

פסוק כב

וְאִם הַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ רְבִיבִים. מֵאֲלֵיהֶם, אִם לֹא עַל פִּיךָ? בְּתָמִיהָ. כָּל תְּמִיהָה הַכְּפוּלָה, הָרִאשׁוֹנָה בְּהֵ"א וְהַשְּׁנִיָּה בְּאָם, כְּגוֹן: "הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים" (במדבר יג:יט); "הֲטוֹבָה הִיא אִם רָעָה" (במדבר יג:יט); "הֲמָאוֹס מָאַסְתָּ אִם בְּצִיּוֹן גָּעֲלָה נַפְשֶׁךָ" (ירמיהו יד:יט). אַף כָּאן: **הֲיֵשׁ בְּהַבְלֵי הַגּוֹיִם... וְאִם הַשָּׁמַיִם**:

פרק טו

פסוק א

מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל. שְׁנֵיהֶם נִזְקְקוּ לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל יִשְׂרָאֵל, וּמִתְּחִלָּה הֻחֱזִירוּם לְמוּטָב, וְאַחַר כָּךְ הִתְפַּלְּלוּ עֲלֵיהֶם; וְלֹא עָלָה בְלִבָּם לְהָשִׁיב אַפִּי עַד שֶׁהֻחֱזִירוּם לְמוּטָב. מֹשֶׁה אָמַר: "שִׁימוּ אִישׁ חַרְבּוֹ וְגוֹ'" (שמות לב:כז), "וַיִּזֶּר עַל פְּנֵי הַמַּיִם וְגוֹ'" (שמות לב:כ), וְאַחַר כָּךְ "אֶעֱלֶה אֶל ה' אוּלַי אֲכַפְּרָה" (שמות לב:ל); שְׁמוּאֵל בַּמִּצְפָּה: "וַיָּסִירוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַבְּעָלִים וְגוֹ'" (שמואל א ז:ד), וְאַחַר כָּךְ "קִבְצוּ אֶת יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וְאֶתְפַּלֵּל עֲלֵיכֶם" (שמואל א ז:ה). אַתָּה אֵינְךָ יָכוֹל לְהָשִׁיבָם אֲלַי, לְכָךְ אַל תִּתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם (ירמיה ז:טז):

נַפְשִׁי. רְצוֹנִי:

פסוק ב

אֲשֶׁר לַמָּוֶת וְגוֹ'. כָּל הַמְאֻחָר בַּפְּסוּק קָשֶׁה מֵחֲבֵירוֹ. **חֶרֶב** קָשֶׁה מִמָּוֶת, מִיתַת חֶרֶב מְנֻוָּלֶת וּמִיתָה עַל מִטָּתוֹ אֵינָהּ מְנֻוָּלֶת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהלים קטז:טו) "יָקָר בְּעֵינֵי ה' הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו". **רָעָב** קָשֶׁה מֵחֶרֶב, שֶׁזֶּה מִצְטַעֵר וְזֶה אֵינוֹ מִצְטַעֵר, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב" (איכה ד:ט). **שְׁבִי** כֻּלְּהוּ אִיתַּנְהוּ בְּגַוּהּ (בבא בתרא ח:):

פסוק ג

וּפָקַדְתִּי. לְשׁוֹן מִנּוּי וּפְקִידוּת:

לִסְחֹב. לִגְרֹר, וְכֵן "אִם לֹא יִסְחֲבוּם" (ירמיה מט:כ):

פסוק ד

לְזַעֲוָה. מִגְזֶרֶת "לֹא קֵם וְלֹא זָע" (אסתר ה:ט); וּכְמוֹהוּ גַּאֲוָה מִגְּזֶרֶת "גֵּא מְאֹד" (ישעיה טז:ו):

לְכָל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ. כָּל הַשּׁוֹמֵעַ רָעָה שֶׁבָּאָה עֲלֵיהֶם, יָזוּעַ:

פסוק ה

יָנוּד. יְקוֹנֶן:

וּמִי יָסוּר. אֵלֶיךָ, לִנְטוֹת מִדַּרְכּוֹ אֵלֶיךָ, **לִשְׁאֹל לָךְ לְשָׁלוֹם**:

פסוק ו

נִלְאֵיתִי הִנָּחֵם. כַּמָּה פְּעָמִים חָשַׁבְתִּי לְהַשְׁחִית וְנִחַמְתִּי עַל הָרָעָה; עַתָּה נִלְאֵיתִי הִנָּחֵם. **הִנָּחֵם** – רְפוֹרְפִינְשָׁ"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק ז

בַּמִּזֵרֶה. נָפָה שֶׁקּוֹרִין וו"ן בְּלַעַ"ז, כָּזֶה שֶׁהוּא זוֹרֶה שְׁעוֹרִין; שֶׁלֹּא יְהוּ כֻּלָּן גּוֹלִין לְמָקוֹם אֶחָד:

פסוק ח

עָצְמוּ לִי. רַבּוּ לְפָנַי **אַלְמְנוֹתָו**:

עַל אֵם. עַל יְרוּשָׁלַיִם שֶׁהָיְתָה עִיר וְאֵם בְּיִשְׂרָאֵל (שמואל ב כ:יט):

בַּצָּהֳרַיִם. הַכֹּל יְהֵא גָּלוּי לְפָנָיו, כָּל גְּנָזֵי מַטְמוֹנָם:

הִפַּלְתִּי עָלֶיהָ פִּתְאֹם עִיר. הִשְׁכַּנְתִּי עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם גְּיָסוֹת שֶׁל עִיר **וּבֶהָלוֹת** רַבּוֹת. וְיֵשׁ פּוֹתְרִים **עִיר** – לְשׁוֹן שׂוֹנֵא, כְּמוֹ "וַיְהִי עָרֶיךָ" (שמואל א כח:טז); "וּפִשְׁרֵיהּ לְעָרְכָךְ" (דניאל ד:טז):

פסוק ט

אֻמְלְלָה יוֹלֶדֶת הַשִּׁבְעָה. שׁוֹמְרוֹן וּכְנֵסְיָה שֶׁל עֲשֶׂרֶת שְׁבָטִים, שֶׁעָמְדוּ מֵהֶם שֶׁבַע מִשְׁפָּחוֹת (גיטין פח.), כְּבָר אֻמְלְלָה וְנִגְלְתָה:

וּשְׁאֲרִיתָם. אֵלּוּ יְהוּדָה וּקְצָת בִּנְיָמִין שֶׁנִּשְׁתַּיְּרוּ בְּיִשְׂרָאֵל, **לַחֶרֶב אֶתֵּן**. אֵלּוּ הֵן שֶׁבַע מִשְׁפָּחוֹת: יִרְבְעָם בֶּן נְבָט וּבֵיתוֹ, בַּעְשָׁא וּבֵיתוֹ, עָמְרִי וּבֵיתוֹ, יֵהוּא וּבֵיתוֹ, מְנַחֵם וּבֵיתוֹ, פֶּקַח וּבֵיתוֹ, הוֹשֵׁעַ וּבֵיתוֹ:

נָפְחָה נַפְשָׁהּ. לְשׁוֹן דְּאֵבָה נַפְשָׁהּ, מְתַרְגְּמִינַן "וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ" (דברים כח:סה) "וּמַפְחָן נְפָשׁ":

בָּעוֹד יוֹמָם. בְּלֹא זְמַנָּם מְהֵרוּ לִיפּוֹל. כָּךְ נִדְרַשׁ בְּמַסֶּכֶת גִּיטִּין (גיטין פח.). וּבְמִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא (תנחומא, בובר ויצא יד) דָּרְשׁוּ כְּלַפֵּי יְרוּשָׁלַיִם, וּמוֹנָה שִׁבְעָה רְשָׁעִים: יְהוֹרָם, יְהוֹאָשׁ, אָחָז, מְנַשֶּׁה, אָמוֹן, יְהוֹיָקִים, צִדְקִיָּהוּ. אַךְ יֵשׁ לִמְנוֹת עוֹד: רְחַבְעָם, אֲבִיָּה, אֲמַצְיָה, אֲחַזְיָה:

וְחָפְרָה. לְשׁוֹן בּוּשָׁה:

פסוק י

אוֹי לִי אִמִּי. יִרְמְיָה הָיָה מִתְאוֹנֵן עַל עַצְמוֹ, שֶׁהָיוּ שׂוֹנְאִין אוֹתוֹ בְּנֵי עִירוֹ עַל דִּבְרֵי תּוֹכְחוֹתָיו:

וְאִישׁ מָדוֹן. אִישׁ מְרִיבָה, כְּמוֹ "לֹא יָדוֹן רוּחִי" (בראשית ו:ג):

לֹא נָשִׁיתִי. כְּמוֹ "לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה" (שמות כב:כד):

כֻּלֹּה מְקַלְלַנִי. אֵינִי רַב עִמָּהֶם עַל עִסְקֵי מָמוֹן שֶׁיֵּשׁ לִי עֲלֵיהֶם וְלֹא לָהֶם עָלַי, וַהֲרֵי כָּל הָעָם מְקַלְלַנִי:

פסוק יא

שֵׁרִיתִיךָ. הִשְׁאַרְתִּיךָ, לְשׁוֹן "שְׁאֵרִית" (בראשית מה:ז). וְכֵן פִּתְרוֹ מְנַחֵם. אֲבָל דּוֹנֵשׁ פָּתַר אוֹתוֹ לְשׁוֹן הַתָּרָה, וְשֵׁרִיתִיךָ כְּמוֹ "מְשָׁרֵי קְטָרִין" (דניאל ה:יב). וּפִתְרוֹן **שֵׁרִיתִיךָ** כֵּן הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר "הִנֵּה פְּתַחְתִּיךָ הַיּוֹם מִן הָאֲזִקִּים" (ירמיה מ:ד); כְּלוֹמַר: בַּיּוֹם אֲשֶׁר הֵקִים ה' אֶת דְּבָרוֹ נֶאֱמַר לוֹ: "וְעַתָּה הִנֵּה פְּתַחְתִּיךָ הַיּוֹם מִן הָאֲזִקִּים אֲשֶׁר עַל יָדֶיךָ, אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ לָבוֹא אִתִּי בָּבֶלָה" (ירמיה מ:ד). וְגַם יִשְׂרָאֵל בִּקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ שֶׁיִּתְפַּלֵּל בִּשְׁבִילָם, כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר לוֹ: "הִתְפַּלֵּל בַּעֲדֵנוּ אֶל ה' אֱלֹהֶינוּ... כִּי נִשְׁאַרְנוּ מְעַט מֵהַרְבֵּה" (ירמיה מב:ב):

אִם לֹא. לְשׁוֹן שְׁבוּעָה:

הִפְגַּעְתִּי בְךָ בְּעֵת רָעָה. אֶת הָאוֹיֵב, כְּשֶׁתָּבֹא עֲלֵיהֶם הָרָעָה, יִפְגְּעוּ בְךָ שֶׁתְּבַקֵּשׁ רַחֲמִים עֲלֵיהֶם; כְּגוֹן צִדְקִיָּה, אָמַר לוֹ: "דְּרֹשׁ נָא בַּעֲדֵנוּ אֶת ה' וְגוֹ'" (ירמיה כא:ב). דָּבָר אַחֵר: נְבוּזַרְאֲדָן יְבַקֵּשׁ מֵאִתְּךָ: "אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ לָבֹא אִתִּי בָּבֶלָה" (ירמיה מ:ד):

פסוק יב

הֲיֵרֹעַ בַּרְזֶל בַּרְזֶל מִצָּפוֹן. אוֹמֵר אֲנִי: בַּרְזֶל הַבָּא מִצָּפוֹן קָשֶׁה מִשְּׁאָר בַּרְזֶל. וְכֵן פִּתְרוֹנוֹ: הֵם נִמְשְׁלוּ לְבַרְזֶל: "הוֹלְכֵי רָכִיל נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל" (ירמיה ו:כח), וּבִירְמְיָה נֶאֱמַר: "נְתַתִּיךָ לְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחוֹמַת נְחֹשֶׁת" (ירמיה א:יח) – וְשָׁלוּ חָזָק מִשֶּׁלָּהֶם, כִּי נְבוּכַדְנֶצַּר מִצָּפוֹן יָבֹא כְּדִבְרָיו עֲלֵיהֶם:

הֲיֵרֹעַ. הֲיִרּוֹצֵץ בַּרְזֶל שֶׁלָּהֶם אֶת שֶׁלְּךָ? דָּבָר אַחֵר: הֲיִרּוֹצֵץ פִּרְעֹה הַבָּא בְּעֶזְרָתְכֶם, שֶׁהוּא קָשֶׁה כְּבַרְזֶל, אֶת נְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁהוּא **בַּרְזֶל הַבָּא מִצָּפוֹן וּנְחֹשֶׁת**? וְתַרְגּוּם יוֹנָתָן נוֹטֶה לְצַד זֶה:

פסוק יג

חֵילְךָ. לְשׁוֹן מָמוֹן (ראה דברים ח:יז):

וְאוֹצְרוֹתֶיךָ. לְיִשְׂרָאֵל הוּא אוֹמֵר:

וּבְכָל חַטֹּאותֶיךָ. וּלְמַעַן כָּל חַטֹּאותֶיךָ תִּהְיֶה זֹאת לָךְ:

וּבְכָל גְּבוּלֶיךָ. אֲשֶׁר הֶעֱמַדְתִּי אֱלִילִים בְּכֻלָּן:

פסוק טו

אַל לְאֶרֶךְ אַפְּךָ תִּקָּחֵנִי. תִּרְגּוּם יוֹנָתָן: "לָא תִתֵּן אַרְכָּא לְעוֹלְבָנַי" – אַל תִּקַּח אֶת רִיבִי לְהַנִּיחוֹ לְאֹרֶךְ אַפֶּךָ, אֶלָּא מַהֵר וְהִנָּקֵם לִי:

שְׂאֵתִי. כְּמוֹ סַבָּלְתִּי:

עָלֶיךָ. בִּשְׁבִילְךָ:

פסוק טז

נִמְצְאוּ דְבָרֶיךָ וָאֹכְלֵם. לְתַאֲוָה מִתְּחִלָּה, וְהָיוּ **לְשָׂשׂוֹן**, כִּי דִּמִּיתִי שֶׁיִּשְׁמְעוּ אֵלַי עַתָּה:

פסוק יז

מִפְּנֵי יָדֶךָ. מִפְּנֵי נְבוּאָה הַבָּאָה לִי מֵאִתְּךָ:

יָשַׁבְתִּי. יְחִידִי וּמְשֻׁתּוֹמֵם בַּאֲבֵילוּת, **כִּי** נְבוּאַת **זַעַם מִלֵּאתָנִי**, בְּחָרְבַּן בֵּיתֶךָ:

פסוק יח

אֲנוּשָׁה. חוֹלָה; כְּמוֹ "וַיֵּאָנַשׁ" (שמואל ב יב:טו) – וַיֶּחֱלֶה; בִּבְנָהּ שֶׁל בַּת שֶׁבַע:

הָיוֹ תִהְיֶה לִי. אַתָּה הוֹוֶה לִי **כְּמוֹ אַכְזָב**. כְּאָדָם שֶׁמִּבְטָחוֹ נִפְסָק מִמֶּנּוּ, שֶׁאַתָּה מַנִּיחֵנִי לְהִצְטַעֵר בְּיָדָם. **אַכְזָב** מָקוֹר פּוֹסֵק, פיילייני"ץ בְּלַעַז:

מַיִם לֹא נֶאֱמָנוּ. לִסְמֹךְ עֲלֵיהֶם:

פסוק יט

לָכֵן. בַּעֲבוּר שֶׁאֲנִי סוֹבֵל הַצָּרוֹת הָאֵלֶּה:

כֹּה אָמַר ה'. לִי:

אִם תָּשׁוּב. אַתָּה יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי **וַאֲשִׁיבְךָ** אֲנִי אֵלָיו, אָמַר לִי: **לְפָנַי תַּעֲמֹד**:

וְאִם תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל. אִם תּוֹצִיא אָדָם הָגוּן מֵאָדָם רָשָׁע, שֶׁתַּחֲזִירֶנּוּ לְמוּטָב:

כְּפִי תִּהְיֶה. שֶׁאֲנִי גּוֹזֵר גְּזֵרָה וְאַתָּה מְבַטְּלָהּ (בבא מציעא פה.):

יָשׁוּבוּ הֵמָּה אֵלֶיךָ וְאַתָּה לֹא תָשׁוּב אֲלֵיהֶם. "יִתּוּבוּן אִינּוּן לְפִתְגָמָךְ וְאַתְּ לָא תְתוּב לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן" (תרגום יונתן):

פרק טז

פסוק ה

בֵּית מַרְזֵחַ. מִשְׁתֶּה; בְּסִפְרֵי בְּפָרָשַׁת בֵּית פְּעוֹר(ספרי פיסקא קלא) רָאִיתִי: חָזְרוּ לַעֲשׂוֹת לָהֶם מַרְזֵיחִין; אֲבָל רַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ (כתובות סט:) **מַרְזֵחַ** – אֵבֶל:

תָּנֹד. תְּקוֹנֵן:

כִּי אָסַפְתִּי אֶת שְׁלוֹמִי וגו'. כְּשֶׁהָיָה אַבְרָהָם אָבִיהֶם עוֹשֶׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט (בראשית יח:יט), נָתַתִּי לְזַרְעוֹ חֶסֶד וְרַחֲמִים: "וְשָׂמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ וגו'" (דברים ז:יב), "וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים" (דברים יג:יח). הֵם הָפְכוּ לַלַּעֲנָה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לָאָרֶץ הִנִּיחוּ (עמוס ה:ז), אַף אֲנִי חָזַרְתִּי וְאָסַפְתִּי אֵלַי אֶת חַסְדִּי וְאֶת רַחֲמַי:

אָסַפְתִּי. אטוא"ש בְּלַעַ"ז, כְּמוֹ "אָסַף אֱלֹהִים אֶת חֶרְפָּתִי" (בראשית ל:כג):

פסוק ו

וּמֵתוּ גְדוֹלִים וּקְטַנִּים. וְאַחַר שֶׁהַכֹּל מֵתִים, מַה לְּךָ לִסְפּוֹד?

וְלֹא יִתְגַּדַּד וְלֹא יִקָּרַח לָהֶם. דֶּרֶךְ הָאֲבֵלִים לְהִתְגּוֹדֵד וְלִשְׁרֹט בְּשָׂרָם וְלִקָּרוֹחַ קָרְחָה בְּרֹאשָׁם; וּמִכָּל מָקוֹם, לְיִשְׂרָאֵל אָסוּר (ויקרא יט:כח; דברים יד:א), וְלֹא הִזְכִּירוֹ כָּאן אֶלָּא לְדוּגְמַת אֵבֶל:

פסוק ז

וְלֹא יִפְרְסוּ. לְשׁוֹן שְׁבִירָה, כְּמוֹ "מְנֵא מְנָא תְּקֵל וּפַרְסִין" (דניאל ה:כה); שֶׁמַּבְרִין אֶת הָאֲבֵלִים בָּרְחָבָה וּפוֹרְסִין לָהֶם בִּרְכַּת הַמּוֹצִיא. "כִּי הוּא יְבָרֵךְ הַזָּבַח" (שמואל א ט:יג) – תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "אֲרֵי הוּא פָּרִיס עַל מְזוֹנָא":

וְלֹא יַשְׁקוּ אוֹתָם וגו'. הֲרֵי טַעַם לָמָּה שֶׁאָמַרְתִּי: **אַל תֵּלֵךְ לִסְפּוֹד**:

פסוק ח

וּבֵית מִשְׁתֶּה. אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לְמַעְלָה **לֹא תָבוֹא**, זֶה הַטַּעַם: **הִנְנִי מַשְׁבִּית מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה וגו'**:

פסוק יג

וַעֲבַדְתֶּם שָׁם אֶת אֱלֹהִים אֲחֵרִים. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְתִתְפְּלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טָעֲוָותָא":

פסוק יד

לָכֵן. לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, אַף עַל פִּי שֶׁבְּגַדְתֶּם בִּי, שְׁבוּעָה הִיא בְּיָדִי שֶׁאֶגְאוֹל אֶתְכֶם:

וְלֹא יֵאָמֵר עוֹד וגו'. רַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (ברכות יב:) לֹא שֶׁתֵּעָקֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם מִמְּקוֹמָהּ, אֶלָּא גְּאֻלָּה אַחֶרוֹנָה עִקֶּר וְיִצִיאַת מִצְרַיִם טָפֵל לָהּ:

פסוק טז

וְדִיגוּם. מַה הַדַּיָּג שׁוֹלְהוּ מִתּוֹךְ מָקוֹם גְּדוֹלוֹ, אַף אֵלּוּ יִלְכְּדוּ אוֹתָם בְּתוֹךְ הָעִיר; וּמַה עִסְקוֹ שֶׁל דָּג, מִשֶּׁנִּלְכַּד הוּא מֵת, כָּךְ אֲבִיא עֲלֵיהֶם הוֹרְגִים; **וְאַחֲרֵי כֵן אֶשְׁלַח צַיָּדִים** לַנִּשְׁאָרִים וְלַבּוֹרְחִים מִן הַחֶרֶב עַל הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת, **וְצָדוּם** – לְהַגְלוֹתָם בַּשֶּׁבִי:

פסוק יח

מִשְׁנֶה עֲוֹנָם. אֶת שִׁשְׁנוּ עַל עֲוֹנָם לַעֲשׂוֹת עֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵיהֶם; וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם כֵּן: "וַאֲשַׁלֵּים לְתִנְיְינִין כְּקַדְמָאִין עַל חַד תְּרֵין":

פסוק יט

ה' עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוֹסִי. אַנְטִיפּוֹיְימַאנְ"ט בְּלַעַ"ז, וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן פֶּלֶא, כְּמוֹ "נָתַתָּ לִירֵאֶיךָ נֵס לְהִתְנוֹסֵס" (תהלים ס:ו), וְכֵן "ה' נִסִּי" (שמות יז:טו). וְדוֹנָשׁ פָּתַר אוֹתוֹ לְשׁוֹן מָנוֹס מַמָּשׁ:

אֵלֶיךָ גּוֹיִם יָבֹאוּ. סוֹף הָאֲמוֹת לָשׁוּב אֵלֶיךָ וּלְעָבְדְךָ שְׁכֶם אֶחָד (צפניה ג:ט); וְעַמְּךָ, אֵיךְ עָשׂוּ לָהֶם **אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים**?!

מַאַפְסֵי. כְּמוֹ "מִקְצֵה" (ירמיה יב:יב):

נָחֲלוּ. לְשׁוֹן נַחֲלָה:

מוֹעִיל. לְשׁוֹן תּוֹעֶלֶת:

פסוק כא

כִּי שְׁמִי ה'. כְּמַשְׁמָעוֹ: מוֹשֵׁל וְשַׁלִּיט לְקַיֵּם גְּזֵרָתִי (ויקרא רבה כד, א):

פרק יז

פסוק א

בְּעֵט בַּרְזֶל. מָשָׁל הוּא, כְּלוֹמַר: חֲקוּקָה בְּשִׁקּוּעַ וְאֵין נוֹחָה לִמְחוֹק. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה **בְּעֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר** עַל יְדֵי יִרְמְיָה שֶׁנִּקְרָא עַמּוּד בַּרְזֶל, וְעַל יְדֵי יְחֶזְקֵאל שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ" כַּשָּׁמִיר חָזָק מִצּוּר נָתַתִּי מִצְחֶךָ" (יחזקאל ג:ט):

חֲרוּשָׁה. חֲקוּקָה, כְּזֶה שֶׁהוּא חוֹרֵשׁ בָּעֹמֶק:

עַל לוּחַ לִבָּם. שֶׁאֵינָם שׁוֹכְחִין עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהֶם:

פסוק ב

כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם. כִּזְכִירַת בְּנֵיהֶם כֵּן הָיְתָה לָהֶם זְכִירַת מִזְבְּחוֹתָם; כְּאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ גַּעְגּוּעִין עַל בְּנוֹ (סנהדרין סג:):

וַאֲשֵׁרֵיהֶם. אֲשֶׁר **עַל עֵץ רַעֲנָן**. **עַל עֵץ** – כְּמוֹ אֵצֶל, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "תְּחוֹת כָּל אִילָן עֲבוּף":

פסוק ג

הָרָרִי בַּשָּׂדֶה. יְרוּשָׁלַיִם הַיּוֹשֶׁבֶת בָּהָר הַמִּישׁוֹר (ירמיה כא:יג), כָּל סְבִיב הָעִיר מִישׁוֹר, שְׂדֶה. וְלָשׁוֹן **הָרָרִי** – כְּמוֹ "עֲרָבִי" (ישעיה יג:כ), עַל שֵׁם שֶׁיּוֹשֵׁב בָּעֲרָבָה; מוֹנְטִינְיֵיר"שׁ בְּלַעַ"ז, יוֹשְׁבֵי הָהָר (ספרים ארחים יוֹשֶׁבֶת הָהָר):

חֵילְךָ. כְּמוֹ מָמוֹנְךָ (ראה דברים ח:יז):
בָּמוֹתָיִךְ בְּחַטָּאת. בָּמוֹתֵיךְ עֲשׂוּיוֹת בְּחֵטְא לְשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה **בְּכָל גְּבוּלָיִךְ**:

פסוק ד

וְשָׁמַטְתָּה. עַל כָּרְחֵךְ תִּשְׁמַט אַרְצֵךְ אֶת אֲשֶׁר לֹא שָׁבְתָה בְּשַׁבְּתוֹתֵיכֶם (ויקרא כו:לה), שֶׁאָמַרְתִּי לָכֶם "וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ" (ויקרא כה:ב):
וּבְךָ. אֶנְקֵם מֵחֲמַת **נַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ** שֶׁלֹּא עָשִׂיתָ רְצוֹנִי לְהַשְׁמִיטָהּ, דָּבָר אַחֵר: **וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ** – וּבְךָ אֶנְקֵם מִנַּחֲלָתְךָ, שֶׁאֲגַלֶּה אוֹתְךָ מִמֶּנָּה:
כִּי אֵשׁ קָדַחְתֶּם בְּאַפִּי. יְקַדֶּתֶם בִּנְחִירַי:

פסוק ה

אָרוּר יִבְטַח בָּאָדָם. בַּחֲרִישׁוֹ וּקְצִירוֹ, לוֹמַר: אֶזְרַע בַּשְּׁבִיעִית וְאֹכַל:
זְרוֹעוֹ. כְּמוֹ עֶזְרוֹ, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "רוּחָצָנֵיהּ":
וּמִן ה' יָסוּר לִבּוֹ. שֶׁהִבְטִיחוֹ: "וְצִוִּיתִי אֶת בִּרְכָתִי לָכֶם" (ויקרא כה:כא). כָּךְ שָׁמַעְתִּי:

פסוק ו

כְּעַרְעָר. כְּעֵץ יְחִידִי; לְשׁוֹן "עֲרִירִי" (בראשית טו:ב). וְיֵשׁ אוֹמֵר: דְּנַאשְׁטִי"ה בְּלַעַ"ז. וּמְנַחֵם פִּירֵשׁ: שֵׁם עֵץ מֵעֲצֵי הַיַּעַר **וְעַרְעָר** שְׁמוֹ; וְכֵן פֵּירֵשׁ "כְּעַרְעָר בַּמִּדְבָּר" (ירמיה מח:ו): עֵץ אֶחָד מֵעֲצֵי הַיַּעַר:
בָּעֲרָבָה. לְשׁוֹן מִישׁוֹר:
חֲרֵרִים. יְבֵשׁ, כְּמוֹ "חָרְבָה מִנִּי חֹרֶב" (איוב ל:ל):
אֶרֶץ מְלֵחָה. אֶרֶץ שֶׁהִיא מְלֵחָה וְלֹא תְהֵא מְיֻשֶּׁבֶת:

פסוק ח

וְלֹא יִרְאֶה. הָעֵץ **כִּי יָבֹא חֹם**:
בַּצֹּרֶת. לְשׁוֹן רָעָב פאמצ"א בְּלַעַ"ז.,לְשׁוֹן אַחֵר: **בַּצֹּרֶת** לְשׁוֹן מִבְצָר, וְכֵן חִבְּרוֹ מְנַחֵם:
לֹא יִדְאָג. לֹא יִפְחַד:

פסוק ט

עָקֹב הַלֵּב. מָלֵא תּוֹאֲנָה וַעֲקֻבָּה **מִכֹּל** רָעָה:
וְאָנוּשׁ. לְשׁוֹן חֹלִי, וְחָלְיוֹ **הוּא** זֶה:
מִי יֵדָעֶנּוּ. הוּא סָבוּר: מִי יֵדָעֵנוּ. אֲנִי ה' חוֹקְרוֹ:

פסוק יא

קוֹרֵא דָגַר. קוּקוּ"ו גְּלוּנְצֶנְ"ט בְּלַעַ"ז:

וְלֹא יָלָד. הַקּוֹרֵא הַזֶּה מוֹשֵׁךְ אַחֲרָיו אֶפְרוֹחִים שֶׁלֹּא יָלָד. **דָּגַר**. צִפְּצוּף שֶׁמְּצַפְצֵף הָעוֹף בְּקוֹלוֹ לְמָשׁוֹךְ אֶפְרוֹחִין אַחֲרָיו, וְאֵלּוּ שֶׁהַקּוֹרֵא דָּגַר לֹא יֵלְכוּ אַחֲרָיו מִשֶּׁיִּגְדְּלוּ שֶׁאֵינָם מִינוֹ, כָּךְ **עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט**:

יִהְיֶה נָבָל. "מִתְקָרֵי רְשִׁיעָא" (תרגום יונתן):

פסוק יב

כִּסֵּא כָבוֹד וגו'. לְפִי שֶׁבָּא לוֹמַר **כָּל עֹזְבָיִךְ יֵבֹשׁוּ**, מַתְחִיל בְּקִלּוּסוֹ שֶׁל מָקוֹם וּמְדַבֵּר לְפָנָיו: אַתָּה, שֶׁ**כִּסֵּא כָבוֹד וּמָרוֹם** מֵרֹאשִׁית בְּרִיאַת עוֹלָם וּמִכָּוָן כְּנֶגֶד **מִקְדָּשֵׁנוּ**:

פסוק יג

מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל. ה' יוֹשֵׁב עָלָיו, לְפִיכָךְ **כָּל עֹזְבָיִךְ יֵבֹשׁוּ**:

וְסוּרֵי בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ. אוֹתָם שֶׁפָּרִים מִדְּבָרַי, שֶׁאֵינָם שׁוֹמְעִים שְׁלִיחוּתִי, בְּקִבְרוֹת תַּחְתִּיּוֹת אֶרֶץ יִכָּתֵבוּ:

פסוק יד

כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה. בְּךָ אֲנִי מִתְהַלֵּל וּמִתְפָּאֵר לוֹמַר שֶׁאַתָּה מוֹשִׁיעִי:

תְּהִלָּתִי. וונטנצ"א בְּלַעַ"ז:

פסוק טו

אַיֵּה דְבַר ה'. הַפּוּרְעָנִיּוֹת שֶׁאַתָּה מִתְנַבֵּא:

פסוק טז

וַאֲנִי לֹא אַצְתִּי. לֹא מִהַרְתִּי לְזָרְזְךָ לְהָבִיאָם, מִהְיוֹת **רֹעֶה** טוֹב מְחַזֵּר **אַחֲרֶיךָ** לְבַקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים:

וְיוֹם אָנוֹשׁ. חֹלִי שֶׁל פְּרָעָנוּת **לֹא הִתְאַוֵּיתִי**. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "וַאֲנָא לָא עַנְבִית עַל מֵימְרָךְ מִלְּהִתְנַבָּאָה עֲלֵיהוֹן לַאֲתָבוּתְהוֹן לְדַחֲלְתָךְ". וּלְפִי הַתַּרְגּוּם יִהְיֶה **אַצְתִּי** – לְשׁוֹן עִכּוּב, כְּלוֹמַר: לֹא עִכַּבְתִּי מִלּוֹמַר לָהֶם שְׁלִיחוּתֶיךָ וּלְהַשִׁיבָם אֵלֶיךָ, אִם הָיוּ שׁוֹמְעִים אֵלַי:

מוֹצָא שְׂפָתַי נֹכַח פָּנֶיךָ הָיָה. לְהָשִׁיב אֶת חֲמָתְךָ מֵהֶם:

פסוק יז

אַל תִּהְיֶה לִּי לְמַחְתָּה. אַל יְהִי שְׁלִיחוּתְךָ לְמַחְתָּה:

פסוק יח

יֵבֹשׁוּ רֹדְפַי. אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת לְבַדָּם:

פסוק כג

וְלֹא שָׁמְעוּ. **אֲבוֹתֵיכֶם** לְמַה שֶׁצִּוִּיתִים:

פסוק כז
וּבֹא. כְּמוֹ וְלָבֹא:

פרק יח

פסוק ג
עַל הָאָבְנַיִם. "עַל סַדְנָא" (תרגום יונתן). פורמ"ש בְּלַעַ"ז:

פסוק ד
אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה בַּחֹמֶר. אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה מִן הַחֹמֶר **נִשְׁחַת בְּיַד הַיּוֹצֵר**, בְּעוֹדוֹ לַח; וּמִקְרָא מְסֹרָס הוּא:

פסוק ח
מֵרָעָתוֹ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עָלָיו. מֵעֲבֵירוֹת שֶׁבְּיָדוֹ, אֲשֶׁר בִּשְׁבִילוֹ דִּבַּרְתִּי עָלָיו "לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ" (ירמיה א:י), אִירְפוֹרְקִ"י בְּלַעַ"ז:
וְנִחַמְתִּי. וְחָשַׁבְתִּי מַחֲשָׁבָה אַחֶרֶת:

פסוק יב
וְאָמְרוּ נוֹאָשׁ. וְיָדַעְתִּי שֶׁהֵם יֹאמְרוּ לְךָ עַל דְּבָרֶיךָ, שֶׁאֵין חוֹשְׁשִׁין לָהֶם:

פסוק יג
שַׁעֲרֻרֶת. דָּבָר גְּנַאי:

פסוק יד
הֲיַעֲזֹב מִצּוּר שָׂדַי שֶׂלֶג לְבָנוֹן. הֲיַעֲזֹב אָדָם הַצָּרִיךְ לִשְׁתּוֹת מַיִם הַנּוֹזְלִים מִצּוּר שֶׁבַּשָּׂדוֹת, הַבָּאִים מִשֶּׂלֶג הַלְּבָנוֹן שֶׁהוּא נָקִי?!
אִם יִנָּתְשׁוּ מַיִם זָרִים. אוֹ אִם יַעַזְבוּ מַיִם חַיִּים נוֹבְעִים, שֶׁהֵם זָרִים עַד הֵנָּה מִכָּל אָדָם, וְהֵם קָרִים. **זָרִים** הֵם נוֹבְעִים, וְזֶה יוֹכִיחַ: "אֲנִי קָרִתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם זָרִים" (מלכים ב יט:כד). וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ זָרִים עִם "לֹא זָרוּ וְלֹא חָבָשׁוּ" (ישעיהו א:ו) – לְשׁוֹן מֵימֵי תְּרוּפָה. וְנָתַן טַעַם לִדְבָרָיו וְאָמַר, כִּי אִם בִּקֵּשׁ לְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן זָרֶם, הָיָה מַכְפִּיל אֶת הַמַּ"ם וְהָיָה מוֹסִיף יו"ד מַ"ם, וְהָיָה אוֹמֵר זְרוּמִים, לְרַבּוֹת הַמַּיִם וְלִהְיוֹתָם זְרֻמִים:
שָׂדַי. כְּמוֹ שָׂדֶה:
קָרִים. פְּרִיוּוֹד"שׁ בְּלַעַ"ז:
נוֹזְלִים. קוֹרַאנְ"ץ בְּלַעַ"ז. וְעוֹד יֵשׁ לְפָתְרוֹ: **אִם יִנָּתְשׁוּ מַיִם זָרִים** נִמְאָסִים, הַמַּיִם שֶׁהֵם **קָרִים נוֹזְלִים**:
(זָרִים לְלָשׁוֹן רִאשׁוֹן הוּא לְשׁוֹן זֶרֶם; לְלָשׁוֹן שֵׁנִי הוּא לָשׁוֹן זָרוֹת, כְּלוֹמַר מַיִם מְאוּסִים):

פסוק טו

כִּי. כֵּן עֹשׂוּ **עַמִּי אֲשֶׁר שְׁכֵחֻנִי וְלַשָּׁוְא יְקַטֵּרוּ**:

שִׁבִּילֵי עוֹלָם. שְׁבִילִים הַמְתֻקָּנִים אָמְרוּ שֶׁהֵם מִכְשׁוֹל, כְּדֵי **לָלֶכֶת דֶּרֶךְ לֹא סְלוּלָה** לֹא כִּבּוּשָׁה:

פסוק טז

שְׁרִיקוֹת. הָעוֹבֵר עַל חֳרָבוֹת שֶׁרָאָה כְּבָר בְּבִנְיָנָם טוֹבִים, רָגִיל לִשְׁרֹק:

יִשּׁוֹם. יִתְמַהּ:

פסוק יז

עֹרֶף וְלֹא פָנִים. כְּשֶׁיִּבְרְחוּ מִפְּנֵי הָאוֹיֵב:

אֶרְאֵם. וְלֹא אוֹשִׁיעֵם:

פסוק יח

וַיֹּאמְרוּ לְכוּ וְנוֹ'. יִרְמְיָה הָיָה קוֹבֵל עַל אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת וְאוֹמֵר שֶׁאוֹמְרִים כֵּן:

תּוֹרָה מִכֹּהֵן. שֶׁעַל הַכֹּהֲנִים לְהוֹרוֹת תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר "יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב" (דברים לג:י):

וְדָבָר מִנָּבִיא. דִּבְרֵי נְבוּאָה:

וְנַכֶּהוּ בַלָּשׁוֹן. "וּנְסַהֲדִינֵיהּ סַהֲדוּתָא דְּשִׁקְרָא" (תרגום יונתן):

פסוק כא

וְהַגֵּרֵם. (הוֹרִידֵם **עַל יְדֵי חֶרֶב**) לְשׁוֹן "עֵינִי נִגְּרָה" (איכה ג:מט), "כַּמַּיִם הַמּוּגָרִים" (מיכה א:ד):

עַל יְדֵי חֶרֶב. עַל יְדֵי גְּיָסוֹת:

וְאַנְשֵׁיהֶם. שֶׁל הָאַלְמָנוֹת, **יִהְיוּ הֲרֵגֵי** מַלְאַךְ הַמָּוֶת:

פסוק כב

כִּי כָרוּ שׁוּחָה. שֶׁחָשְׁדוּהוּ מֵאֵשֶׁת אִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי שׁוּחָה עֲמֻקָּה זוֹנָה" (משלי כג:כז):

פסוק כג

אַל תְּמְחִי. אַל תְּהִי מְחוּיָה. וּלְפִי שֶׁהוּא לְשׁוֹן נְקֵבָה נָתַן בּוֹ יו"ד, וְאַף הִיא יְתֵרָה, כְּיו"ד שֶׁל "וַתִּזְנִי בָם" (יחזקאל טז:יז):

פרק יט

פסוק א

בַּקְבּוּק. צְלוֹחִית:

יוֹצֵר חָרֶשׂ. כְּלוֹמַר: שֶׁל יוֹצֵר, שֶׁהוּא שֶׁל חָרֶשׂ:

וּמִזִּקְנֵי הָעָם. הֲלוֹךְ עִמָּךְ; וּמִזִּקְנֵי הָעָם מוֹסֵב עַל **הָלוֹךְ** :**וּמִזִּקְנֵי הָעָם** עִמָּךְ:

פסוק ב

שַׁעַר הַחַרְסִית. שֹׁעַר הָאַשְׁפּוֹת (נחמיה ב:יג), שֶׁשָּׁם זוֹרְקִין חֲרָסִים הַנִּשְׁבָּרִים; וְכֵן תִּרְגְּמוֹ יוֹנָתָן: "תְּרַע קִילְקִלְתָּא":

פסוק ג

תֻּצַלְנָה. טִינְטִינְי"ר בְּלַעַ"ז; לְשׁוֹן "מְצִלְתַּיִם" (נחמיה יב:כז); "בְּצִלְצְלֵי שָׁמַע" (תהלים קנ:ה):

פסוק ד

וַיְנַבְּרוּ. עֲשָׂאוּהוּ נָכְרִי לְפָנַי:

פסוק ז

וּבַקּוֹתִי. וְרוֹקַנְתִּי, לְשׁוֹן "בּוּקָה וּמְבוּקָה" (נחום ב:יא). וְעַל שֵׁם **בַּקְבּוּק** שֶׁהוּא מְדַבֵּר בּוֹ, לָקַח לְשׁוֹנוֹ כֵּן:

פסוק ט

וּבְמָצוֹק. לְשׁוֹן צָרָה, כְּמוֹ "צוּקָה" (ישעיה ל:ו):

פסוק יא

(אֲשֶׁר **לֹא יוּכַל לְהֵרָפֵה**. אַהֲעָם קָאֵי, אֶבֶל **הָעִיר** אֶעֱשֶׂה כְּ**תֹפֶת** וַאֲטַהֵר לֶעָתִיד):

פסוק יב

הָעִיר הַזֹּאת כְּתֹפֶת. כֻּלָּהּ מְלֵאָה הֲרוּגִים, כְּמוֹ הַתֹּפֶת שֶׁהוֹרְגִין שָׁם אֶת הַיְלָדִים לַמֹּלֶךְ (מלכים ב כג:י):

פרק כ

פסוק ב

הַמַּהְפֶּכֶת. שֵׁם מְקוֹם הָאֲסוּרִים, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "לְכִיפְתָּא", אַרְוִלוֹ"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק ג

מָגוֹר. יִרְאָה:

לֹא פַשְׁחוּר קָרָא ה' שְׁמֶךָ וגו'. לֹא נִקְרָא שִׁמְךָ פַּשְׁחוּר אֶלָּא בִּשְׁבִיל דָּבָר זֶה. כְּלוֹמַר פָּשַׁח שָׁחוֹר כְּמוֹ אֵילָן שֶׁנִּפְשַׁח (משנה שביעית ד, ו), וְכֵן "וַיְפַשְּׁחֵנִי" (איכה ג, יא), וְכֵן אָמַר לוֹ לֹא פַּשְׁחוּר קָרָא שִׁמְךָ שֶׁלְּשׁוֹן פַּשְׁחוּר מַשְׁמַע אָדָם גָּדוֹל וּבָן חוֹרִין, פֻּשׁ חוּר, אֶלָּא לְכָךְ נִקְרָא שִׁמְךָ פַּשְׁחוּר – פָּשַׁח שָׁחוֹר. דָּבָר אַחֵר: פֻּשׁ סְחוֹר, רַבִּים סְבִיבוֹתֶיךָ לַהֲרֹג, וְלַלָּשׁוֹן זֶה **מָגוֹר** הוּא לְשׁוֹן אֲסִיפָה, כְּמוֹ "מְגוּרֵי אֶל חָרֶב" (יחזקאל כא:יז):

פסוק ה
חֹסֶן. מָמוֹן:

פסוק ז
פִּתִּיתַנִי. לְלֶכֶת בִּשְׁלִיחוּתְךָ:
חָזַקְתַּנִי. הִכְבַּדְתָּ עָלַי יָדְךָ הַחֲזָקָה, לְלֶכֶת עַל כָּרְחִי:
וַתּוּכָל. וְנִצַּחְתָּ:
כֻּלּוֹ. כָּל הָעָם **לִעַג לִי**:

פסוק ח
מִדֵּי אֲדַבֵּר. בְּכָל עֵת שֶׁאֲדַבֵּר אֲלֵיהֶם, אֲנִי צָרִיךְ לִזְעֹק וּלְהָרִים קוֹל; וְאֵינִי קוֹרֵא אֲלֵיהֶם טוֹבָה כִּי אִם נְבוּאוֹת **חָמָס וָשֹׁד**:
כִּי הָיָה דְבַר ה' לִי. לְפִיכָךְ דִּבְּרוּ לִי **חֶרְפָּה**, שֶׁהֵם מְחָרְפִים אוֹתִי:
וּלְקָלֶס. וּלְדִבּוּר, כְּמוֹ "וְקַלָּסָה" (יחזקאל כב:ד):

פסוק ט
וְאָמַרְתִּי לֹא אַזְכִּרֶנּוּ. וְאִם אָמַר לִי לִבִּי שֶׁלֹּא לֵילֵךְ בִּשְׁלִיחוּתוֹ עוֹד:
וְהָיָה בְלִבִּי. הַנְּבוּאָה **כְּאֵשׁ בֹּעֶרֶת**, וְעַל כָּרְחִי אֲנִי צָרִיךְ לֵילֵךְ:
עָצוּר בְּעַצְמוֹתָי. וְכָנוּס בְּעַצְמוֹתַי הָאֵשׁ:
כַּלְכֵּל. לְסָבוֹל הָאֵשׁ:

פסוק י
כִּי שָׁמַעְתִּי. אֲנִי אָמַרְתִּי שֶׁלֹּא אַזְכִּרֶנּוּ לְפִי שֶׁשָּׁמַעְתִּי **דִּבַּת רַבִּים**, אֵלּוּ שֶׁמִּתְלַחֲשִׁים עָלַי:
מָגוֹר. לְשׁוֹן אֲסִיפָה, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:
הַגִּידוּ. עָלָיו עֵדוּת שֶׁקֶר:
וְנַגִּידֶנּוּ. וְנַעִידֶנּוּ. וּמְנַחֵם פֵּירֵשׁ **הַגִּידוּ וְנַגִּידֶנּוּ** כְּמוֹ "לֹא תִתְגּוֹדְדוּ" (דברים יד:א), וְכֵן חִבֵּר "לְחֵלֶק יַגִּיד רֵעִים" (איוב יז:ה) לְשׁוֹן הַשְׁחָתָה, כְּמוֹ "גֹּדּוּ אִילָנָא" (דניאל ד:יא). וְדוֹנֶשׁ פָּתַר אוֹתוֹ לְשׁוֹן הַגָּדָה מַמָּשׁ, וְכֹה פִּתְרוֹנוֹ: **הַגִּידוּ** עָלָיו דִּבְרֵי שֶׁקֶר **וְנַגִּידֶנּוּ** לַמֶּלֶךְ. וְיֵשׁ לָנוּ כְּמוֹ נַגִּידֶנּוּ דְּבָרִים רַבִּים בַּמִּקְרָא, אֲשֶׁר לֹא יְכוֹן פִּתְרוֹנוֹ כִּי אִם עַד אֲשֶׁר יְחַלְּקוּן לִשְׁתֵּי תֵיבוֹת אוֹ לְשָׁלֹשׁ, כְּמוֹ "וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלוֹם" (בראשית לז:ד); "בָּנַי יְצָאֻנִי" (ירמיה י:כ):
שׁוֹמְרֵי צַלְעִי. מְצַפִּים שִׁבְרִי:
אוּלַי יְפֻתֶּה. לִשְׁמֹעַ לָנוּ וְלִטְעוֹת אַחֲרֵינוּ:

פסוק יא
כִּי לֹא הִשְׂכִּילוּ. לֹא הִצְלִיחוּ בַּעֲצָתָם:

פסוק יד
אָרוּר הַיּוֹם אֲשֶׁר יֻלַּדְתִּי בּוֹ. פוא"י איניניר"ט בְּלַעַ"ז, הִיא שְׁעַת הֵרָיוֹן. וְעַל יְדֵי אֹנֶס שִׁמֵּשׁ חִלְקִיָּהוּ אָבִיו מִטָּתוֹ בַּיּוֹם, שֶׁהָיָה בּוֹרֵחַ מִפְּנֵי מְנַשֶּׁה שֶׁהָיָה הוֹרֵג אֶת הַנְּבִיאִים; וְשִׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ וּבָרַח (בראשית רבה סד, ה):

פסוק טו
שַׂמֵּחַ. מ"ם דְּגוּשָׁה, שֶׁהוּא לְשׁוֹן תְּשַׂמַּח אֲחֵרִים; שֶׁשִּׂמַּח אֶת אָבִיו בְּבִשּׂוֹרָתוֹ:

פסוק טז
כֶּעָרִים אֲשֶׁר הָפַךְ. סְדוֹם וַעֲמוֹרָה (בראשית יט:כד-כה):
וְלֹא נִחָם. מִשְּׁגָּזַר עֲלֵיהֶם חוּרְבָּן, לֹא חָשַׁב מַחֲשָׁבָה אַחֶרֶת לְבַטֵּל גְּזֵרָתוֹ (בראשית יח:כ-לב):

פסוק יז
אֲשֶׁר לֹא מוֹתָתַנִי מַלְאַךְ הַמָּוֶת **מֵרָחֶם**. וַהֲרֵי זֶה מִן הַמִּקְרָאוֹת קְצָרֵי דִּבּוּר:
הֲרַת עוֹלָם. הֵרָיוֹן שֶׁל עוֹלָמִית:

פסוק יח
עָמָל וְיָגוֹן. חֻרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ:

פרק כא

פסוק ד
הִנְנִי מֵסֵב אֶת כְּלֵי הַמִּלְחָמָה. יֵשׁ בָּכֶם הַיּוֹדְעִים לְהַשְׁבִּיעַ אֶת הַשָּׂרִים שֶׁל מַעְלָה הַמְמֻנִּים עַל הַפֶּרְעָנִיּוֹת, לְהַצִּיל אִישׁ אִישׁ מִן הָרָעָה שֶׁהוּא מְמֻנֶּה עָלֶיהָ, וּבְכָךְ אַתֶּם בּוֹטְחִים; הִנְנִי מֵסֵב אֶת הַשָּׂרָה שֶׁל זֶה לָזֶה, וְלֹא תֵדְעוּ עַל מִי תַּשְׁבִּיעוּ:
וְאָסַפְתִּי אוֹתָם. כְּלֵי מִלְחָמָה **אֶל תּוֹךְ הָעִיר הַזֹּאת**, שֶׁאַשְׁחִית אֶתְכֶם בְּדֶבֶר עַל יְדֵי מַלְאַךְ הַמָּוֶת, שֶׁהוּא מִן הַשָּׂרִים הָעֶלְיוֹנִים; וְכֵן מְפֹרָשׁ בָּעִנְיָן: **בְּדֶבֶר גָּדוֹל יָמוּתוּ**:

פסוק ט
וְהָיְתָה לּוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל. כְּאָדָם הַשּׁוֹלֵל שָׁלָל וְחוֹטְפוֹ וְהוֹלֵךְ לוֹ, כֵּן תִּהְיֶה לוֹ נַפְשׁוֹ שְׁלוּלָה מִן הַמִּיתָה, מִן הַהוֹרְגִים:

פסוק י
פָּנַי. כְּתַרְגּוּמוֹ: "רוּגְזִי":

פסוק יב
מִיַּד עוֹשֵׁק. טָעֲמוּ לְמַטָּה, שְׁאֵינוֹ שֵׁם דָּבָר אֶלָּא שֵׁם הַגַּזְלָן הָעוֹשֵׁק אֶת אֲחֵרִים:

וְאֵין מְכַבֶּה. שֶׁלֹּא יִמָּלֵט לָכֶם שָׂרִיד:

פסוק יג

יוֹשֶׁבֶת הָעֵמֶק. יְרוּשָׁלַיִם הִיא בְּתוֹךְ עֵמֶק. דָּבָר אַחֵר: שֶׁהֶעֱמִיק הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֵצָה עָלַיִךְ לְהַחֲרִיבֵךְ:

צוּר הַמִּישׁוֹר. הַר שֶׁכָּל סְבִיבָיו מִישׁוֹר:

מִי יֵחַת עָלֵינוּ. מִי יַחֲנֶה עָלֵינוּ, כְּמוֹ "כִּי שָׁם אָרַם נְחִתִּים" (מלכים ב ו:ט):

פרק כב

פסוק ג

אַל תּוֹנוּ. זוֹ אוֹנָאַת דְּבָרִים (תורת כהנים בהר פרשתא ג, ד):

פסוק ו

גִּלְעָד אַתָּה לִי וגו'. "אִלּוּ אַתְּ חֲבִיב קֳדָמַי כְּבֵית מַקְדְּשָׁא דְּרָם בְּרֵישׁ טוּרַיָּא, אִם לֹא אֲשַׁוִּינָךְ מִדְבְּרָא" (תרגום יונתן):

גִּלְעָד אַתָּה. הַמִּקְדָּשׁ (מכילתא בשלח עמלק ב), שֶׁמִּמֶּנּוּ צֶרִי וּרְפוּאָה לְכָל הָעוֹלָם (פסיקתא רבתי לג):

פסוק ז

וְקִדַּשְׁתִּי. וְזִמַּנְתִּי:

וְכָרְתוּ מִבְחַר אֲרָזַיִךְ. לְפִי שֶׁדִּמָּהוּ לַלְּבָנוֹן, נוֹפֵל כָּאן הַלָּשׁוֹן הַזֶּה:

פסוק י

אַל תִּבְכּוּ לַמֵּת. לִיהוֹיָקִים, שֶׁיָּמוּת לִפְנֵי הַשַּׁעַר כְּשֶׁיִּסְחָבוּהוּ לְהַגְלוֹתוֹ (ירמיה כב:יט):

בְּכוּ לַהֹלֵךְ. לִיהוֹיָכִין וְלִצִדְקִיָּהוּ. אֱמוֹר מֵעַתָּה: חֲבִיבָה מִיתָתוֹ שֶׁל יְהוֹיָקִים, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וְנִבְלָתוֹ תִּהְיֶה מֻשְׁלֶכֶת לַחֹרֶב בַּיּוֹם וְלַקֶּרַח בַּלָּיְלָה" (ירמיה לו:ל), מֵחַיָּיו שֶׁל יְהוֹיָכִין, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וַאֲרַחֲתִּו אֲרַחַת תָּמִיד וְגוֹ'" (ירמיה נב:לד):

פסוק יא

אֶל שַׁלּוּם. הוּא צִדְקִיָּהוּ, וְכָךְ נִקְרָא "וְהָרְבִיעִי שַׁלּוּם" (דברי הימים א ג:טו). וְקָרָאוֹ רְבִיעִי לַמַּלְכוּת בִּבְנֵי יֹאשִׁיָּהוּ, שֶׁבַּתְּחִלָּה מָלַךְ יְהוֹאָחָז וְאַחַר כָּךְ יְהוֹיָקִים וְאַחֲרָיו יְהוֹיָכִין וְאַחֲרָיו צִדְקִיָּהוּ (מלכים ב כג-כה; הוריות יא:):

אֲשֶׁר יָצָא. וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יָצָא עֲדַיִן, מִתְנַבֵּא עָלָיו כְּאִלּוּ יָצָא:

פסוק יג

הוֹי בֹּנֶה בֵיתוֹ. עַל יְהוֹיָקִים הוּא אוֹמֵר, שֶׁהוּא הָיָה רָשָׁע. וְסוֹף הָעִנְיָן מוֹכִיחַ: **לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֶל יְהוֹיָקִים וְגוֹ'**:

פסוק יד

בֵּית מִדּוֹת. בַּיִת גָּדוֹל, כְּמוֹ "אַנְשֵׁי מִדּוֹת" (במדבר יג:לב) שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן מַה לְמָדֵּד:

וְקָרַע לוֹ. וְהִרְחִיב לוֹ. אֲחֵרִים הִגִּיהוּ **וְקָרֵעַ לוֹ** וּפָתַח לוֹ, וְכֵן "וַתִּקָּרְעִי בַּפּוּךְ" (ירמיה ד:ל), "קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ" (ישעיהו סג:יט) – כֵּלֶן לְשׁוֹן פְּתִיחָה:

וְסָפוּן בָּאֶרֶז. מְסַכֵּךְ הַגַּג בַּאֲרָזִים:

וּמָשׁוֹחַ בַּשָּׁשַׁר. "וּמְצֻיָּר בְּסַמָּנִים", תִּרְגֵּם יוֹנָתָן. **בַּשָּׁשַׁר** צֶבַע הוּא מִמִּין הַצִּיּוּרִים. לָשׁוֹן אַחֵר: **וּמָשׁוֹחַ בַּשָּׁשַׁר** כְּמוֹ חוּט הַמִּשְׁחָה (כלים יז,יג) אֵיינַאנְ"ט אַנְשִׁינוֹפְלָ"א בְּלַעַז:

פסוק טו

הֲתִתְמְלֹךְ. הַתַּאֲרִיךְ יָמִים עַל שֶׁאַתָּה **מִתְחָרֶה** לְהַכְבִּיד עַל מֶמְשַׁלְתְּךָ לְהוֹדִיעַ שֶׁאַתָּה מֶלֶךְ?!

אָבִיךָ. יֹאשִׁיָּהוּ, שֶׁהִתְנַהֵג בַּעֲנָוָה, **הֲלוֹא אָכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב** כָּל יְמֵי חַיָּיו:

פסוק יז

עַל בִּצְעֶךָ. לְגֶזֶל מָמוֹן:

הַמְּרוּצָה. רִצּוּץ דַּלִּים; **וְעֹשֶׁק** יוֹכִיחַ עָלָיו, כִּי עֹשֶׁק וְרִצּוּץ תָּמִיד סְמוּכִין בִּלְשׁוֹן מִקְרָא (דברים כח:לג; עמוס ד:א), וְכֵן "אֶת מִי עָשַׁקְתִּי וְאֶת מִי רַצּוֹתִי" (שמואל א יב:ג):

פסוק יח

וְהוֹי הַדֹּה. הוֹי עַל תִּפְאַרְתּוֹ:

פסוק יט

קְבוּרַת חֲמוֹר יִקָּבֵר. "כְּמָה דִמְשַׁגְּרִין יָת נִבְלַת חֲמָרָא כֵּן יְשַׁגְּרוּן יָת נְבִילְתֵּיהּ" (תרגום יונתן). יְשַׁגְּרוּן – יִסְחֲבוּן:

פסוק כ

עֲלִי הַלְּבָנוֹן וּצְעָקִי. "סַקִי לְבֵית מַקְדְּשָׁא וְצַוְּחִי" (תרגום יונתן):

וּבַבָּשָׁן תְּנִי קוֹלֵךְ. עַל הַבָּשָׁן שֶׁיֶּחֱרַב. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "וּבְתַרְעֵי טוּר בֵּיתָא"; וְאֵינִי יוֹדֵעַ לְפָרֵשׁ הָאֵיךְ נוֹפֵל לְשׁוֹן בָּשָׁן בְּשַׁעֲרֵי הַר הַבַּיִת, אִם לֹא בְּשִׁבְיל הַדְּלָתוֹת שֶׁעוֹשִׂין מֵאַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן, וְהוּא שֵׁם מָקוֹם. אוֹ לְשׁוֹן **בָּשָׁן** – מָקוֹם בַּקְעָה רְחָבָה, כֵּן הֶקֵּף הַר הַבַּיִת מִגְּרֵשׁ רָוַח לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ:

וְצַעֲקִי מֵעֲבָרִים. "וְצַוְּחִי עַל מְגִיזְתָא" (תרגום יונתן), וְהֵם לְשׁוֹן מָקוֹם:

פסוק כא
בְּשַׁלְוֹתַיִךְ. כְּשֶׁהָיִיתְ בְּשַׁלְוָה:

פסוק כב
כָּל רֹעַיִךְ. כָּל מְלָכַיִךְ:
תִּרְעֶה רוּחַ. רוּחַ קָדִים תְּרוֹצְצֵם:

פסוק כג
מְקֻנָּנְתְּ בָּאֲרָזִים. שֶׁשַּׂמְתְּ קִנֵּךְ בְּמִגְדְּלוֹת בָּתֵּי אֲרָזִים, לִבְנוֹת בָּתֵּי מִדּוֹת:
מַה נַּחַנְתְּ. מַה מָּצְאת חֵן בִּשְׁבִיל גֹּבַהּ מִגְדְּלַיִךְ בְּעֵינֵי שׁוֹדְדַיִךְ, **בְּבֹא לָךְ חֲבָלִים** שֶׁל לֵידָה. וּמְנַחֵם פֹּתַר **נַּחַנְתְּ** לְשׁוֹן חֲנִיָּה; אֲבָל דּוּנַשׁ פָּתַר אוֹתוֹ לְשׁוֹן חֵן:

פסוק כד
חוֹתָם עַל יַד יְמִינִי. חָקוּק וְחָתוּם בְּתוֹךְ בְּשַׂר זְרוֹעִי:
אֶתְקָנְךָ. אֶנְתְּקֶךָּ, לְשׁוֹן "הַתִּיקֵם כַּצֹּאן לְטִבְחָה" (ירמיה יב:ג); "עַד הִתְּיקוּנוֹ אוֹתָם" (יהושע ח:ו); וְהַנּוּ"ן יְתֵרָה בּוֹ. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (פסיקתא דרב כהנא כד:יא): בְּמָקוֹם שֶׁנִּתַּק – נִתְקַן; שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה בְּבָבֶל, וְנִשְׁאַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל שֶׁנִּשְׁבַּע **כִּתְּבוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה עָרִירִי**, וְנוֹלַד לוֹ זְרֻבָּבֶל בְּבָבֶל, וְנֶאֱמַר לוֹ עַל פִּי הַנָּבִיא: "בַּיּוֹם הַהוּא אֶקָּחֲךָ זְרֻבָּבֶל בֶּן שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי וְשַׂמְתִּיךָ כַּחוֹתָם" (חגי ב:כג); כְּלַפֵּי שֶׁאָמַר לְאָבִיו: **אִם יִהְיֶה חוֹתָם עַל יַד יְמִינִי**, אֶנְתְּקֶנּוּ:

פסוק כו
וְהֵטַלְתִּי. לְשׁוֹן הַשְׁלָכָה:

פסוק כז
מְנַשְּׂאִים אֶת נַפְשָׁם. לְשׁוֹן תַּנְחוּמִים; שֶׁנַּפְשָׁם מִתְנַשְּׂאָה לְהִתְנַחֵם וְלוֹמַר: עוֹד נָשׁוּב לְאַרְצֵנוּ:

פסוק כח
הַעֶצֶב נִבְזֶה. תְּמִיהָ הוּא: שֶׁמָּא צוּרָה נִשְׁבָּר וְנִבְזֶה **הָאִישׁ הַזֶּה** שֶׁהֻשְׁלַךְ מֵעַל פָּנַי כְּמִי שֶׁאֵין חֵפֶץ בּוֹ?!
נָפוּץ. נִשְׁבָּר, כְּמוֹ "כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם" (תהלים ב:ט). וַאֲחֵרִים הִגִּיהוּ **הַעֶצֶב** כְּמוֹ הָעַצַּבִּים, "מְעַצְּבִין אֶת הַקָּטָן" בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (קמז.), כְּלוֹמַר: הַאַתָּה נִבְזֶה וְנָפוּץ בְּעֵינֶיךָ כְּעוֹלֵל קָטָן שֶׁמְּעַצְּבִין אוֹתוֹ? מילויליי"ר בְּלַעַז. אֵין זֶה כְּדַי:
הוּטְלוּ. הֻשְׁלְכוּ, לְשׁוֹן הַשְׁלָכָה שֶׁאֵין לָהּ תְּקוּמָה, כְּמוֹ "כִּי יִפֹּל לֹא יוּטָל" (תהלים לז:כד):

פסוק כט
אֶרֶץ אֶרֶץ אֶרֶץ. מֵאַרְצוֹ גָּלָה אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת, וְאַתְּ, אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, **שִׁמְעִי דְּבַר ה'**. דָּבָר אַחֵר: **אֶרֶץ אֶרֶץ, אֶרֶץ** שֶׁהוּא **אֶרֶץ** שֶׁבָּאֲרָצוֹת, שֶׁהָיְתָה חֲשׁוּבָה שֶׁבְּכֻלָּן. דָּבָר אַחֵר (בבא בתרא לח.): **אֶרֶץ** יִשְׂרָאֵל שָׁלֹשׁ אֲרָצוֹת הָיוּ בָהּ: יְהוּדָה וְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְהַגָּלִיל:

פסוק ל
גֶּבֶר. אֲשֶׁר **לֹא יִצְלַח בְּיָמָיו** כִּתְבוּהוּ:

פרק כג

פסוק א
הוֹי רוֹעִים. מַלְכֵי יְהוּדָה:

פסוק ב
לֹא פְקַדְתֶּם אוֹתָם. לֹא נִזְהַרְתֶּם לִשְׁמָרָם:

פסוק ד
וְלֹא יִפָּקֵדוּ. וְלֹא יֶחְסְרוּ, לְשׁוֹן "וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ" (במדבר לא:מט):

פסוק ה
וְהִשְׂכִּיל. וְיַצְלִיחַ:

פסוק ו
ה' צִדְקֵנוּ. ה' מַצְדִּיק אוֹתָנוּ בְּיָמָיו שֶׁל זֶה:

פסוק ט
לַנְּבִיאִים נִשְׁבַּר לִבִּי בְקִרְבִּי. לְדִבְרֵי הַנְּבִיאִים, הָאוֹמְרִים **שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם, נִשְׁבַּר לִבִּי**. **רָחֲפוּ** – הוֹלְכִים וְנָעִים, כְּכַנְפֵי צִפּוֹר הַמְרַחֶפֶת עַל קִנּוֹ; טְרַנְבְּלִיר"ט בְּלַעַז:
מִפְּנֵי ה'. שֶׁאֲנִי שׁוֹמֵעַ מִמֶּנּוּ גְּזֵרָה רָעָה זֹאת:

פסוק י
מִפְּנֵי אָלָה. שְׁבוּעַת שֶׁקֶר:
אָבְלָה. חָרְבָה:
מְרוּצָתָם. קוֹרְשָׂ"א בְּלַעַ"ז, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם לְשׁוֹן רָצוֹן:
לֹא כֵן. לֹא בַּדִּין:

פסוק יא
גַּם נָבִיא גַּם כֹּהֵן. אֲפִילּוּ אֵלּוּ, שֶׁהַכֹּל לְמֵדִין מֵהֶם:
גַּם בְּבֵיתִי מָצָאתִי רָעָתָם. שֶׁהֶעֱמִידוּ דְּמוּת בַּהֵיכָל:

פסוק יב
כַּחֲלַקְלַקּוֹת. אֶרֶץ חֲלָקָה, שֶׁהֲרֶגֶל מַחְלֶקֶת בָּהּ וְהָאָדָם נוֹפֵל:
כַּחֲלַקְלַקּוֹת בָּאֲפֵלָה. כִּשְׁלוֹן עַל כִּשְׁלוֹן: חֲלַקְלַקּוֹת בָּאוֹר יֵשׁ כִּשְׁלוֹן, אֲפֵלָה בְּלֹא חֲלַקְלַקּוֹת יֵשׁ כִּשְׁלוֹן:

פסוק יג
וּבִנְבִיאֵי שֹׁמְרוֹן רָאִיתִי תִפְלָה. קֹדֶם שֶׁגָּלוּ:

פסוק יד
וּבִנְבִיאֵי יְרוּשָׁלַם. אֲנִי רוֹאֶה עַתָּה **שַׁעֲרוּרָה**, דָּבָר מָגֻנֶּה:
וְחִזְקוּ יְדֵי מְרֵעִים. אוֹמְרִים לָרְשָׁעִים: **שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם**:
לְבִלְתִּי שָׁבוּ. שֶׁלֹּא יָשׁוּבוּ הַמְּרֵעִים **אִישׁ מֵרָעָתוֹ**:

פסוק יז
וְכֹל הוֹלֵךְ בִּשְׁרִירוּת לִבּוֹ וְגוֹ'. וּלְכָל הוֹלֵךְ בִּשְׁרִירוּת לִבּוֹ וְגוֹ':

פסוק יח
מִי עָמַד בְּסוֹד ה'. וְיִשְׁמַע אֶת הַנִּגְזָר מִלְּפָנָיו? אוֹתוֹ שֶׁהִקְשִׁיב דְּבַר תּוֹרָתוֹ **וְיִשְׁמַע** לְמִצְוֹתָיו, וְלֹא הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה! שְׁמִיעָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁבַּמִּקְרָא זֶה – שְׁמִיעָה מַמָּשׁ; שְׁמִיעָה הָאַחֲרוֹנָה – קַבָּלָה:

פסוק יט
מִתְחוֹלֵל. מִשְׁתַּכֵּן, מְחַזֵּר לִשְׁכוֹן; **וְעַל רֹאשׁ רְשָׁעִים** יִשְׁכּוֹן:

פסוק כ
מְזִמּוֹת. לְשׁוֹן מַחֲשָׁבָה:

פסוק כב
וְאִם עָמְדוּ בְּסוֹדִי וַיַּשְׁמִיעוּ דְבָרַי וגו'. הָיָה לָהֶם לְהַשְׁמִיעַ דְּבָרַי וְתוֹרָתִי **אֶת עַמִּי**, וְלֹא לְהַטְעוֹתָם בָּהּ מֵעָלַי:

פסוק כג
הַאֱלֹהֵי מִקָּרֹב. שֶׁאֵינִי רוֹאֶה אֶלָּא בְּסָמוּךְ לִי, וְאֵין בִּי כֹּחַ לִשְׁפּוֹט אֶת הַתַּחְתּוֹנִים שֶׁהֵם רְחוֹקִים מִמֶּנִּי, וְאֵינִי יוֹדֵעַ בְּמַעֲשֵׂיהֶם?!

פסוק כד
אִם יִסָּתֵר אִישׁ. זֶהוּ כָּפֶל תְּמִיהָה **הַאֱלֹהֵי מִקָּרֹב**, כְּדֶרֶךְ כָּל תְּמִיהוֹת הַכְּפוּלוֹת:

פסוק כו

עַד מָתַי. יִנָּבְאוּ שֶׁקֶר? וְכִי יֵשׁ בִּלְבָּם שֶׁל הַנְּבִיאִים הַלָּלוּ, הַנִּבְּאִים **שָׁקֶר**, לְקַיֵּם מַחְשְׁבוֹתָם שֶׁהֵם חוֹשְׁבִים **לְהַשְׁכִּיחַ אֶת עַמִּי שְׁמִי וְגוֹ'**?!

תַּרְמִית. לְשׁוֹן מִרְמָה:

פסוק כח

יְסַפֵּר חֲלוֹם. יְסַפְּרֻנוּ לְשׁוֹן הֶבַאי כִּשְׁאָר חֲלוֹמוֹת, וְלֹא יְחַזְּקֻנוּ בְּדִבְרֵי נְבוּאָה:

מַה לַּתֶּבֶן אֶת הַבָּר. מַה עִנְיַן שֶׁקֶר אֵצֶל אֱמֶת?

אֶת הַבָּר. עִם הַבָּר:

פסוק כט

הֲלֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ. לֹא הָיָה לָהֶם לְטָעוֹת וּלְדַמּוֹת חֲלוֹמוֹת לוֹמַר שֶׁהֵם נְבוּאָה, כִּי דְּבַר נְבוּאָה כְּשֶׁבָּאָה בְּפִי הַנָּבִיא בְּגִבּוּרָה הִיא בָאָה בּוֹ כְּאֵשׁ בּוֹעֶרֶת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "וַתְּהִי בְלִבִּי כְּאֵשׁ בּוֹעֶרֶת" (ירמיה כ:ט), וְאוֹמֵר "וַיַּד ה' עָלַי חָזָקָה" (יחזקאל ג:יד):

וּכְפַטִּישׁ. פִּי"ק בְּלַעַ"ז, וְיֵשׁ אוֹמֵר מַרְטֵיי"ל בְּלַעַ"ז:

פסוק ל

מְגַנְּבֵי דְבָרַי אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ. אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ יֵשׁ לָהֶם מְרַגְּלִים אֵצֶל נְבִיאֵי הָאֱמֶת, וְשׁוֹמְעִין סְגֻנּוֹן שֶׁלָּהֶם שֶׁהֵם מִתְנַבְּאִים בּוֹ, וְאוֹמְרִין נְבוּאַת שֶׁקֶר בְּאוֹתוֹ לָשׁוֹן, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה חֲנַנְיָה בֶּן עַזּוּר: שָׁמַע אֶת יִרְמְיָה מִתְנַבֵּא בַּשּׁוּק הָעֶלְיוֹן "הִנְנִי שׁוֹבֵר אֶת קֶשֶׁת עֵילָם" (ירמיה מט:לה), וְהוּא נִיבָּא בַּשּׁוּק הַתַּחְתּוֹן "שָׁבַרְתִּי אֶת עוֹל מֶלֶךְ בָּבֶל" (ירמיה כח:ב), כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּסַנְהֶדְרִין (פט.):

פסוק לא

הַלּוֹקְחִים לְשׁוֹנָם. הַמְּלַמְּדִים לְשׁוֹנָם לוֹמַר שִׁקְרֵיהֶם בְּלָשׁוֹן **נְאֻם ה'**, כִּנְבִיאֵי הָאֱמֶת, לְמַעַן יַאֲמִינוּ בָם:

פסוק לב

וּבְפַחֲזוּתָם. לְשׁוֹן תְּמָהוֹן, אִישְׁטוֹרְדִיזוֹ"ן בְּלַעַ"ז:

פסוק לג

מַה מַּשָּׂא ה'. לְשׁוֹן שְׂחוֹק, לְפִי שֶׁנִּבּוּאָתוֹ לָהֶם לְמַשָּׂא:

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת מַה מַּשָּׂא וְנָטַשְׁתִּי וגו'. אוֹמְרִים לָכֶם מָה הַמַּשָּׂא, אַתֶּם לְמַשָּׂא לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְהוּא אָמַר שֶׁיִּטּוֹשׁ וְיַשְׁלִיךְ אֶתְכֶם מֵעַל זְרוֹעוֹתָיו מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ (איכה ב:א), כָּךְ שָׁמַעְתִּי:

וְנָטַשְׁתִּי. וְעָזַבְתִּי:

פסוק לו

כִּי הַמַּשָּׂא יִהְיֶה לְאִישׁ דְּבָרוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁאַתֶּם מְהַפְּכִין אֶת הַמַּשָּׂא לְגָנַאי, מַשָּׂא דְּבַר ה' לְאִישׁ דְּבָרוֹ וּלְאִישׁ עֲצָתוֹ הוּא מְגַלֶּהוּ (ישעיהו מ:יג), וְאַתֶּם מְהַפְּכִין אוֹתוֹ לִלְשׁוֹן מַשָּׂאוֹי. זוֹ לֹא שָׁמַעְתִּי כֵּן, וְהִיא עִקָּר; אֲבָל כָּךְ שָׁמַעְתִּי: כִּי הַמַּשָּׂאוֹי יִהְיֶה מַשָּׂאוֹי שֶׁל פֶּרְעָנוּת לְמִי שֶׁאוֹמְרוֹ, הַשּׁוֹאֵל **מַה מַּשָּׂא ה'**. עִנְיָן אַחֵר: **מַשָּׂא ה'**. לְשׁוֹן נְבוּאָה הוּא; וְהָיָה הַנָּבִיא הַשֹּׁקֵד שׁוֹאֵל לַנָּבִיא הָאֱמֶת לֵאמֹר לוֹ אֶת דְּבַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּלָשׁוֹן שֶׁבָּא הַסִּיגְנוֹן אֵלָיו, וְהַסִּיגְנוֹן לֹא הָיָה מְפֹרָשׁ הַדִּבּוּר כָּל כָּךְ, וְהָיָה נְבִיא הַשֶּׁקֶר מְהַפֵּךְ אֶת הַפֵּרוּשׁ לְצַד אַחֵר, וְהָיָה מְדַבֵּר בְּדוּגְמַת נְבִיא הָאֱמֶת כְּדֵי שֶׁיַּאֲמִינוּ בּוֹ; וְכֵן עָשָׂה חֲנַנְיָה בֶּן עַזּוּר. לָכֵן הוּא אוֹמֵר: אַל תִּשְׁאֲלוּ **מַשָּׂא ה'** – אֶת לְשׁוֹן הַסִּיגְנוֹן, אֶלָּא **מַה דִּבֶּר** וּמַה עָנָה – אֶת פֵּרוּשׁ הַדָּבָר; שַׁאֲלוּ לַנָּבִיא הָאֱמֶת לֵאמֹר לָהֶם מַה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר וּלְהֵיכָן נוֹטִין אֶת דְּבָרָיו:

כִּי הַמַּשָּׂא יִהְיֶה לְאִישׁ דְּבָרוֹ. סִיגְנוֹן סָתָם; הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַרוֹ סָתָם לְאִישׁ עֲצָתוֹ, שֶׁאֵינוֹ חָשׁוּד לְהוֹפְכוֹ, וְאַתֶּם שׁוֹאֲלִים אוֹתוֹ כְּדֵי לְהוֹפְכוֹ. **וַהֲפַכְתֶּם אֶת דִּבְרֵי** הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה **מְנַוְּבֵי דְבָרַי אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ**, גַּם זֶה לְשׁוֹן מְיֻתָּר:

פסוק לז

כֹּה תֹאמַר אֶל הַנָּבִיא. כְּשֶׁאַתֶּם בָּאִים לִשְׁאֹל דְּבָרַי מֵאֵת הַנָּבִיא:

פסוק לט

וְנָשִׂיתִי. לְשׁוֹן "נְיד הַנְּשָׁה" (בראשית לב:לג), וְלָשׁוֹן "נָשְׂתָה גְבוּרָתָם" (ירמיה נא:ל); קוֹפֵץ וּמְטַלְטֵל מִמָּקוֹם לְמָקוֹם:

פרק כד

פסוק א

דּוּדָאֵי. קְדֵרוֹת:

מוּעָדִים. מוּכָנִים:

הֶחָרֹשׁ וְהַמַּסְגֵּר. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁגָּלוּ עִם יְכָנְיָה (סדר עולם רבה כה), וּכְבָר פֵּירַשְׁתִּיו בְּסֵפֶר מְלָכִים (מלכים ב כד:טז) הֶחָרֹשׁ וְהַמַּסְגֵּר לימייטראה ליפורטי"ר בְּלַעַז. לְשׁוֹן אַחֵר: **הֶחָרֹשׁ וְהַמַּסְגֵּר** – הֶחָרֹשׁ לְשׁוֹן חָרֵשׁ, הַמַּסְגֵּר לְשׁוֹן סָגוּר, כְּלוֹמַר: חֲכָמִים גְּדוֹלִים בַּתּוֹרָה, שֶׁכְּשֶׁהָיָה אֶחָד מֵהֶם מְדַבֵּר, הַכֹּל שׁוֹתְקִים. **מַסְגֵּר** שֶׁהָיוּ סוֹגְרִים וְאֵין פּוֹתֵחַ (ישעיה כב:כב; סנהדרין לח.):

פסוק ב
כִּתְאֵנֵי הַבִּכֻּרוֹת. שֶׁבִּשְׁלוּ כָּל צָרְכָּן בִּתְחִלַּת בִּכּוּרֵי תְּאֵנִים, שֶׁהֵם חֲבִיבוֹת עַל מוֹצְאֵיהֶם בְּרִאשׁוֹנָתָם (ישעיה כח:ד):

פסוק ה
כֵּן אַכִּיר אֶת גָּלוּת וגו'. הֲרֵי זֶה מִקְרָא מְסֹרָס: **כֵּן אַכִּיר לְטוֹבָה אֶת גָּלוּת יְהוּדָה** שֶׁהִגְלֵיתִי כְּבָר, יְכָנֶיָה וְגָלוּתוֹ:

פסוק ו
אֶתּוֹשׁ. לְשׁוֹן עֲקִירָה:

פסוק ט
לְזַעֲוָה לְרָעָה לְכָל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ. שֶׁיִּשְׁמְעוּ הָרָעָה הַבָּאָה עֲלֵיהֶם וְיָזוּעוּ:
וְלִשְׁנִינָה. שֶׁיִּשְׁנְנוּ וִידַבְּרוּ הַכֹּל בְּפִרְעָנוּתָם:

פרק כה

פסוק א
בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית. שָׁנָה שֶׁנִּתְחַתֵּם גְּזַר דִּינָם שֶׁיִּגְלוּ וְשֶׁיִּשְׁתּוּ כּוֹס הַחֵמָה, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בָּעִנְיָן:
קַח אֶת כּוֹס וגו'. וְקוֹדֶם גְּזַר דִּין אָמַר לַנָּבִיא לְהוֹכִיחָם, אוּלַי יָשׁוּבוּ וְלֹא יִתְחַתֵּם גְּזַר דִּינָם:

פסוק ג
שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים. יֹאשִׁיָּהוּ מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְאַחַת (מלכים ב כב:א), צֵא מֵהֶם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה, נִשְׁאֲרוּ תְּשַׁע עֶשְׂרֵה, וְאַרְבַּע שֶׁל בְּנוֹ (ירמיה א:ג), הֲרֵי **שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים**:
אַשְׁכִּים וְדַבֵּר. לְשׁוֹן הוֹוֶה: הָיִיתִי מַשְׁכִּים וּמְדַבֵּר תָּמִיד:

פסוק י
קוֹל רַחַיִם. סִימָן הוּא לִסְעוּדַת בְּרִית מִילָה, עַל שֵׁם שֶׁטּוֹחֲנִין וְשׁוֹחֲקִין לָהּ סַמְמָנִין לִרְפוּאָה:
אוֹר נֵר. סִימַן מִשְׁתֶּה. כָּךְ שָׁנִינוּ בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין לב:):

פסוק יג
אֶת כָּל הַכָּתוּב. עַל בָּבֶל:
בַּסֵּפֶר הַזֶּה. בְּסוֹפוֹ:

פסוק יד
כִּי עָבְדוּ בָם. כְּמוֹ כִּי יַעַבְדוּ בָם, בִּבְנֵי בָבֶל:
גַּם הֵמָּה גּוֹיִם רַבִּים. מָדַי וּפָרָס:

פסוק טו
כּוֹס הַיַּיִן הַחֵמָה. נְבוּאַת הַפֶּרֶעָנוּת:
וְהַשְׁקִיתָה אוֹתוֹ. הִנָּבֵא לָהֶם שֶׁלֹּא תָּשׁוּב עוֹד בְּשׁוּם תְּשׁוּבָה:

פסוק טז
וְהִתְנַעֲשׂוּ. "וְיִשְׁתַּגְּעוּן" (תרגום יונתן):
וְהִתְהוֹלָלוּ. לְשׁוֹן "הוֹלֵלוּת" (קהלת י:יג), יִשְׁתַּטּוּ:

פסוק יח
כַּיּוֹם הַזֶּה. כַּאֲשֶׁר הֵם הַיּוֹם; לְאַחַר הַחֻרְבָּן כָּתַב יִרְמְיָה סִפְרוֹ:

פסוק כ
וְאֵת כָּל הָעֲרֶב. "כָּל סוּמְכְוָתָא" (תרגום יונתן) אֲשֶׁר עֲרַבַת פַּרְעֹה וּמִשְׁעַנְתּוֹ עֲלֵיהֶם לְעֶזְרָה.
הָעֲרֶב גרנטיא"ה בְּלַעַ"ז:

פסוק כב
וְאֵת מַלְכֵי הָאִי. כָּל אֵלּוּ שֶׁמָּנָה עַד כָּאן, שְׁכֵינֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֵם:

פסוק כג
קְצוּצֵי פֵּאָה. הַמּוּקְצִים בְּקֻצֶּה אוֹתָהּ הָרוּחַ:

פסוק כד
מַלְכֵי עֶרֶב. עֲרַבְיָא (כתובות סז.):
וְאֵת כָּל מַלְכֵי הָעֲרֶב. "סוּמְכְוָתָא" שֶׁל עַרְבִיִּים:

פסוק כו
שֵׁשַׁךְ. הוּא בָּבֶל בְּאַ"ת ב"ש (תנחומא, קרח יב):

פסוק כז
וְקִיּוּ. כְּאָדָם שֶׁשּׁוֹתֶה יוֹתֵר מִדַּאי, שֶׁמַּקִּיא:
הַחֶרֶב. הַתִּגָּר שֶׁל הַמִּלְחָמָה:

פסוק כט
מַחֵל. מַתְחִיל:

פסוק ל
עַל נָוֵהוּ. מִתְאַבֵּל עַל חֻרְבַּן בֵּיתוֹ:
הֵידָד. לְשׁוֹן הוּא שֶׁצּוֹעֲקִין עוֹשֵׂי מְלָאכָה כְּבֵדָה בְּקוֹל רָם, לְזָרֵז זֶה אֶת זֶה לְהִתְחַזֵּק, וְדוֹרְכֵי גִּתּוֹת רְגִילִין בָּהּ:
יַעֲנֶה. כָּל לְשׁוֹן עֲנִיָּה צְעָקַת קוֹל רָם הִיא:

פסוק לא
נִשְׁפָּט. מִתְוַכֵּחַ בַּדִּין:

פסוק לב
מִגּוֹי אֶל גּוֹי. שֶׁאֲנִי מְסַכְסְכָן זֶה בָּזֶה:
מִיַּרְכְתֵי. כְּתַרְגּוּמוֹ: "מִסְּיָפֵי":

פסוק לד
הֵילִילוּ. לְשׁוֹן "יְלָלָה" (צפניה א:י):
וְהִתְפַּלָּשׁוּ. הִתְגַּלְגְּלוּ בֶּעָפָר, וֹוטְרִלִי"ר בְּלַעַ"ז:
וּתְפוּצוֹתֵיכֶם. הֲרֵי זֶה מִקְרָא קָצָר, כְּלוֹמַר: וּתְפוּצוֹתֵיכֶם תִּקְרַבְנָה לָבֹא:
כִּכְלִי חֶמְדָּה. כְּלוֹמַר: אִם תֹּאמְרוּ חֲשׁוּבִים אֲנַחְנוּ, הַרְבֵּה יֵשׁ כְּלֵי חֶמְדָּה שֶׁל זְכוּכִית, נוֹפְלִים וּמִשְׁתַּבְּרִים וְאוֹבְדִים:

פסוק לז
וְנָדַמּוּ. לְשׁוֹן חֳרְבָּה, לְשׁוֹן "הֲדִמָּנוּ", "וְנִדְמָה שָׁם" (ירמיה ח:יד):

פסוק לח
עָזַב כַּכְּפִיר וְגוֹ'. "גְּלָה מַלְכָּא מִכַּרְכֵּיהּ" (תרגום יונתן), כַּכְּפִיר הָעוֹזֵב אֶת סֻכּוֹ:
הַיּוֹנָה. מִשְׁתַּכֶּרֶת בְּיַיִן, כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן. דָּבָר אַחֵר: לְשׁוֹן אוֹנָאָה:

פרק כו

פסוק א
בְּרֵאשִׁית מַמְלְכוּת. פָּרָשָׁה זוֹ תַּחְתּוֹנָה קָדְמָה לָעֶלְיוֹנָה אַרְבַּע שָׁנִים (ירמיה כה:א):

פסוק י
וַיִּשְׁמְעוּ שָׂרֵי יְהוּדָה. שֶׁתָּפְשׂוּ נְבִיאֵי הַשֶּׁקֶר וְהַכֹּהֲנִים אֶת יִרְמְיָה:
בְּפֶתַח שַׁעַר ה' הֶחָדָשׁ. אֲחֵרִים הִגִּיהוּ: כְּשֶׁגָּלָה יְהוֹיָכִין וְקִצָּת כְּלֵי בֵּית אֱלֹהֵינוּ עִמּוֹ, שָׁבְרוּ חֵילוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר שַׁעַר הַמִּזְרָחִי, וְחָזַר צִדְקִיָּהוּ וְתִקְּנוֹ וְחִדְּשׁוֹ; לְכָךְ נִקְרָא חָדָשׁ:

פסוק יח
מִיכָה הַמּוֹרַשְׁתִּי. "דְּמִן מָרִישָׁא" (תרגום יונתן):
עִיִּים. גַּלִּים:

פסוק יט
וַיְחַל. לְשׁוֹן תְּפִלָּה:
וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים רָעָה גְּדוֹלָה. אִם נַהֲרֹג אוֹתוֹ:

פסוק כ
וְגַם אִישׁ הָיָה מִתְנַבֵּא. מִי שֶׁאָמַר זוֹ לֹא אָמַר זוֹ; עַד כָּאן דִּבְרֵי צַדִּיקִים, וְעָמְדוּ רְשָׁעִים שֶׁהָיוּ שָׁם וְאָמְרוּ: גַּם אִישׁ מִתְנַבֵּא וְגוֹ', כְּשֵׁם שֶׁאוּרִיָּה נֶהֱרַג, יֵהָרֵג יִרְמְיָה; כָּךְ מְפֹרָשׁ בְּסִפְרֵי (ספרי במדבר פיסקא פח):

פרק כז

פסוק א
בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת יְהוֹיָקִם. שָׁלֹשׁ שָׁנִים לִפְנֵי שֶׁמָּלַךְ נְבוּכַדְנֶצַּר (ירמיה כה:א), נִתְנַבֵּא עָלָיו שֶׁיִּמְלֹךְ:

פסוק ב
מוֹסֵרוֹת. הֵם רְצוּעוֹת הָעוֹל, שֶׁקּוֹרִין קוֹיוּנְגְמֵ"שׁ:

פסוק ג
וְשִׁלַּחְתָּם אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם. בִּימֵי צִדְקִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית לְמָלְכוֹ (ירמיה כח:א); שֶׁעָשָׂהוּ נְבוּכַדְנֶצַּר שַׁלִּיט עַל חֲמִשָּׁה מְלָכִים:
מֶלֶךְ אֱדוֹם וּמֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן וְגוֹ'. אֵלּוּ חֲמִשָּׁה מְלָכִים נָתַן נְבוּכַדְנֶצַּר תַּחַת יָדוֹ שֶׁל צִדְקִיָּהוּ (איכה רבה ב, יד). חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיוּ עַל צַוָּארוֹ, מִשָּׁנָה אַחַת לִיהוֹיָקִים עַד הַשָּׁנָה הָרְבִיעִית לְצִדְקִיָּהוּ, שֶׁשִּׁבְרָם הֵימֶנּוּ חֲנַנְיָה בֶּן עַזּוּר (ירמיה כח:י):

פסוק ו
עַבְדִּי. שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹנִי לְפָרַע מִשּׁוֹנְאַי:

פסוק ז
וְאֶת בְּנוֹ. אֱוִיל מְרֹדָךְ:
וְאֶת בֶּן בְּנוֹ. בֵּלְשַׁאצַּר:
עַד בֹּא עֵת אַרְצוֹ. שֶׁיָּבֹאוּ דָּרְיָוֶשׁ הַמָּדִי וְכוֹרֶשׁ וְיַהַרְגוּ אֶת בֵּלְשַׁאצַּר:

פסוק יב
וְאֶל צִדְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה דִּבַּרְתִּי וְגוֹ'. כָּל זֶה אָמַר יִרְמְיָהוּ אֶל שְׁלוּחֵי הַמְּלָכִים:

פסוק טז
הִנֵּה כְלֵי בֵית ה'. שֶׁגָּלוּ עִם יְכָנְיָה (להלן כ):

פסוק יט
הַמְּכוֹנוֹת. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "בְּסִיסָיֵא", כְּמוֹ "אֶת הַכִּיּוֹר וְאֶת כַּנּוֹ" (שמות לה:טז):

פסוק כ

בַּגְלוּתוֹ. כְּמוֹ בְּהִגָּלוֹתוֹ:

חֹרֵי. כְּמוֹ "שָׂרֵי" (ירמיה כד:א):

פסוק כב

עַד יוֹם פָּקְדִי אוֹתָם. בִּימֵי כּוֹרֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁמְּפוֹרָשׁ בְּסֵפֶר עֶזְרָא (עזרא א:ז-יא):

פרק כח

פסוק א

וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַהִיא. כְּשֶׁהִגִּיעַ אוֹתוֹ הַזְּמַן שֶׁהִשְׁלִיט נְבוּכַדְנֶצַּר אֶת צִדְקִיָּהוּ עַל חֲמֵשֶׁת מְלָכִים, שֶׁהָיָה יִרְמְיָה אוֹמֵר שְׁלִיחוּתוֹ וּמְשַׁלֵּחַ הַמּוֹסֵרוֹת וְהַמּוֹטוֹת אֶל הַמְּלָכִים בְּיַד מַלְאָכֵיהֶם (ירמיה כז:ב-ג):

בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת צִדְקִיָּה. בְּתְחִלָּה שֶׁהִשְׁלִיטוֹ עַל חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים, וְאִי אֶפְשָׁר לוֹמַר בְּתְחִלַּת מַלְכוּתוֹ, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר **בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית**. אוֹתָהּ שָׁנָה יָרַד לְהַקְבִּיל אֶת פְּנֵי נְבוּכַדְנֶצַּר בְּבָבֶל, וְשָׂרְיָה שַׂר הַמְּנוּחָה עִמּוֹ, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּסוֹף הַסֵּפֶר (ירמיה נא:נט), וְהִשְׁלִיטוֹ עַל הַמְּלָכִים:

אָמַר אֵלַי וגו'. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סדר עולם רבה כה): מִי הִטְעָה אֶת חֲנַנְיָה? שְׁמַע שֶׁהָיָה יִרְמְיָה מִתְנַבֵּא בַּשּׁוּק הָעֶלְיוֹן: "הִנְנִי שֹׁבֵר אֶת קֶשֶׁת עֵילָם" (ירמיה מט:לה), וּנְבוּאָה זוֹ בְּסוֹף הַסֵּפֶר נֶאֱמְרָה, **בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת צִדְקִיָּה**, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ שָׁם (ירמיה מט:לד); וּלְפִי שֶׁעֵילָם סְמוּכָה לְבָבֶל, עָמַד הוּא בַּשּׁוּק הַתַּחְתּוֹן וְדָרַשׁ וְדָן קַל וָחֹמֶר: וּמָה עֵילָם, שֶׁלֹּא בָּאָה אֶלָּא לַעֲזֹר אֶת הַכַּשְׂדִּים וְכוּ'; כְּמָה שֶׁהִיא בְּסַנְהֶדְרִין (פט.):

פסוק ו

יַעֲשֶׂה. פַּאצַ"א בְּלַעַ"ז:

יָקֵם. לְשׁוֹן תְּפִלָּה: (שלש שטין אלו עד והביאו לבית הכלא לא סדרן הרב המחב"ר **אָמֵן כֵּן יַעֲשֶׂה וְגוּ'**. בַּעֲלֵי אַגָּדָה אוֹמְרִים: כָּךְ אָמַר לוֹ הַלְוַאי וְיִתְקַיְּמוּ דְּבָרֶיךָ אֲנִי מִשְׁתַּבֵּר וְאַתָּה נִפְסָד, אֲנִי כֹּהֵן וְאוֹכֵל קָדְשֵׁי שָׁמַיִם אִם יַעֲמֹד הַבַּיִת בִּבְנְיָנוֹ, וְאַתָּה גִּבְעוֹנִי כְּדָכְתִיב כָּאן אֲשֶׁר מִגִּבְעוֹן, וְתִהְיֶה לִי עֶבֶד חוֹטֵב עֵצִים וְשׁוֹאֵב מַיִם. וּמוֹרֶה צֶדֶק שֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ נָקִיט לֵיהּ טַעַם רַבּוֹתֵינוּ, שֶׁלָּמְדוּ מִכָּאן כָּל הַמַּחֲנִיף לָרָשָׁע סוֹף נוֹפֵל בְּיָדוֹ אוֹ בְּיַד בְּנוֹ אוֹ בְּיַד בֶּן בְּנוֹ, שֶׁכֵּן יִרְאֶיהָ בֶּן שֶׁלֶמְיָה בֶּן חֲנַנְיָה תָּפְשׂוּ לְבַסּוֹף וְהֵבִיאוּ לְבֵית הַכֶּלֶא:)

פסוק ז
אַךְ שְׁמַע נָא וְגוֹ'. עַד **הַנָּבִיא אֲשֶׁר יִנָּבֵא לְשָׁלוֹם**, אָמַר: אֲנִי מִתְנַבֵּא פּוּרְעָנִיּוֹת; אִם לֹא יָבֹא, אֵינִי שַׁקְרָן, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "נִחָם עַל הָרָעָה" (יואל ב:יג), אֲבָל **הַנָּבִיא אֲשֶׁר יִנָּבֵא לְשָׁלוֹם, בְּבֹא דְּבַר הַנָּבִיא יִוָּדַע וְגוֹ'**, אֲבָל אִם לֹא יָבֹא דְּבָרוֹ – שַׁקְרָן הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וְגוֹ'" (במדבר כג:יט). כָּךְ דָּרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא (תנחומא, וירא יג):

פסוק יד
אֶת חַיַּת הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לוֹ. שֶׁרָכַב עַל אֲרִי וְקָשַׁר תַּנִּין בְּרֹאשׁוֹ (שבת קמט:):

פסוק טז
הַשָּׁנָה אַתָּה מֵת. וּבַשָּׁנָה הַבָּאָה תִּקָּבֵר:

פסוק יז
בַּשָּׁנָה הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי. וַהֲלֹא אֵין חֹדֶשׁ שְׁבִיעִי מִן הַשָּׁנָה? אֶלָּא מֵת עֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה, וְצִוָּה לְבָנָיו שֶׁיְּקַבְּרוּהוּ לְאַחַר רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְלֹא קֹדֶם, וְיַעֲלִימוּ אֶת מִיתָתוֹ אוֹתוֹ הַיּוֹם, כְּדֵי לַעֲשׂוֹת נְבוּאַת יִרְמְיָה שֶׁקֶר (ירושלמי סנהדרין יא,ה):

פרק כט

פסוק ב
וְהַגְּבִירָה. אֵם הַמֶּלֶךְ (מלכים א טו:יג):

פסוק ח
יַשִּׁיאוּ. לְשׁוֹן הֶסָּתָה, כְּמוֹ "הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי" (בראשית ג:יג):

פסוק יב
וּקְרָאתֶם אֹתִי וְהָלַכְתֶּם. בִּדְרָכַי; וַהֲרֵי זֶה מִקְרָא קָצָר:

פסוק טז
אֶל הַמֶּלֶךְ. צִדְקִיָּהוּ, אֲשֶׁר לֹא גָּלָה:

פסוק יז
כַּתְּאֵנִים הַשֹּׁעָרִים. לְשׁוֹן "שַׂעֲרוּרִיָּה" (הושע ו:י):

פסוק יח
וְלֶחֳרְפָּה. שֶׁיְּחָרְפוּ אוֹתָם, דִּישְׁטְרוּוִי"ר בְּלַעַ"ז; וְכֵן כָּל חֶרְפָּה שֶׁבַּמִּקְרָא:

פסוק כב
אֲשֶׁר קָלָם. לְשׁוֹן "קָלוּי בָּאֵשׁ" (ויקרא ב:יד):

פסוק כג
וַיְנָאֲפוּ אֶת נְשֵׁי רֵעֵיהֶם. כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין צג.): כֹּה אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שִׁכְבִי עִם חֲבֵרִי:

וְעַד. לְשׁוֹן עֲדוּת:

פסוק כד
הַנֶּחֱלָמִי. שֵׁם מָקוֹם:

פסוק כו
נְתָנְךָ כֹהֵן. אֶל צְפַנְיָה כְּתַב כֵּן (ירמיה כא:א):

פְּקִידִים. מְמֻנִּים:

מַהְפֶּכֶת. כִּיפָּה:

הַצִּינוֹק. סַדָּן, צִיפְּי"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק כח
כִּי עַל כֵּן שָׁלַח. כִּי יֵשׁ לְךָ לִגְעֹר בּוֹ עַל אֲשֶׁר **שָׁלַח אֵלֵינוּ בָּבֶל לֵאמֹר אֲרֻכָּה הִיא** גְּלוּתְכֶם שָׁם:

עַל כֵּן. כְּמוֹ עַל אֲשֶׁר:

פרק ל

פסוק ג
כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים. וְלֹא תֹּאמַר לָמָּה אֶכְתְּבֵנוּ כִּי יֹאבְדוּ כֻּלָּם וְאֵין קוֹרֵא בּוֹ וְאֵין זוֹכְרוֹ עוֹד כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְגוֹ':

פסוק ה
קוֹל חֲרָדָה שָׁמָעְנוּ. יֵשׁ פּוֹתְרִין עַל שְׁמוּעַת בָּבֶל שֶׁהָיוּ חֲרֵדִים מִמֶּנָּה אוֹתָם שֶׁגָּלוּ שָׁם, וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה עַל מִלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג:

פסוק ו
אִם יוֹלֵד זָכָר. אִם דֶּרֶךְ לִזְכָרִים לְלֶדֶת שֶׁיֹּאחֲזוּם חֲבָלִים **כַּיּוֹלֵדָה**:

חֲלָצָיו. כְּמוֹ מָתְנָיו:

פסוק ז
הַיּוֹם הַהוּא. יוֹם הֲרִיגַת בֶּלְשַׁאצַּר וּמַפֶּלֶת בָּבֶל, עָנְיָן אַחֵר יוֹם מַפֶּלֶת גּוֹג:

פסוק ח
אֶשְׁבֹּר עֻלּוֹ. יָסוּר עוֹל הָאֻמּוֹת מֵעַל יִשְׂרָאֵל:

פסוק י
וְאַתָּה אַל תִּירָא. מִכָּל הָרָעוֹת אֲשֶׁר תִּרְאֶה בָּאָה עַל בָּבֶל אֲשֶׁר אַתָּה בְתוֹכָהּ:
וְשַׁאֲנַן. כְּמוֹ וְשָׁקַט:

פסוק יא
וְיִסַּרְתִּיךְ לַמִּשְׁפָּט. בְּדִין חָסוּךְ:
וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ. לְשׁוֹן טִיאוּט, הַשְׁמֵד:

פסוק יב
אָנוּשׁ לְשִׁבְרֵךְ נַחְלָה. שִׁבְרֵךְ אנפר"ש בְּלַעַ"ז:

פסוק יג
לְמָזוֹר. רְפוּאָה, אֵין אָדָם סָבוּר שֶׁתְּהֵא לָךְ תְּשׁוּעָה:
תְּעָלָה. רְפוּאָה, לְשׁוֹן הוֹעִיל:

פסוק יד
מוּסַר אַכְזָרִי. יִסּוּרֵי אַכְזָרִיּוּת. הַמּוּסָר אַכְזָרִי הוּא:

פסוק טז
לְכֵן. שְׁבוּעָה:
שֹׁאסַיִךְ לְמִשִּׁסָּה. לְשׁוֹן בִּיזָּה, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וִיהוֹן עָדַיִךְ לַעֲדַי":

פסוק יז
אֲרֻכָה. רְפוּאָה:

פסוק יח
וְאַרְמוֹן. הַמִּקְדָּשׁ:

פסוק יט
וְהַכְּבֻדָּתִים. שֶׁיִּהְיוּ עִם כָּבֵד:
וְלֹא יִצְעָרוּ. כְּמוֹ יִמְעָטוּ:

פסוק כא
אַדִּירוֹ. שַׂר שֶׁלּוֹ:
עָרַב אֶת לִבּוֹ. לְשׁוֹן עֵרָבוֹן, פרוויל"א הטינ"א בְּלַעַ"ז:
לָגָשֶׁת אֵלַי. לְמִלְחָמָה, לְמָחוֹת בְּיָדִי:

פסוק כג
מְתְגּוֹרֵר. חוֹנֶה וְדָר, לְשׁוֹן "אֶרֶץ מְגוּרֵי" (בראשית לז:א). וְדוּגְמָתוֹ "וְסַעַר מִתְחוֹלֵל" (ירמיה כג:יט) הָאָמוּר בַּמִּקְרָא הָאַחֵר, הוּא זֶה, שֶׁשְּׁנֵיהֶם לְשׁוֹן חֲנִיָּה:

עַל רֹאשׁ רְשָׁעִים. עַל רֹאשׁ הַגּוֹיִים:

פרק לא

פסוק ב

מָצָא חֵן. בְּעֵינֵי דּוֹר הַמִּדְבָּר:
שְׁרִידֵי חָרֶב. מִצָּרִים וְהָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי:
הָלוֹךְ לְהַרְגִּיעוֹ יִשְׂרָאֵל. בְּהוֹלִיכָם לִנְחוֹל אֶרֶץ מַרְגּוֹעָם:

פסוק ג

מֵרָחוֹק. בְּזְכוּת אָבוֹת (בראשית יז:ז):
נִרְאָה לִי. אֲנִי הַנָּבִיא, וְאָמַר לִי לֵאמֹר לְכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל **אַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךְ**:

פסוק ד

עוֹד אֶבְנֵךְ וְנִבְנֵית. בִּנְיָנִים שְׁנַיִם הָיוּ לָךְ עַל יְדֵי אָדָם, לְכָךְ חָרְבוּ. **עוֹד אֶבְנֵךְ** אֲנִי בְּעַצְמִי בִּנְיָן שְׁלִישִׁי, **וְנִבְנֵית** לְעוֹלָם. **תַּעֲדִי** תִּתְקַשְּׁטִי:

פסוק ה

וְחִלְּלוּ. בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית יְחַלְּלוּ אֶת פְּרָיָם לִפְדּוֹתוֹ בְּכֶסֶף (ויקרא יט:כד):

פסוק ו

נוֹצָרִים. צוֹפִים בְּרָאשֵׁי מִגְדָּלִים גְּבוֹהִים לְהַכְרִיז קוֹל נִשְׁמָע לְמֵרָחוֹק. לָשׁוֹן אַחֵר: **נוֹצָרִים** כְּמוֹ "נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים" (שמות לד:ז), לְשׁוֹן שְׁמִירָה. כְּלוֹמַר, **יֶשׁ יוֹם** שֶׁיִּקְרְאוּ אוֹתָם שֶׁשָּׁמְרוּ הַתּוֹרָה וְיֹאמְרוּ **קוּמוּ**. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "אֲרֵי אִית אֲרִיכוּת יוֹמַיָּא וְסַגֵּי טוּבָא דְּעָתִיד לְמֵיתֵי לְצַדִּיקַיָּא דְּנַטְרוּ אוֹרַיְתִי מִלְקַדְמִין":

פסוק ז

וְצַהֲלוּ בְּרֹאשׁ הַגּוֹיִם. בְּמִגְדְּלוֹת גְּבוֹהִים כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמְעוּ לְמֵרָחוֹק:

פסוק ח

בָּם עִוֵּר וּפִסֵּחַ. אֲפִילּוּ הַנִּכְשָׁלִים שֶׁבָּהֶם לֹא אֶמְאַס:

פסוק ט

בִּבְכִי יָבֹאוּ. עַל יְדֵי תְּפִלָּה וּתְשׁוּבָה:

פסוק י

מְזָרֵה. אֶסְפְּרַיי"נ"ש בְּלַעַ"ז:

פסוק יב

וְנָהֲרוּ. יֵאָסְפוּ כְּמוֹ נָהָר:

פסוק יד
דָּשֶׁן. שָׂמֵן:

פסוק טו
קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע. "קָלָא בְּרוּם עָלְמָא אִישְׁתְּמַע, קָל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּבָכְיָן עַל יִרְמְיָה נְבִיָּיא כַּד שְׁלַח יָתֵיהּ נְבוּזַרְאֲדָן מֶרֶמְתָא". לָשׁוּב מֵאַחַר הַגּוֹלִים אֶל גְּדַלְיָה בֶּן אֲחִיקָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּסֵפֶר זֶה (ירמיה מ:א):

רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ. מִדְרַשׁ אַגָּדָה אָמַר שֶׁהָלְכוּ אָבוֹת וְאִמָּהוֹת לְפַיֵּס אֶת הַהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל שֶׁהֶעֱמִיד מְנַשֶּׁה דְּמוּת בַּהֵיכָל, וְלֹא נִתְפַּיֵּס. נִכְנְסָה רָחֵל, אָמְרָה לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם רַחֲמֵי מִי מְרֻבִּים רַחֲמֶיךָ אוֹ רַחֲמֵי בָּשָׂר וָדָם, הֲוֵי אוֹמֵר רַחֲמֶיךָ מְרֻבִּים. וַהֲלֹא אֲנִי הִכְנַסְתִּי צָרָתִי בְּתוֹךְ בֵּיתִי, שֶׁכָּל עֲבוֹדָה שֶׁעָבַד יַעֲקֹב אֶת אָבִי לֹא עָבַד אֶלָּא בִּשְׁבִילִי; כְּשֶׁבָּאתִי לְיַכְנֵס לַחֻפָּה הִכְנִיסוּ אֶת אֲחוֹתִי, וְלֹא דַי שֶׁשְּׁתַקְתִּי אֶלָּא שֶׁמָּסַרְתִּי לָהּ סִימָנִי. אַף אַתָּה, אִם הִכְנִיסוּ בָּנֶיךָ צָרָתְךָ בְּבֵיתְךָ, שְׁתוֹק לָהֶם. אָמַר לָהּ: יָפָה לִמַּדְתְּ סַנֵּגוֹרְיָא, יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ וּלְצִדְקָתֵךְ שֶׁמָּסַרְתְּ סִימָנֵךְ לַאֲחוֹתֵךְ:

פסוק יח
מִתְנוֹדֵד. קוֹמְפְּלֵיינְ"ט בְּלַעַ"ז, לְשׁוֹן "מִי יָנוּד לָךְ" (ירמיה טו:ה):

יִסַּרְתַּנִי. בְּיִסּוּרִין אַתָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

כְּעֶגֶל לֹא לוּמָד. פּוּשְׁאגוּיֵילוֹנְ"ייְ בְּלַעַ"ז, לְשׁוֹן "מַלְמֵד הַבָּקָר" (שופטים ג:לא). הָיִיתִי בַּתְּחִלָּה, לְכָךְ חָטָאתִי לָךְ:

פסוק יט
נִחַמְתִּי. אֲנִי מִתְחָרֵט עַל תּוֹעֲבוֹתַי:

הוֹדָעְתִּי. שֶׁהִתְבּוֹנַנְתִּי בְּעַצְמִי שֶׁמַּעֲלוֹתַי, אפרינו"יי בְּלַעַ"ז:

חָרְפַּת נְעוּרָי. שֶׁיְּכוֹלִים אוֹיְבַי לְחָרְפֵנִי עַל חַטֹּאת נְעוּרַי:

פסוק כ
הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם. הֵן דִּבְרֵי שְׁכִינָה, כְּלוֹמַר הוּא מִתְנוֹדֵד וַאֲנִי לִבִּי נֶהְפַּךְ עָלַי לְרַחֵם, שְׁמָא בְּנֵי יַקִּירִי הוּא, כְּמוֹ שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא בֵּן אֶחָד שֶׁהוּא עוֹשֶׂה לוֹ כָּל רְצוֹנוֹ. **שַׁעֲשׁוּעִים** אישבניימני"ץ בְּלַעַ"ז:

מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ. בְּכָל עֵת שֶׁאֲנִי מְדַבֵּר בּוֹ. וּמִדְרַשׁ וַיִּקְרָא רַבָּה (ויקרא רבה ב,ג): דֵּי דִּבּוּרִי שֶׁנָּתַתִּי בּוֹ, שֶׁלְּמַדְתִּיו תּוֹרָתִי, לְרַחֵם עָלָיו:

פסוק כא
הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים. סִימָנִים בְּדַרְכֵי אֲבוֹתַיִךְ הַטּוֹבִים:

תַּמְרוּרִים. תְּמָרִים קְטַנִּים נְטוּעִים לְסִימָן בַּדֶּרֶךְ. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, עֲשֵׂה סִימָנִים לָדַעַת הַדֶּרֶךְ שֶׁהָלַכְתְּ בָּהּ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְבָבֶל, שֶׁתַּחְזִירִי בְּאוֹתוֹ דָּרֶךְ. כְּלוֹמַר, כִּי וַדַּאי תָּשׁוּבִי מִשָּׁם:

דֶּרֶךְ הָלָכְתְּ. הָלַכְתִּי כְּתִיב, וְכָל מָקוֹם שֶׁהָלַכְתְּ הָלַכְתִּי אֲנִי עִמָּךְ. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם **שִׂימִי לָךְ תַּמְרוּרִים** "הִתְפַּלֵּל בְּמָרַר נַפְשֵׁךְ" (וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ תַּמְרוּרִין עִנְיָן מוֹעֵל, וְכֵן פֵּרֵשׁ "וְתִימָרוֹת עָשָׁן" (יואל ג:ג) סא"א):

פסוק כב

תִּתְחַמָּקִין. תִּסְתְּרִי מִמֶּנִּי, שֶׁאַתְּ בּוֹשָׁה לָשׁוּב אֵלַי מִפְּנֵי דַּרְכֵּךְ. הִנֵּה חֲדָשָׁה נִבְרֵאת בָּאָרֶץ, שֶׁהַנְּקֵבָה תַּחֲזֹר אַחַר הַזָּכָר לְבַקְּשׁוֹ שֶׁיִּשָּׂאֶנָּה, לְשׁוֹן "וַאֲסוֹבְבָה בָּעִיר אֲבַקְשָׁה וְגוֹ'" (שִׁיר הַשִּׁירִים ג:ב); וּמִשּׁוּם רַבִּי יְהוּדָה הַדַּרְשָׁן שָׁמַעְתִּי: **נְקֵבָה תְּסוֹבֵב** לִהְיוֹת **גָּבֶר**, אֲנִי נְתַתִּיךְ כְּבַת הַנּוֹטֶלֶת עֶשְׂרִים נְכָסִים שִׁבְעָה אֵמוֹת מִשִּׁבְעִים, סוֹף שֶׁתִּטְלִי הַכֹּל כְּבֶן זָכָר שֶׁהוּא יוֹרֵשׁ הַכֹּל:

פסוק כו

עַל זֹאת הֻקִיצוֹתִי. כָּךְ אָמַר יִרְמְיָה, כָּל מַה שֶּׁהָיִיתִי יָשֵׁן וְנִרְדָּם בִּנְבוּאַת פְּרָעָנוּת, בַּנְּבוּאָה הַזֹּאת הֻקִיצוֹתִי מִתַּרְדֵּמָתִי:

עָרֲבָה. נָעֳמָה:

פסוק כז

זָרַע אָדָם וְזֶרַע בְּהֵמָה. הַטּוֹבִים וְהַסְּכָלִים שֶׁבָּהֶם, אֲנִי אֶזְרָעֵם כֻּלָּם לִהְיוֹת זֶרַע שֶׁלִּי. **זָרַע אָדָם וְזֶרַע בְּהֵמָה** תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "אֶקִימִינּוּן כִּבְנֵי אֱנָשָׁא וְאַצְלְחִינּוּן כִּבְעִירָא", שֶׁאֵין עֲוֹנוֹתֶיהָ נִפְקָדִין עָלֶיהָ:

פסוק כט

בֹּסֶר. פְּרִי שֶׁלֹּא נִגְמַר, וְהוּא מַקְהֶה אֶת הַשִּׁנַּיִם:

וְשִׁנֵּי בָנִים תִּקְהֶינָה. הַבָּנִים יִלְקוּ בַּעֲוֹן **אָבוֹת**:

פסוק לה

לְאוֹר. אִיאַקְלַאחְרִזְי"ר בְּלַעַ"ז, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "לְאַנְהָרָא":

רוֹגַע הַיָּם. מְנִידוֹ וּמַרְתִּיחוֹ וְנַעֲשֶׂה קְמָטִים קְמָטִים, כְּמוֹ "עוֹרִי רָגַע" (איוב ז:ה):

פסוק לו

יָמֻשׁוּ. כְּמוֹ "לֹא יָמִישׁ" (שמות יג:כב):

פסוק לז

אִם יִמַּדּוּ שָׁמַיִם. כַּמָּה גָּבְהָם:

גַּם אֲנִי אֶמְאַס. בְּיִשְׂרָאֵל, כְּלוֹמַר כְּשֵׁם שֶׁהֵם לֹא יִמַּדּוּ וְלֹא יֵחָקְרוּ, כָּךְ יִשְׂרָאֵל לֹא יִמָּאֲסוּ **בְּכָל אֲשֶׁר** חָטְאוּ:

פסוק מ

הָעֵמֶק הַפְּגָרִים. עֵמֶק שֶׁנָּפְלוּ שָׁם פִּגְרֵי מַחֲנֵה סַנְחֵרִיב (מלכים ב יט:לה; ישעיה לז:לו):
וְהַדֶּשֶׁן. מְקוֹם שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן שֶׁהָיָה חוּץ לִירוּשָׁלַיִם, יוֹסִיפוּ עַל הָעִיר וְיַכְנִיסוּ כָּל זֶה לְתוֹךְ חוֹמוֹתֶיהָ. וּנְבוּאָה זוֹ עֲתִידָה לָבֹא:
הַשְּׁדֵמוֹת. קַנָּפְנֵי"א בְּלַעַ"ז:

פרק לב

פסוק ב

צָרִים. לְשׁוֹן "מָצוֹר" (דברים כ:יט):
בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה. לְשׁוֹן בֵּית הַמִּשְׁמָר:

פסוק ה

עַד פָּקְדִי אֹתוֹ. פְּקֻדַּת כָּל הָאָדָם הִיא הַמִּיתָה (במדבר טז:כט):

פסוק ו

וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ וגו'. לֹא לְצַדְּקָיְהוּ אָמַר כֵּן, אֶלָּא פֵּירֵשׁ הַכָּתוּב לָמָּה כְּלָאוֹ, וְחוֹזֵר לְדִבּוּרוֹ הָרִאשׁוֹן לְפָרֵשׁ מַה **הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל יִרְמְיָהוּ**:

פסוק ז

בָּא אֵלֶיךָ. עַל פִּי הַדִּבּוּר:

פסוק יא

אֶת סֵפֶר הַמִּקְנָה. שְׁטַר הַמְּכִירָה:
אֶת הֶחָתוּם וְגוֹ'. עִם חֲתִימָתוֹ, כְּשֶׁהוּא חָתוּם כְּדָת וְחֹק:
וְאֶת הַגָּלוּי. שֶׁהוּחְזַק בְּבֵית דִּין עַל פִּי עֵדָיו, וְכָתְבוּ וְחָתְמוּ הַדַּיָּנִין אִשְׁרְתָּא דְּדַיָּנֵי, הוּא קִיּוּם הַשְּׁטָרוֹת (כתובות כא:), לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר גָּלוּי וּמְפֻרְסָם, פֶּן יָמוּתוּ הָעֵדִים. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ לְעִנְיַן גֵּט פָּשׁוּט וּמְקֻשָּׁר בְּבָבָא בַּתְרָא (קס.-קס:):

פסוק יב

לְעֵינֵי חֲנַמְאֵל דּוֹדִי. וְעַד עַכְשָׁו קְרָאוֹ בֶּן דּוֹדִי, שְׁמָא שְׁנַיִם הָיוּ, וְאִם אֵין זֹאת לֹא יָדַעְתִּי מַהוּ. וְיֵשׁ נוֹטִים לוֹמַר דּוֹדוֹ וּבֶן דּוֹדוֹ הָיָה חֲנַמְאֵל לְיִרְמְיָה, כְּגוֹן רְאוּבֵן נָשָׂא אֶת בַּת שִׁמְעוֹן אֲחִיו וְיָלְדָה לוֹ נְמוּאֵל, וּכְבָר הוֹלִיד שִׁמְעוֹן יָמִין, הֲרֵי יָמִין דּוֹדוֹ לִנְמוּאֵל, שֶׁבֶּן אָחִי אִמּוֹ

הוּא וְגַם בֶּן דּוֹדוֹ, שֶׁהוּא בֶּן שִׁמְעוֹן אֲחִי אָבִיו שֶׁל נְמוּאֵל. וְאֵינָהּ הִיא הַמִּדָּה, שֶׁלֹּא מָצִינוּ בְּכָל הַמִּקְרָא אָח הָאֵם קְרוּי דּוֹד:

פסוק יד

כֹּה אָמַר וְגוֹ'. אַל תֹּאמַר: לְחִנָּם אֲנִי מַצְנִיעָם, שֶׁהֲרֵי הַכֹּל גּוֹלִים:

פסוק טו

כִּי כֹה אָמַר ה'. סוֹפָן לְקָנוֹת בָּתִּים:

פסוק יז

לֹא יִפָּלֵא. לֹא יִכָּחֵד; וְיוֹדֵעַ אַתָּה שֶׁסּוֹפֵנוּ לְגָלוֹת, וְלָמָּה אָמַרְתָּ לִי לִקְנוֹת שָׂדֶה?

פסוק יח

וּמְשַׁלֵּם עֲוֹן אָבוֹת אֶל חֵיק. הַדּוֹר הַזֶּה, הַהוֹלְכִים אַחֲרֵי אֲבוֹתֵיהֶם בְּדֶרֶךְ הָרָעָה:
הָאֵל הַגִּבּוֹר. וְלֹא אָמַר וְהַנּוֹרָא, אָמַר: עוֹבְדֵי אֱלִילִים מְרַקְּדִין בְּהֵיכָלוֹ, אַיֵּה נוֹרְאוֹתָיו? בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא (יומא סט:):

פסוק כ

וּבָאָדָם. בִּשְׁאָר אֲנָשִׁים. דָּבָר אַחֵר: אוֹתוֹת שֶׁהָיוּ שְׁקוּלִין לְיִשְׂרָאֵל וּלְמִצְרַיִם, כֵּיצַד? "וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר הַלָּיְלָה" (שמות יד:כ) – אוֹתוֹ מַזָּל שֶׁשִּׁמֵּשׁ חֹשֶׁךְ לְמִצְרַיִם, שִׁמֵּשׁ אוֹר לְיִשְׂרָאֵל; מִדְרַשׁ אַגָּדָה:

פסוק כג

וַתִּקְרָא אוֹתָם. הִקְרִיתָ אוֹתָם; לְשׁוֹן "מִקְרֶה" (שמואל א ו:ט):

פסוק כד

וַאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. רָעָה עָלֶיהָ, **הִיָּה** וּבָא:

פסוק כה

וְהָעִיר נִתְּנָה. וְלָמָּה לִי שָׂדֶה?

פסוק כז

הֲמִמֶּנִּי יִפָּלֵא. וְכִי הָעֲתִידוֹת עֲלוּמוֹת מִמֶּנִּי?

פסוק לא

לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּנוּ אוֹתָהּ. בְּיוֹם שֶׁהוּסַד הַבַּיִת, נָשָׂא שְׁלֹמֹה אֶת בַּת פַּרְעֹה (ויקרא רבה יב, ה):

פסוק לג

וְלַמֵּד אוֹתָם. לְשׁוֹן פָּעוּל, אפרנני"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק לז
הִנְנִי מְקַבְּצָם. בְּרַחֲמִים, **מִכָּל אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם בְּאַפִּי**:

פרק לג

פסוק א
עָצוּר. בְּבֵית הַכֶּלֶא:

פסוק ב
כֹּה אָמַר ה' עֹשֶׂה. הָעוֹשֶׂה זֹאת:

פסוק ג
קְרָא אֵלַי וְאֶעֱנֶךָּ. לְהוֹדִיעֲךָ הָעֲתִידוֹת:
וּבְצוּרוֹת. שְׁמוּרוֹת בְּלִבִּי לַעֲשׂוֹתָם:

פסוק ד
הַנְּתָצִים אֶל הַסֹּלְלוֹת. לַעֲשׂוֹת מֵהֶם סוֹלְלוֹת, תִּלִּים שֶׁצְּבוּרִים לְמַעְלָה, אֲשֶׁר בּוֹנִים בְּנֵי הָעִיר לַעֲלוֹת אֶל הַסֹּלְלוֹת, לְהִלָּחֵם מֵעֲלֵיהֶם אֶל הַכַּשְׂדִּים:
וְאֶל הֶחָרֶב. "לְתַקְפָּא שׁוּרָא מִן קֶדֶם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא" (תרגום יונתן):

פסוק ה
וּלְמַלְאָם אֶת פִּגְרֵי הָאָדָם. וְאֶת הַבָּתִּים אֲשֶׁר נָתְצוּ עוֹשִׂים קְבָרוֹת לַפְּגָרִים שֶׁנֶּהֱרְגִים בְּתוֹךְ הָעִיר:
וַאֲשֶׁר הִסְתַּרְתִּי וְגוֹ'. כֹּה אָמַר ה' הִנְנִי מַעֲלֶה לָהּ וְגוֹ':

פסוק ו
עֲתֶרֶת שָׁלוֹם. בִּרְכַּת שָׁלוֹם; שָׁלוּ"ד בְּלַעַ"ז:

פסוק יב
נְוֵה רוֹעִים. מְדוֹר רוֹעִים:

פסוק יג
עוֹד תַּעֲבֹרְנָה הַצֹּאן וגו'. יֵצְאוּ וְיִבָּאוּ יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי מַנְהִיג הוֹלֵךְ בְּרֹאשָׁם (מיכה ב:יג):

פסוק יז
לֹא יִכָּרֵת. כְּרִיתוּת עוֹלָם, אֶלָּא אִם יִפְסוֹק, סוֹפוֹ לַחֲזוֹר:

פסוק יח
כָּל הַיָּמִים. לֹא יִכָּרֵת לָהֶם זֶרַע הָרְאוּי לְהַעֲלוֹת **עוֹלָה** וּלְהַקְטִיר **מִנְחָה**:

פסוק כ

אִם תָּפֵרוּ אֶת בְּרִיתִי הַיּוֹם. אִם תּוּכְלוּ לְהָפֵר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת הַיּוֹם וְאֶת הַלַּיְלָה לִהְיוֹתָם **בְּעִתָּם**, אֲשֶׁר כָּרַתִּי לְנֹחַ וּבָנָיו "יוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ" (בראשית ח:כב):

פסוק כד

שְׁתֵּי הַמִּשְׁפָּחוֹת. הַמַּלְכוּת וְהַכְּהֻנָּה (תנחומא, לך כ):

וְאֶת עַמִּי יִנְאָצוּן. וּבַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֵם גּוֹרְמִים לְעַמִּי לְנָאֵץ **מִהְיוֹת גּוֹי** לִי:

לִפְנֵיהֶם. לִפְנֵי דִּבְרֵיהֶם אֵלֶּה, שֶׁמְּלַמְּדִין אוֹתָן וּלוֹמַר: לֹא יָשׁוּב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵחָרוֹנוֹ עוֹד, וְלֹא תּוֹעִיל לָכֶם תְּשׁוּבָה:

פסוק כה

אִם לֹא בְרִיתִי וְגוֹ'. אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִתְקַיְּמוּ הַבְּרִית שֶׁכָּרַתִּי לְיוֹם **וְלַיְלָה** לִהְיוֹת **בְּעִתָּם**, וְאִי אֶפְשָׁר לְ**חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ** לִיבָּטֵל כְּאִלּוּ **לֹא** שָׂמְתִּים, "גַּם זֶרַע יַעֲקֹב וְגוֹ'" (ירמיהו לג:כו). וְרַבּוֹתֵינוּ דְּרָשׁוּהוּ (נדרים לב.) לְעִנְיַן בְּרִית הַתּוֹרָה, לְלַמֵּד מִכָּאן שֶׁבִּשְׁבִיל הַתּוֹרָה נִבְרְאוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ; אַף אֵין הַמִּדְרָשׁ מְיֻשָּׁב עַל סֵדֶר הַמִּקְרָאוֹת:

פרק לד

פסוק ה

בְּשָׁלוֹם תָּמוּת. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (מועד קטן כח:), שֶׁמֵּת נְבוּכַדְנֶצַּר בְּיָמָיו. שֶׁכָּל יְמֵי נְבוּכַדְנֶצַּר לֹא יָצְאוּ אֲסִירָיו מֵאֲסִירֵיהֶם, וּכְשֶׁמֵּת נְבוּכַדְנֶצַּר יָצָא צִדְקִיָּהוּ מִבֵּית הָאֲסוּרִים, וּלְמָחֳרַת מֵת וְקָבְרוּהוּ בְּכָבוֹד:

וּבְמִשְׂרְפוֹת אֲבוֹתֶיךָ. כְּךָ הָיְתָה דַּרְכָּם, לְשָׂרֹף עַל הַמְּלָכִים מִטָּתָן וּכְלֵי תַשְׁמִישָׁן (דברי הימים ב טז:יד; עבודה זרה יא.):

פסוק ח

אַחֲרֵי כָּרוֹת הַמֶּלֶךְ. בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית לְמָלְכוֹ. כָּךְ שָׁנִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כו): "וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית... בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יְהוּדָה לִדְרֹשׁ אֶת ה'" (יחזקאל כ:א). אָמְרוּ לִיחֶזְקֵאל: עֶבֶד כֹּהֵן שֶׁמְּכָרוֹ רַבּוֹ, מַהוּ שֶׁיֹּאכַל בִּתְרוּמָה? כְּלוֹמַר, לְפִי שֶׁהָיוּ רוֹצִין לוֹמַר: לֹא נַעֲנֵשׁ עַל הַמִּצְוֹת, עַל שֶׁהֶחֱזִירוּ אֶת הָעֲבָדִים:

פסוק יז

הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר. מֵאִתִּי, שֶׁאֵינִי אָדוֹן לָכֶם לְהַצִּיל, וְתִהְיוּ הֶפְקֵר אֶל הַחֶרֶב וְאֶל הָרָעָב:

פסוק יח
הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ לִשְׁנַיִם. כִּשְׁחָזְרוּ וְכָבְשׁוּם, כָּרְתוּ כֻּלָּם בְּרִית לִמְרוֹד בַּמָּקוֹם, וְכָרְתוּ הָעֵגֶל לִשְׁנַיִם וְעָבְרוּ **בֵּין בְּתָרָיו**, לִמְרוֹד בּוֹ. וְהֵיא הָיְתָה בְּרִית חֲזָקָה וּגְמוּרָה, לֵאמֹר: כָּכָה יִבָּתֵר וְיֵחָלֵק הָעוֹבֵר עָלֶיהָ (בראשית טו:ט-יז):

פסוק כא
הָעוֹלִים מֵעֲלֵיכֶם. מִפְּנֵי חֵיל פַּרְעֹה שֶׁיָּצָא מִמִּצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּסֵפֶר זֶה (ירמיה לז:ה):

פסוק כב
הִנְנִי מְצַוֶּה. וְשָׁב חֵיל פַּרְעֹה לְאַרְצוֹ, וְהַכַּשְׂדִּים יָשׁוּבוּ עֲלֵיכֶם (ירמיה לז:ה-ח):

פרק לה

פסוק ב
אֶל בֵּית הָרֵכָבִים. בְּנֵי יוֹנָדָב בֶּן רֵכָב (ירמיה לה:ו), וּמִבְּנֵי יִתְרוֹ הָיוּ (מכילתא יתרו עמלק ב):

פסוק ד
אִישׁ הָאֱלֹהִים. "נָבִיא דַּה"" (תרגום יונתן):
שׁוֹמֵר הַסַּף. "אֲמַרְכְּלָא" (תרגום יונתן), טֵרֵשׁוֹרִי"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק ז
בָּאֳהָלִים תֵּשְׁבוּ. בַּמִּדְבָּרִיּוֹת. **אֲשֶׁר אַתֶּם גָּרִים שָׁם**. לֹא הָיָה לָהֶם חֵלֶק בָּאָרֶץ, שֶׁבְּנֵי גֵרִים הָיוּ (ספרי במדבר עח):

פסוק יא
וַיְהִי בַּעֲלוֹת נְבוּכַדְרֶאצַּר. עַל כָּרְחֵנוּ בָּאנוּ הָעִיר, לְכָךְ עַכְשָׁיו אָנוּ **יוֹשְׁבִים** בַּבָּתִּים:

פרק לו

פסוק ה
עָצוּר. בְּבֵית הַכְּלָא:

פסוק י
פֶּתַח שַׁעַר בֵּית ה' הֶחָדָשׁ. הוּא שַׁעַר הַמִּזְרָחִי, כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:

פסוק טז
הַגֵּד נַגִּיד לַמֶּלֶךְ. אוּלַי יִשְׁמַע:

פסוק כ
חֲצֵרָה. אֶל הֶחָצֵר. כָּל תֵּיבָה שֶׁצְּרִיכָה לָמֶ"ד בִּתְחִלָּתָהּ, הִטִּיל לָהּ הֵ"א בְּסוֹפָהּ (יבמות יג:):

פסוק כב
וְאֶת הָאָח. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (שבת כ.): עֵצִים; עַל שֵׁם שֶׁנִּדְלָקִים בְּאַחְוָה (כְּלוֹמַר שֶׁנִּדְלָקִים זֶה מִזֶּה כְּאַחִים שֶׁמְּהַנִּים זֶה לָזֶה סא"א). וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ מַשְׁמַע שֶׁהוּא כְּלִי שֶׁמְּבַעֲרִין עָלָיו אוּר לִפְנֵי הַשָּׂרִים:

פסוק כג
שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (מועד קטן כו.): מְגִלַּת קִינוֹת הָיְתָה, קָרְאוּ לְפָנָיו "אֵיכָה", "בְּכֹה תִבְכֶּה", "גָּלְתָה יְהוּדָה", "דָּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת" (איכה א:א-ד) – בְּכָל זֶה לֹא חָשׁ, אָמַר: אֲנִי מֶלֶךְ עַל הַנּוֹתָרִים; כֵּיוָן שֶׁקָּרָא "הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ" (איכה א:ה), אָמַר: מֵעַכְשָׁיו אֵינִי מֶלֶךְ; מִיָּד **וַיִּקָּרָעֶהָ בְּתַעַר הַסֹּפֵר**:
יִקָּרָעֶהָ. כְּמוֹ קָרְעָה:

פסוק כה
הִפְגִּיעוּ. הִתְחַנְּנוּ:

פסוק לב
דְּבָרִים רַבִּים כָּהֵמָּה. מִתְּחִלָּה הָיוּ שְׁלֹשׁ אַלְפָּא בֵּיתִין: "אֵיכָה יָשְׁבָה" (איכה א:א), "אֵיכָה יֶעְיב" (איכה ב:א), "אֵיכָה יוּעַם" (איכה ד:א), וְהוֹסִיף עָלֶיהָ "אֲנִי הַגֶּבֶר" (איכה ג:א), שֶׁכָּל אוֹת מְשֻׁלֶּשֶׁת בָּהּ (איכה רבה ג:א):

פרק לז

פסוק א
וַיִּמְלֹךְ מֶלֶךְ. לְפִי שֶׁמַּעֲתָּה בָּא לְסַפֵּר וְלוֹמַר שֶׁנִּתְקַיְּמוּ הַפּוּרְעָנִיּוֹת שֶׁנִּבָּא עַד הֵנָּה, הִתְחִיל לוֹמַר כֵּן: וּבְבֹא עֵת הַפְּקֻדָּה, שֶׁקָּרְבוּ הַיָּמִים לְהִתְקַיֵּם הַדְּבָרִים, וַיִּמְלֹךְ מֶלֶךְ אַחֵר עַל יְהוּדָה **תַּחַת כָּנְיָהוּ בֶּן יְהוֹיָקִים וְגוֹ'**:

פסוק ד
וְיִרְמְיָהוּ בָּא וְיֹצֵא בְּתוֹךְ הָעָם. כְּשֶׁמַּלַּךְ צִדְקִיָּהוּ, צִוָּה וְהוֹצִיאוּהוּ מִבֵּית הַכֶּלֶא שֶׁכְּלָאוֹ יְהוֹיָקִים. שֶׁצִּדְקִיָּה הָיָה צַדִּיק וְדוֹרוֹ רְשָׁעִים, וִיהוֹיָקִים הָיָה רָשָׁע וְדוֹרוֹ צַדִּיקִים (סנהדרין קג.):

פסוק ה
וְחֵיל פַּרְעֹה יָצָא מִמִּצְרָיִם. לְעֶזְרָה לִיהוּדָה:

פסוק ז
שֻׁב לְאַרְצוֹ מִצְרָיִם. בְּסְפִינוֹת הָיוּ בָאִים, וְרָמַז הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַיָּם, וְהֵצִיף עָלָיו כְּמוֹ נוֹדוֹת וְאוֹבוֹת (כְּלוֹמַר נְפוּחוֹת) דּוֹמוֹת לְעוֹרוֹת בְּנֵי אָדָם. אָמְרוּ זֶה לָזֶה: מַה זֹּאת? אָמְרוּ: אֵלּוּ אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁטִּבְּעוּם אֲבוֹתֵיהֶם שֶׁל אֵלּוּ שֶׁאָנוּ הוֹלְכִים לְעֶזְרָתָם בַּיָּם. מִיָּד שָׁבוּ לְאַרְצָם (איכה רבה ד, כ):

פסוק יב
לַחֲלֹק מִשָּׁם בְּתוֹךְ הָעָם. "לְפַלְגָא אַחֲסַנְתָּא דִילֵיהּ בְּגוֹ עַמָּא" (תרגום יונתן). וּבְעוֹד הַכַּשְׂדִּים צָרִים עָלֶיהָ לֹא הָיָה יוֹצֵא מִמֶּנָּה, שֶׁמִּתְפַּלֵּל עַל הָעִיר שֶׁלֹּא תִלָּכֵד:

פסוק יג
וְשָׁם בַּעַל פְּקֻדֻּת. מְמֻנֶּה לִשְׁמֹר שֶׁלֹּא יֵצֵא אִישׁ מִן הָעִיר לְהַשְׁלִים **אֶל הַכַּשְׂדִּים**:
בֶּן שֶׁלֶמְיָה בֶּן חֲנַנְיָה. הוּא חֲנַנְיָה בֶּן עַזּוּר (ירמיה כח:א). בֶּן בְּנוֹ הָיָה זֶה, וּלְכָךְ יְחֻסּוֹ הַכָּתוּב, לְלַמֵּד שֶׁכָּל הַמַּחֲנִיף לָרָשָׁע סוֹף נוֹפֵל בְּיָדוֹ (סוטה מא:) אוֹ בְּיַד בְּנוֹ אוֹ בְּיַד בֶּן בְּנוֹ; וְיִרְמְיָה הֶחֱנִיף לוֹ, שֶׁאָמַר לוֹ: "אֵמֵן יַעַשׂ ה' אֶת דְּבָרֶיךָ" (ירמיה כח:ו). וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה: שֶׁצִּוָּה חֲנַנְיָה אֶת בְּנוֹ: רְאֵה שֶׁאֲנִי מֵת עַל יְדֵי יִרְמְיָה, וְהֶעֱמִידַנִי שַׁקְרָן בִּנְבוּאָתִי; אִם תּוּכַל לְהַכְשִׁילוֹ, הַכְשִׁילֵהוּ. וּבְנוֹ צִוָּה גַּם הוּא לְבָנָיו כָּךְ, וּכְשֶׁהִגִּיעַ שָׁעָה, הִכְשִׁילוֹ:

פסוק טז
וְאֶל הַחַנָּיוֹת. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "לְגַיו מִן חֲנָוָאתָא"; חֲנָיוֹת הָיוּ לִפְנֵי אוֹתוֹ בֵּית הַכֶּלֶא:

פסוק כא
מֵחוּץ הָאֹפִים. מִשּׁוּק נַחְתּוֹמִים, כְּמוֹ "וְחֻצוֹת תָּשִׂים לְךָ בְּדַמֶּשֶׂק" (מלכים א כ:לד):

פרק לח

פסוק ב
וְהָיְתָה לוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל. וְהָיוּ לוֹ חַיָּיו הַצָּלָה, כְּאִלּוּ שָׁלַל נַפְשׁוֹ; כְּאָדָם הַשּׁוֹלֵל שָׁלָל וּמִשְׁתַּכֵּר, כָּךְ יִשְׁתַּכֵּר זֶה נַפְשׁוֹ:

פסוק ד
עַל כֵּן הוּא מְרַפֵּא. אֲלַאקְנְי"ץ בְּלַעַ"ז, לְשׁוֹן רִפְיוֹן:

פסוק ה
יוּכַל. כְּמוֹ יָכוֹל, עַל אֲשֶׁר הוּא **מְרַפֵּא אֶת וְגוֹ'**:

פסוק ו
הַבּוֹר מַלְכִּיָּהוּ. שֶׁל מַלְכִּיָּהוּ:

פסוק ז

עֶבֶד מֶלֶךְ. בְּרוּךְ בֶּן נֵרִיָּה:

הַכּוּשִׁי. צִדְקִיָּהוּ: מָה כּוּשִׁי מְשֻׁנֶּה בְּעוֹרוֹ, אַף צִדְקִיָּהוּ מְשֻׁנֶּה בְּצִדְקוֹ מִכָּל דּוֹרוֹ (מועד קטן טז:). וְיֵשׁ מְדָרְשׁ דּוֹרֵשׁ **הַכּוּשִׁי** עַל בָּרוּךְ (ספרי במדבר צט):

אִישׁ סָרִיס. גֶּבֶר רַב:

פסוק ט

וַיָּמֶת תַּחְתָּיו וגו'. אִלּוּ הִנִּיחוּ אוֹתוֹ בְּמְקוֹמוֹ הָיָה מֵת מֵאֵלָיו בָּרָעָב, וְהֵם הֵרֵעוּ לְקָרֵב מִיתָתוֹ:

פסוק י

שְׁלֹשִׁים אֲנָשִׁים. מִתּוֹךְ שֶׁכֹּחָן תַּשׁ בָּרָעָב, נִצְרְכוּ כֻּלָּן:

פסוק יא

בְּלוֹיֵי סְחָבוֹת. בְּלוּאֵי בְּגָדִים הַנִּסְחָבִים:

פסוק יב

וְהַמְּלָחִים. לְשׁוֹן רַקָּבוֹן, כְּמוֹ "כֻּלָּם נִמְלָחוּ" (ישעיה נא:ו):

תַּחַת אַצִלוֹת יָדֶיךָ. שֶׁלֹּא יַזִּיקוּךָ הַחֲבָלִים:

אַצִלוֹת. אֵיישִׁילְ"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק יד

מָבוֹא הַשְּׁלִישִׁי. לֹא יָדַעְתִּי הֵיכָן הוּא. וְשָׁמָּא בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל הִיא, לוֹמַר שֶׁהַחֵיל וְעֶזְרַת נָשִׁים לְפָנֶיהָ (משנה סכה ה,ד):

פסוק יט

דּוֹאֵג. יָרֵא:

פֶּן יִתְּנוּ אוֹתִי. **הַכַּשְׂדִּים** בְּיַד **הַיְּהוּדִים**, לוֹמַר: מַלְכְּכֶם יְהִי עַבְדְּכֶם עַל שֶׁקִּדַּמְתֶּם לְהַשְׁלִים עִמָּנוּ:

וְהִתְעַלְּלוּ בִי. הַיְּהוּדִים. אִיגְּבְרוֹנְ"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק כב

אַנְשֵׁי שְׁלוֹמֶךָ. נְבִיאֵי הַשֶּׁקֶר, שֶׁאָמְרוּ לְךָ: לֹא תִלָּכֵד:

בַּבֹּץ. טִיט, לְשׁוֹן "הֲיִגְאֶה גֹּמֶא בְּלֹא בְצָה" (איוב ח:יא):

פסוק כג

וְאֶת הָעִיר הַזֹּאת תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ. הֲרֵי אַתָּה כְּאִלּוּ שׂוֹרְפָהּ בְּיָדַיִם, שֶׁאַתָּה גּוֹרֵם לָהּ:

פרק לט

פסוק ג
וַיָּבֹאוּ כֹּל שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל וַיֵּשְׁבוּ בְּשַׁעַר הַתָּוֶךְ וְגוֹ'. מַגִּיד שֶׁנִּתְקַיְּמָה כָּאן נְבוּאָה עֶלְיוֹנָה: "וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם וְגוֹ'" (ירמיה א:טו):
בְּשַׁעַר הַתָּוֶךְ. "בִּתַרְעָא מְצִיעָתָא" (תרגום יונתן); שַׁעַר הָעֲזָרָה, שַׁעַר נִיקָנוֹר הַמִּזְרָחִי, וְהוּא בֵּין שַׁעַר עֶזְרַת נָשִׁים וּבֵין שַׁעַר הַהֵיכָל. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ **שַׁעַר הַתָּוֶךְ** שַׁעַר שֶׁמְּחַתְּכִין בּוֹ הֲלָכוֹת, עֲלֵיהֶם הוּא אוֹמֵר "מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע" (קהלת ג:טז):

פסוק ד
דֶּרֶךְ גַּן הַמֶּלֶךְ. מְעָרָה הָיְתָה לוֹ מִבֵּיתוֹ עַד עֲרָבוֹת יֶרֵחוֹ, וַיֵּצְאוּ לֵילֵךְ דֶּרֶךְ הַמְּעָרָה (פסיקתא רבתי כו); מָה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְקַיֵּם "וּפָרַשְׂתִּי אֶת רִשְׁתִּי עָלָיו" (יחזקאל יב:יג)? זִמֵּן צְבִי לִפְנֵי הַכַּשְׂדִּים מְהַלֵּךְ עַל גַּג הַמְּעָרָה חוּץ לָעִיר, וְרָצוּ אַחֲרָיו לְתָפְשׂוֹ וְהוּא רָץ עַד פֶּתַח הַמְּעָרָה, וְרָאוּ אֶת צִדְקִיָּהוּ יוֹצֵא מִן הַמְּעָרָה:

פסוק ה
וַיְדַבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּטִים. לָמָּה עָבַרְתָּ עַל הַשְּׁבוּעָה?!

פסוק ו
וְאֵת כָּל חֹרֵי יְהוּדָה. אֵלּוּ הַסַּנְהֶדְרִין, עַל שֶׁהִתִּירוּ לוֹ אֶת שְׁבוּעָתוֹ (תנחומא, ואתחנן א). הַחֵטְא הָיָה בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים שֶׁהִתִּירוּ הַשְּׁבוּעָה:

פסוק ח
וְאֶת בֵּית הָעָם. בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת (שבת לב.):

פסוק י
כְּרָמִים וּיגֵבִים. שָׂדוֹת לְעָבְדָם. כָּל יְגִיבָה לְשׁוֹן חֲפִירָה, אַפּוֹשֵׁי"ץ בְּלַעַ"ז:

פסוק יג
רַבִּי. כְּמוֹ **שָׂרֵי**:

פסוק יד
אֶל גְּדַלְיָהוּ בֶן אֲחִיקָם. שֶׁנָּפַל אֶל הַכַּשְׂדִּים עַל פִּי יִרְמְיָה, וּכְשֶׁנִּלְכְּדָה הָעִיר מִנָּהוּ שַׁלִּיט בַּנִּשְׁאָרִים שָׁם:

פסוק טז
וְהָיוּ לְפָנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא. וְהָיוּ הַדְּבָרִים לְפָנֶיךָ, שֶׁתִּרְאֶה אוֹתָם מִתְקַיְּמִים:

פסוק יז
בְּיַד הָאֲנָשִׁים. בְּיַד הַכַּשְׂדִּים:

פרק מ

פסוק א
הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה. מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בְּסוֹף הָעִנְיָן: "וַיְהִי מִקֵּץ עֲשֶׂרֶת יָמִים וַיְהִי דְבַר ה' וְגוֹ'" (ירמיה מב:ז), אֶלָּא שֶׁכָּתַב תְּחִלָּה עַל מָה נֶאֱמַר לוֹ. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה בְּאֵיכָה רַבָּתִי (איכה רבה פתיחתא לד): מַה הָיָה הַדָּבָר? – **וְשׁוּבָה אֶל גְּדַלְיָהוּ**. אָמַר לוֹ: אוֹ אַתְּ נָחִית עִמְּהוֹן וַאֲנָא מְסוֹבֵר הָכָא, אוֹ אַתְּ סוֹבֵר הָכָא וַאֲנָא נָחִית עִמְּהוֹן; אָמַר: אֵין אֲנָא נָחִית עִמְּהוֹן, מָה אֲנָא מְהַנֵּי לְהוֹן? אֶלָּא יֵיחוֹת בָּרְיֵיהוֹן עִמְּהוֹן, דְּסַגִּין הוּא מְהַנֵּי לְהוֹן:
מִן הָרָמָה. שֶׁהָיָה גּוֹלֶה מֵעַצְמוֹ עִמָּהֶן; הָיָה רוֹאֶה כַּת שְׁלוּלִים בְּקוֹלָרִין, הָיָה מַכְנִיס צַוָּארוֹ בֵּינֵיהֶם, וְכוּ'; כִּדְאִיתָא בְּפִסְיקְתָא (פסיקתא דרב כהנא יג, ט) דְּאַפְטַרְתָא "דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ" (ירמיה א:א). שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁנִּתְנוּ נְבוּזַרְאֲדָן **בָּאזִקִּים**, שֶׁהֲרֵי צִוָּה נְבוּכַדְנֶצַּר: "אַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה רָע" (ירמיה לט:יב):
בָּאזִקִּים. בְּזִיאוֹ"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק ב
ה' אֱלֹהֶיךָ דִּבֶּר וְגוֹ'. לָמָּה אַתָּה מִצְטַעֵר עֲלֵיהֶם? וַהֲלֹא אַתָּה נִבֵּאתָ לָהֶם וְלֹא שָׁמְעוּ; כִּדְאִיתָא בַּפְּסִיקְתָא (פסיקתא דרב כהנא יג, ט):

פסוק ד
פִּתַּחְתִּיךָ. לְשׁוֹן "וַיִּפְתַּח הַגְּמַלִּים" (בראשית כד:לב), וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וּכְעַן הָא שָׁרִיתָךְ". וּמְנַחֵם פָּתַר כֻּלָּם לְשׁוֹן פִּתְיחָה מַמָּשׁ:

פסוק ה
וְעוֹדֶנּוּ לֹא יָשׁוּב. בְּכָל זֹאת לֹא הָיָה חָפֵץ לָשׁוּב; אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: **וְשֻׁבָה אֶל גְּדַלְיָה**, אֲשֶׁר הֻפְקַד עַל הָעֲנִיִּים הַנִּשְׁאָרִים; גַּם הֵם צְרִיכִין לְךָ, כִּשְׁאָר הַגּוֹלִים:
אֲרוּחָה וּמַשְׂאֵת. "מַתְּנָן וּנְבִזְבָּזָן" (תרגום יונתן):

פסוק י
וְקַיִץ. דְּבֵלָה:

פרק מא

פסוק א
וְרַבֵּי הַמֶּלֶךְ. וְשָׂרֵי הַמֶּלֶךְ. נִתְקַנְּאוּ בּוֹ שֶׁנִּטַּל גְּדֻלָּה:

פסוק ה
לְהָבִיא בֵּית ה'. כְּשֶׁנִּסְעוּ מִבֵּיתָם לֹא הָיוּ יוֹדְעִים בְּחֻרְבַּן הַבַּיִת, וּבַדֶּרֶךְ שָׁמְעוּ וְקָרְעוּ בִּגְדֵיהֶם וְגִלְּחוּ זְקָנָם (מועד קטן כו.):
וּמִתְגּוֹדְדִים. לְשׁוֹן שְׂרִיטָה:

פסוק ט
אֲשֶׁר הִכָּה בְיַד גְּדַלְיָהוּ. מִתּוֹךְ שֶׁהָיָה לוֹ לָחוּשׁ לַעֲצַת יוֹחָנָן בֶּן קָרֵחַ וְלֹא חָשׁ (ירמיה מ:יג-טז), הֶעֱלָה עָלָיו כְּאִלּוּ נֶהֱרְגוּ עַל יָדוֹ (נדה סא.):

פסוק יב
אֶל מַיִם רַבִּים. "עַל בְּרֵכַת מַיִן סַגִּיאִין" (תרגום יונתן):

פסוק יז
בְּגֵרוּת כִּמְהָם. "בְּגֵרוּת דִּיהַב דָּוִד לְכִמְהָם בַּר בַּרְזִלַּי גִּלְעָדָאָה" (תרגום יונתן), כְּשֶׁשָּׁב מִמִּלְחֶמֶת אַבְשָׁלוֹם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּסֵפֶר שְׁמוּאֵל "אִתִּי יַעֲבֹר כִּמְהָם וְגוֹ'" (שמואל ב יט:לט):

פרק מב

פסוק יד
וְקוֹל שׁוֹפָר. שֶׁתּוֹקְעִין הַצּוֹפִים לְהַזְהִיר אֶת הָעָם:

פרק מג

פסוק ט
וּטְמַנְתָּם בַּמֶּלֶט. מ"ם זוֹ יְסוֹד נוֹפֵל הִיא בַּתֵּיבָה, כְּמוֹ מָקוֹם, מַעֲמָד, מַעֲשֶׂה; וְיסוֹדוֹ לָט, כְּמוֹ "וַיִּלֶט פָּנָיו" (מלכים א יט:יג): לְאַט אוֹתָהּ בְּתוֹךְ הַטִּיט **בַּמַּלְבֵּן**. **בַּמֶּלֶט** אַנְגְלוֹפְּמַנְטוֹ בְּלַעַ"ז:

פסוק י
שַׁפְרִירוֹ. אָהֳלוֹ, וְדֶגְמָתוֹ: "בְּרוּחוֹ שָׁמַיִם שִׁפְרָה" (איוב כו:יג):

פסוק יב

וְעָטָה אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם. יִכְרוֹךְ כָּל שְׁלָלָהּ וְיֵצֵא, **כַּאֲשֶׁר** יִכְרוֹךְ וְיִגְלוֹל **הָרֹעֶה אֶת בִּגְדּוֹ** וַיַּשְׁלִיכוֹ מֵעַל כְּתֵפָיו כְּשֶׁהוּא מוֹלִיךְ צֹאנוֹ לְפָנָיו:

פסוק יג

אֶת מַצְּבוֹת בֵּית שֶׁמֶשׁ. מִזְבְּחוֹת שֶׁעָשׂוּ שָׁם אוֹתָם שֶׁנִּתְגַּיְּרוּ בִּימֵי חִזְקִיָּהוּ, שְׁבוּיֵי סַנְחֵרִיב שֶׁהוֹלִיךְ מִכּוּשׁ וּמִמִּצְרַיִם לִפְנֵי יְרוּשָׁלַיִם בְּיוֹם מַפַּלְתּוֹ; כְּמוֹ שֶׁאָמַר (ישעיהו יט:יח): "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ חָמֵשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מְדַבְּרוֹת שִׂפַת כְּנַעַן וְנִשְׁבָּעוֹת לַה' צְבָאוֹת עִיר הַהֶרֶס יֵאָמֵר לְאַחַת", וְתִרְגֵּם יוֹנָתָן: "עִיר קַרְתָּא בֵּית שֶׁמֶשׁ דַּעֲתִידָא לְמֵיחֲרַב יִתְאֲמַר דְּהִיא חֲדָא מִנְּהוֹן":

פרק מד

פסוק י

לֹא דָכְּאוּ. לִבָּם מֵרָעָתָם:

פסוק יד

כִּי אִם פְּלֵטִים. יִרְמְיָה וּבָרוּךְ חָזְרוּ לְשָׁם, שֶׁהִגְלָם נְבוּכַדְנֶאצַּר כְּשֶׁנִּתְּנָה אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָדוֹ בְּעֶשְׂרִים וְשֶׁבַע לְמָלְכוֹ (יחזקאל כט:יז-כ). כָּךְ שְׁנוּיָה בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כו):

פסוק יט

הֲמִבַּלְעֲדֵי אֲנָשֵׁינוּ. שֶׁלֹּא מִדַּעְתָּם:

כַּוָּנִים לְהַעֲצִיבָהּ. דְּפוּסִים כִּדְמוּת עֲצַבִּים (עֲצַבִּים דְּמוּת עַלְמָה כְּמוֹ לְעֵיל כב):

פסוק כב

וְלֹא יוּכַל ה' עוֹד לָשֵׂאת. כְּמוֹ וְלֹא יָכוֹל:

פסוק ל

פַּרְעֹה חָפְרַע. "פַּרְעֹה תְּבִירָא" (תרגום יונתן); וְחִי"ת זוֹ מְשַׁמֶּשֶׁת בְּמָקוֹם הֵ"א:

פרק מה

פסוק ג

וּמְנוּחָה לֹא מָצָאתִי. לֹא שָׁרְתָה עָלַי שְׁכִינָה לְהִנָּבֵא; כְּמוֹ "וַתָּנַח עֲלֵיהֶם הָרוּחַ" (במדבר יא:כו). מָה נִשְׁתַּנֵּיתִי מִתַּלְמִידֵי הַנְּבִיאִים: יְהוֹשֻׁעַ שִׁמֵּשׁ אֶת מֹשֶׁה – נָחָה עָלָיו רוּחַ הַקֹּדֶשׁ; אֱלִישָׁע שִׁמֵּשׁ אֶת אֵלִיָּהוּ – נָחָה עָלָיו רוּחַ הַקֹּדֶשׁ; אֲנִי – מָה נִשְׁתַּנֵּיתִי? (מכילתא בא פסחא א)

פסוק ד
וְאֶת כָּל הָאָרֶץ. הִיא הַנִּדּוֹנֶת בִּנְתִישָׁה וַהֲרִיסָה זוֹ:

פסוק ה
תְּבַקֵּשׁ לְךָ גְּדֹלוֹת. נְבוּאוֹת, כְּמוֹ "סַפְּרָה נָא לִי אֵת כָּל הַגְּדֹלוֹת וְגוֹ'" (מלכים ב ח:ד), "קְרָא אֵלַי וַאֲגִידָה לְךָ גְּדֹלוֹת וְגוֹ'" (ירמיה לג:ג). אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם אֵין כֶּרֶם אֵין סָיָג, וְאִם אֵין צֹאן אֵין רוֹעֶה; אֵינִי נִגְלֶה עַל הַנְּבִיאִים אֶלָּא בִּזְכוּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. כָּךְ שְׁנוּיָה בַּמְּכִילְתָּא בִּתְחִלָּתָהּ (מכילתא בא פסחא א):

פרק מו

פסוק ג
מָגֵן. שֶׁל עוֹר הוּא, וְהוּא שָׁלוּק; וּכְשֶׁיּוֹצֵא **לַמִּלְחָמָה** מוֹשְׁחוֹ בְּשֶׁמֶן:
צִנָּה. שֶׁל עֵץ, דְּמוּת תְּרִיסִין שֶׁלָּנוּ:

פסוק ד
מִרְקוּ הָרָמָחִים. כְּמוֹ "וּמֹרַק וְשֻׁטַּח" (ויקרא ו:כא); פורביר בְּלַעַ"ז:

פסוק ה
הֲמָה חַתִּים. מִצָּרִים:
וְלֹא הִפְנוּ. עוֹד לַעֲמוֹד בַּמִּלְחָמָה, לֹא הָיָה לָהֶם פָּנַאי:

פסוק ז
כַּיְאוֹר יַעֲלֶה. שֶׁהָיָה רָגִיל לְהַעֲלוֹת גְּיָסוֹת סְבִיבָיו כְּמוֹ נָהָר, לִשְׁטֹחַ סְבִיבָיו:
יִתְגָּעֲשׁוּ מֵימָיו. "דְּמִטָּרְפִין מוֹהֵי" (תרגום יונתן):

פסוק ח
כַּיְאוֹר יַעֲלֶה. הָיָה רָגִיל לַעֲלוֹת:
אוֹבִידָה. כְּמוֹ אֲאַבֵּד:

פסוק ט
וְהִתְהוֹלָלוּ. לְשׁוֹן סַכְלוּת:

פסוק י
וָרָוְתָה. לְשׁוֹן שֹׂבַע. לָשׁוֹן אַחֵר: לְשׁוֹן שִׁכָּרוֹן, כְּמוֹ "שֵׁכָר" (במדבר ו:ג) דְּמִתַּרְגְּמִינָן: "מְרַוֵּי" (תרגום אונקלוס):
בְּאֶרֶץ צָפוֹן. שֶׁהַלֵּךְ פַּרְעֹה עַל נְבוּכַדְנֶצַּר בְּכַרְכְּמִישׁ, וְגַם נָפַל וְנֶהֶרְגוּ גִּבּוֹרָיו (ירמיה מו:ב-ו), וְהוּא בָּרַח מִן הַמִּלְחָמָה:

פסוק יב
גִּבּוֹר בְּגִבּוֹר כָּשְׁלוּ. כְּשֶׁהָיוּ בּוֹרְחִים הָיוּ נִכְשָׁלִים וְנִתְקָלִים זֶה בָּזֶה:

פסוק יג
לָבוֹא נְבוּכַדְרֶאצַּר. זוֹ מַכָּה שְׁנִיָּה, שֶׁהֶחֱרִיב נְבוּכַדְנֶצַּר אֶת מִצְרַיִם בְּשָׁנַת עֶשְׂרִים וְשֶׁבַע לְמָלְכוֹ (יחזקאל כט:יז), כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כו):

פסוק יד
הִתְיַצֵּב וְהָכֵן לָךְ. כְּנֶגֶד הַמִּלְחָמָה, **וְהָכֵן** וְאַתְקִין:

פסוק טו
נִסְחַף. נִשְׁטְפוּ וְהֶחֱלִיקוּ גִּבּוֹרֶיךָ, כְּמוֹ "מָטָר סוֹחֵף" (משלי כח:ג), נִסְתַּחֲפָה שָׁדֵהוּ בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה (כתבות ז,ח). וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן כַּלָּיוֹן, וְכֵן חִבֵּר "מָטָר סוֹחֵף". וְדוֹנֵשׁ פָּתַר "מָטָר סוֹחֵף" כְּמוֹ מָטָר סוֹעֵף, כְּמוֹ "מְסָעֵף פֹּארָה בְּמַעֲרָצָה" (ישעיהו י:לג):

פסוק טז
הִרְבָּה כּוֹשֵׁל. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהֲדָפוֹ, וְהִרְבָּה לוֹ מִכְשׁוֹל:
גַּם נָפַל. נִתְקַבְּצוּ **אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ** לֵאמֹר נָקוּמָה **וְנָשׁוּבָה אֶל עַמֵּנוּ**, מִמָּקוֹם שֶׁיְּצָאנוּ מִשָּׁם לְהִלָּחֵם:
חֶרֶב הַיּוֹנָה. "חַרְבָּא דְּסָנְאָה דְּהִיא כְּחַמְרָא מְרַוְיָא" (תרגום יונתן); **הַיּוֹנָה** לְשׁוֹן יַיִן. לְשׁוֹן אַחֵר: לְשׁוֹן אוֹנָאָה:

פסוק יז
קָרְאוּ שָׁם. בַּמִּלְחָמָה הִכְרִיזוּ מָשָׁל שֶׁל חֶרְפָּה:
פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם שָׁאוֹן. שֶׁהָיָה מַגְבִּיהַּ קוֹל שָׁאוֹנוֹ תְּשׁוּאוֹת, לְהִתְהַלֵּל בְּחֵילוֹתָיו:
הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד. שֶׁיִּעֵד הַיּוֹם מִלְחָמָה קָבוּעַ לָצֵאת וּלְהִלָּחֵם וְלֹא יָצָא, וְעָבַר יוֹם זְמַן הַמּוֹעֵד (מועד קטן טז.):

פסוק יח
כִּי כְתָבוֹר בָּהָרִים. כִּי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱמֶת הוּא שֶׁתָּבוֹר קָבוּעַ בָּהָרִים וְהַר הַכַּרְמֶל עַל הַיָּם, כֵּן בֶּאֱמֶת **יָבוֹא** הַדָּבָר הַזֶּה עַל מִצְרַיִם (מכילתא יתרו בחדש ה):

פסוק יט
כְּלֵי גוֹלָה. אָדָם יוֹצֵא לַדֶּרֶךְ, מְתַקֵּן לוֹ חֵמֶת וּמַקֵּדָה שֶׁל חֶרֶס לִשְׁתּוֹת בָּהּ:
וְנִצַּתָה. לְשׁוֹן "צִיָּה" (ישעיה מא:יח):

פסוק כ
עֶגְלָה יְפֵה־פִיָּה. "מַלְכוּתָא יָאָיָא" (תרגום יונתן):

קָרֵץ. "עַמְמִין קְטוּלִין" (תרגום יונתן); **קָרֵץ** לְשׁוֹן חִתּוּךְ, וְכֵן "מֻחֹמָר קַרְצָתִי" (איוב לג:ו):
מִצָּפוֹן. מִבָּבֶל:

פסוק כא

שְׂכִירֶיהָ. שָׂרֶיהָ, כְּמוֹ "בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה" (ישעיה ז:כ):
מַרְבֵּק. קוֹפְלָ"א בְּלַעַ"ז:
הִפְנוּ. פָּנוּ עֹרֶף לְבַקֵּשׁ לָנוּס:

פסוק כב

קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ. הֲרֵי הַנָּחָשׁ בָּא לְלַמֵּד עַל מִצְרַיִם וְנִמְצָא לְמֵד: לָמַדְנוּ מִכָּאן, שֶׁכְּשֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַנָּחָשׁ "עַל גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ" (בראשית ג:יד), וְקִטֵּעַ אֶת רַגְלָיו וְהָלַךְ קוֹלוֹ בְּסוֹף הָעוֹלָם; כָּךְ שְׁנוּיָה בִּשְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם מִדּוֹת דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי (מידה יב):
כִּי בְחַיִל יֵלֵכוּ. אֵלֶיהָ:

פסוק כג

כָּרְתוּ יַעְרָהּ. כֹּחַ יֵשׁ בְּהֶן לִכְרוֹת כָּל יַעְרָהּ:
כִּי לֹא יֵחָקֵר. מִסְפַּר צְבָאָם:

פסוק כה

אֶל אָמוֹן. עַל אָמוֹן, עַל הַשַּׂר אָמוֹן. יֵשׁ שֶׁהוּא לְשׁוֹן גְּדֻלָּה, כְּמוֹ "הֲתֵיטְבִי מִנֹּא אָמוֹן" (נחום ג:ח):
מִנֹּא. אֶלֶכְסַנְדְּרִיָּה רַבְּתָא (פסיקתא רבתי לג), לָאשִׁינְיוֹרִיאָ"ה דְּלִישַׁנְדָּרָ"א בְּלַעַ"ז:

פסוק כו

וְאַחֲרֵי כֵן. מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יְחֶזְקֵאל (יחזקאל כט:יג):

פסוק כז

וְאַתָּה אַל תִּירָא. צַדִּיקִים שֶׁבְּתוֹךְ מִצְרַיִם, שֶׁגָּלוּ שָׁם עַל כָּרְחָם:

פסוק כח

לַמִּשְׁפָּט. "בְּדִין חָסוּךְ" (תרגום יונתן), מְעַט מְעַט:
וְנַקֵּה. לְשׁוֹן טִיאוּט וְהַשְׁמֵד; וְכֵן תִּרְגְּמוּ יוֹנָתָן לְשׁוֹן כְּלָיָה:

פרק מז

פסוק א

אֶל פְּלִשְׁתִּים. עַל פְּלִשְׁתִּים:

בְּטֶרֶם יַכָּה פַּרְעֹה אֶת עַזָּה. כְּשֶׁהָיָה נְבוּכַדְנֶצַּר צָר עַל יְרוּשָׁלַיִם בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂירִית לְצִדְקִיָּהוּ, יָצָא חֵיל פַּרְעֹה מִמִּצְרַיִם וַיַּעֲלוּ הַכַּשְׂדִּים מֵעַל יְרוּשָׁלַיִם (ירמיה לז:ה); שָׁמַע פַּרְעֹה, וְשָׁטַף אֶת עַזָּה וְשָׁב לְאַרְצוֹ. בְּסֵדֶר עוֹלָם (פרק כו):

פסוק ג

שַׁעֲטַת. אֵין לוֹ דִּמְיוֹן; וְיוֹנָתָן תִּרְגְּמוֹ: "מִפְּסוֹעִית":

מֵרַעַשׁ לְרִכְבּוֹ. מֵרַעַשׁ אֲשֶׁר לְרִכְבּוֹ:

גַּלְגִּלָּיו. אוֹפַנֵּי מַרְכְּבוֹתָיו:

לֹא הִפְנוּ אָבוֹת אֶל בָּנִים. לְהַצִּילָם:

פסוק ד

לְהַכְרִית לְצוֹר וּלְצִידוֹן. פְּלִשְׁתִּים הָיוּ עוֹזְרִים אוֹתָם מֵאוֹיְבֵיהֶם:

אִי כַפְתּוֹר. אִיזֶלְ"שׁ בְּלַעַ"ז:

פסוק ה

נִדְמָתָה. נֶחְרָבָה:

תִּתְגּוֹדְדִי. תְּשָׂרְטִי בְּאֵבֶל וּבְכִי:

פסוק ו

חֶרֶב לַה'. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵבִיא לָעוֹלָם:

הֲרָגְעִי. לְשׁוֹן "מַרְגּוֹעַ" (ירמיה ו:טז):

פרק מח

פסוק א

הַמִּשְׂגָּב. שֵׁם מָקוֹם:

פסוק ב

חֶשְׁבּוֹן. וּמַדְמֵן – שֵׁם מָקוֹם. וּלְפִי שְׁמוֹתָם הוּא מַזְכִּיר פֶּרְעָנוּתָם:

תִּדְמִי. תֶּחֱרָבִי:

פסוק ד

צְעִירֶיהָ. "שְׁלֵטוֹנֶהָא" (תרגום יונתן) הַצְּעִירִים מִן הַמְּלָכִים:

פסוק ה

מַעֲלֵה הַלּוּחִית. שֵׁם מָקוֹם הוּא מַעֲלוֹת הַר:

פסוק ו
כַּעֲרוֹעֵר. מִגְדַּל עֲרוֹעֵר עָשׂוּי בַּמִּדְבָּר, וְאֵין סְבִיבָיו יִשּׁוּב כִּי אִם שׁוֹכְנֵי אֹהָלִים. וּמְגָדֵל הָעוֹמֵד בְּאֵין יִשּׁוּב נִרְאֶה כְּחוּרְבָה; כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן. וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ **כַּעֲרוֹעֵר** – שֵׁם עֵץ מֵעֲצֵי הַיַּעַר:

פסוק ט
תְּנוּ צִיץ לְמוֹאָב. תְּנוּ כָּנָף לְמוֹאָב. כָּל דָּבָר תְּלַאי הַתּוֹלֶה וּבוֹלֵט מִן הָאָדָם וּמִן הַבְּהֵמָה קָרוּי צִיץ, כְּמוֹ "וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת" (במדבר טו:לט), "וַיִּקָּחֵנִי בְּצִיצִת רֹאשִׁי" (יחזקאל ח:ג):
כִּי נָצֹא תֵּצֵא. כִּי בִּמְעוֹפְפֹה וְחִפָּזוֹן תֵּצְאוּ בַּגּוֹלָה. וְיִהְיֶה נֵצֵא מִגְּזֵרַת נִצָּה, כֵּן חָבְרוּ מְנַחֵם, וְכֵן "כִּי נָצוּ גַּם נָעוּ" (איכה ד:טו), וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם "אַעֲדוֹ כִּתְרָא מִמּוֹאָב", **תְּנוּ** לָאֲחֵרִים **צִיץ** הַנֵּזֶר אֲשֶׁר **לְמוֹאָב**:

פסוק י
מְלֻאכֶת ה'. מְלֻאכֶת הַשְׁחָתַת מוֹאָב, שֶׁהִיא שְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם:

פסוק יא
לֹא נָמָר. לֹא נֶחְלַף:

פסוק יב
צוֹעִים. מְרִיקִים, וְכֵן "מְהַר צֹעֶה לְהַפְתֵּחַ" (ישעיהו נא:יד) – הוּא הִלּוּחַ הַמֵּעַיִם בְּשִׁלְשׁוּל:
וְנִבְלֵיהֶם. חֲבִיּוֹתֵיהֶם שֶׁל מוֹאָבִים:
יְנַפֵּצוּ. יְשַׁבְּרוּ, כְּמוֹ "אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי חֶרֶשׂ" (איכה ד:ב); "כָּל נֵבֶל יִמָּלֵא יָיִן" (ירמיה יג:יב):

פסוק יג
מִכְמוֹשׁ. אֲשֶׁר בָּטַח בּוֹ:
מִבֵּית אֵל. עֵגֶל הַזָּהָב (מלכים א יב:לב):

פסוק יז
נֻדוּ לוֹ. לְשׁוֹן קִינָה, כְּמוֹ "אַל תָּנֻדוּ לוֹ" (ירמיה כב:י):

פסוק יט
שַׁאֲלִי נָס וְנִמְלָטָה. שַׁאֲלִי מִן הַנָּסִים וְהַנִּמְלָטִים מִמּוֹאָב **מַה נִּהְיָתָה** אִם נִמְלַט כְּלוּם מֵהַשְׁחִית:

פסוק כא
וּמִשְׁפָּט בָּא. וּפוּרְעָנוּת בָּא:

פסוק כו

הַשְׁכִּירוּהוּ. הַשְׁקוּהוּ תַּרְעֵלָה (ישעיהו נא:יז) עַד שֶׁיִּשְׁתַּכֵּר:

גַּם הוּא. כְּמוֹ שֶׁהָיָה שְׂחוֹק לוֹ:

פסוק כז

תִּתְנוֹדָד. הָיִיתָ מֵנִיד בְּרֹאשְׁךָ וּמִתְלוֹצֵץ עַל חֶרְבָּנוֹ. לְשׁוֹן אַחֵר: **כִּי מִדֵּי דַבֶּרְךָ בּוֹ** – שֶׁהָיִיתָ מִתְרוֹנֵן עַל חָרְבָּנוֹ, אַתָּה **תִּתְנוֹדָד** – לָצֵאת בַּגּוֹלָה. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "עַל דְּאַסְגִּיתוֹן עֲלֵיהוֹן פִּתְגָמִין בְּכֵן תִּיטַלְטְלוּן":

פסוק כח

בְּעָבְרֵי פִּי פָּחַת. מָקוֹם שֶׁהַמַּיִם כּוֹרִין תַּחַת גְּדוּדֵי שִׂפַּת הַנַּחַל הַגְּבוֹהִים, וּכְשֶׁהַנַּחַל מִתְמַעֵט נִמְצֵאת הַגּוּמָא רֵיקָנִית, וְהַיּוֹנָה מְקַנֶּנֶת בְּאַחַת מֵעֲבְרֵי הַגּוּמָא, וּכְשֶׁנִּחַל רַבָּה שׁוֹטֵף אֶת הַקֵּן וְהִיא נוֹדֶדֶת מִשָּׁם; כָּךְ שָׁמַעְתִּי. וְיוֹנָתָן לֹא תִרְגֵּם כֵּן: "וְהָוָה כְּיוֹנָא דְּשַׁבְקָא פּוּם שׁוּבְכָהּ וְנָחֲתָא וְשָׁרְיָא בְּאַרְעִית גּוּבָא":

פסוק ל

עֶבְרָתוֹ וְלֹא כֵן. שִׁנְאָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל לֹא בֶּאֱמֶת וְלֹא בְּמִשְׁפָּט:

בַּדָּיו. גִּבּוֹרָיו:

לֹא כֵן עָשׂוּ. לֹא כַּגְּמוּל הֵשִׁיבוּ לְזֶרַע אַבְרָהָם, שֶׁנִּלְחַם עִם הַמְּלָכִים וְהִצִּיל אֶת לוֹט אֲבִיהֶם (בראשית יד:יד-טז):

פסוק לא

קִיר חֶרֶשׂ. עִיר מֵאֶרֶץ **מוֹאָב**:

יֶהֱגֶּה. גּוֹנֵחַ כְּיוֹנִים הוֹגִים:

פסוק לב

מִבְּכִי יַעְזֵר אֶבְכֶּה לָּךְ. כְּשֶׁנֶּאֱמְרָה נְבוּאָה זוֹ כְּבָר חָרְבָה יַעְזֵר, וְהִיא סְמוּכָה לְמוֹאָב:

אֶבְכֶּה לָּךְ. אֶבְכֶּה בִּשְׁבִילֵךְ דּוּגְמַת אוֹתוֹ בֶּכִי, כִּי גַם אַתְּ תֶּחֱרְבִי כְּמוֹהוּ:

הַגֶּפֶן שִׂבְמָה. אֶרֶץ כְּרָמִים הָיִתָה:

נְטִישֹׁתַיִךְ. לְפִי שֶׁדִּמָּה אוֹתָהּ לְגֶפֶן, דִּמָּה אֶת גְּבוּרֶיהָ לִנְטִישׁוֹת הַגֶּפֶן:

עָבְרוּ יָם. הָלְכוּ בַּגּוֹלָה:

קַיִצֵךְ. לְשׁוֹן "קַיִץ" (שמואל ב טז:א) – תְּאֵנִים; וְ"קְצִיךְ" (ירמיה נא:יג), שֶׁהִיא לְשׁוֹן קֵץ – אֵין בּוֹ יו"ד וְהַצָּדֵי"י דִּגּוּשָׁה:

פסוק לג

וְנָאסָפָה. וְכָלְתָה, שֶׁלֹּא תֵרָאֶה:

לֹא יְדֻרֹךְ. עֲנָבִים בְּקוֹל עֲנוֹת הַיָּדָד, בְּשִׂמְחָה, כַּאֲשֶׁר הָיוּ עוֹשִׂים:
הַיָּדָד לֹא הַיָּדָד. שֶׁהַיָּדָד יִצְעָקוּ לֹא יִהְיֶה הַיָּדָד הָרִאשׁוֹן, כִּי אִם הַיָּדָד שֶׁל מְנוּסַת חֶרֶב:

פסוק לד
עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה. מְדִינָה גַּבְרְתָּנִית:

פסוק לו
עַל כֵּן יִתְרַת עָשָׂה. עַל אֲשֶׁר גַּאֲוָה עָשָׂה, לְכָךְ **אָבָדוּ**:

פסוק לז
גְּדֵדוֹת. שְׁרִיטוֹת:

פסוק לט
אֵיךְ חַתָּה הֵילִילוּ. הֵילִילוּ עָלֶיהָ וְאִמְרוּ אֵיךְ חַתָּה:

פסוק מ
כַּנֶּשֶׁר יִדְאֶה. הָאוֹיֵב **אֶל מוֹאָב**:
יִדְאֶה. יָעוּף:

פסוק מא
הַקְּרִיּוֹת. שֵׁם הָעִיר:

פסוק מג
פַּחַד וָפַחַת. אֵלּוּ שְׁנֵי דְּבָרִים קָשִׁים זֶה אֵצֶל זֶה, שֶׁהַפַּחַד גּוֹרֵם לוֹ לָנוּס, וְהַפַּחַת מוּכָן לִיפּוֹל בּוֹ:
פַּחַת. פּוֹשֶׁ"א בְּלַעַ"ז:

פסוק מה
בְּצֵל חֶשְׁבּוֹן. שֶׁהִיא גְּבוֹהָה וְיֵשׁ לָהּ צֵל:
עָמְדוּ. הַנָּסִים לָנוּחַ בַּצֵּל, אֲשֶׁר לֹא הָיָה בְּהֶן עוֹד **כֹּחַ** לָנוּס:
מִבֵּן סִיחוֹן. מֵעִיר סִיחוֹן, כְּמוֹ "בֶּן רְאוּבֵן" בִּיהוֹשֻׁעַ (יהושע טו:ו):
וְקָדְקֹד. אַטְרִיפִּירְצָדֶ"א בְּלַעַ"ז, וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן מָקוֹר, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "וִיקִירֵי", לְשׁוֹן יְקָר:
בְּנֵי שָׁאוֹן. אוֹתָם שֶׁהָיוּ מַגְבִּיהִים קוֹל תִּפְאָרֶת:

פרק מט

פסוק א
הֲבָנִים אֵין לְיִשְׂרָאֵל. בֵּי"ת רָפָה וְהֵ"א חֲטַף פַּתָּח, שֶׁהוּא לְשׁוֹן תְּמִיהָה:

מַלְכָּם. עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁל בְּנֵי עַמּוֹן מַלְכָּם שְׁמָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּלְמַלְכֹּם תּוֹעֲבַת בְּנֵי עַמּוֹן" (מלכים ב כג:יג):

פסוק ג

כִּי שֻׁדְּדָה עַי. הַסְּמוּכָה לָהּ, וּמֵאֶרֶץ עַמּוֹן הִיא:

בְּנוֹת רַבָּה. רַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן:

וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת. תִּרְגְּמוּ יוֹנָתָן: "וְאִתְהַמְּמוֹן בְּסִיעָן" – הִתְגּוֹדְדוּ בַּחֲיָלוֹת; פָּתַר וְהִתְשׁוֹטַטְנָה – לְשׁוֹן חֲיָלוֹת מְשׁוֹטְטִים, וּגְדֵרוֹת – לְשׁוֹן "גְּדֵרוֹת צֹאן" (במדבר לב:טז) הַמְּלֵאִים עֲדָרִים. וְיֵשׁ לִפְתֹּר: **וְהִתְשׁוֹטַטְנָה** – וְהִתְעוֹלַלְנָה בְּזָבֶל **גְּדֵרוֹת** צֹאן, לְשׁוֹן בְּזָיוֹן; "וַיִּבֶן עֻשָּׁו" (בראשית כה:לד): "וְשָׁט עֻשָּׁו" (תרגום אונקלוס):

פסוק ד

תִּתְהַלְלִי. תִּתְפָּאֲרִי, וְונְטִי"ר בְּלַעַ"ז:

בָּעֲמָקִים. שֶׁאַרְצֵךְ אֶרֶץ עֲמָקִים וְאֵין עֲצִירַת גְּשָׁמִים קָשָׁה לָהּ, שֶׁאֵין חַמָּה שׁוֹלֶטֶת בָּהּ:

זָב עֶמְקֵךְ. מַכַּת רֹב גְּשָׁמִים בָּאָה, עַד שֶׁזָּבוּ הַמַּיִם בָּעֵמֶק וְשָׁטְפוּ שָׁרְשֵׁי הַתְּבוּאָה; כָּךְ פֵּרְשׁוּ מְנַחֵם:

פסוק ה

אִישׁ לְפָנָיו. כָּל אֲשֶׁר יוּכַל לְמַהֵר וְלָנוּס:

לַנֹּדֵד. לְשׁוֹן "נָע וָנָד" (בראשית ד:יב):

פסוק ז

בְּתֵימָן. אֱדוֹם בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיָה לָכֶם פְּאַת נֶגֶב מִמִּדְבַּר צִן עַל יְדֵי אֱדוֹם" (במדבר לד:ג):

מִבָּנִים. מִדּוֹר זֶה:

נִסְרְחָה. "אִתְקַלְקְלַת" (תרגום יונתן):

פסוק ח

הָפְנוּ. הִתְבַּעֲרוּ מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה, לְשׁוֹן "וּפִנּוּ אֶת הַבַּיִת" (ויקרא יד:לו):

הֶעְמִיקוּ לָשָׁבֶת. לְהֵחָבֵא בְּעִמְקֵי מִסְתָּרִים. **נָסוּ הָפְנוּ הֶעְמִיקוּ**. כֻּלָּם לְשׁוֹן צִוּוּי הֵם:

פסוק ט

אִם בּוֹצְרִים בָּאוּ לָךְ חִשַּׁפְתִּי אֶת וְגוֹ' שָׁמוּעָה שָׁמַעְתִּי וְגוֹ'. כָּל כְּעֵין דּוּגְמָא זוֹ נִבָּא עוֹבַדְיָה עַל אֱדוֹם (עובדיה א:א-ה), וּלְפִי שֶׁסִּיְּגוֹנוֹ אֶחָד עוֹלֶה לְכַמָּה נְבִיאִים וְאֵין שְׁנֵי נְבִיאִים מִתְנַבְּאִים בְּסִיְּגוֹנוֹ אֶחָד (סנהדרין פט.), בְּמִקְצָת הַדְּבָרִים מִשְׁתַּנִּין:

לֹא יַשְׁאִירוּ עוֹלֵלוֹת. בִּתְמִימָה: וְהַשּׁוֹדְדִים שֶׁבָּאוּ עָלַיִךְ, לֹא הִשְׁאִירוּ לָךְ כְּלוּם!

פסוק י

חָשַׂפְתִּי. גִּלֵּיתִי, כְּמוֹ "מַחְשֹׂף הַלְּבָן" (בראשית ל:לז). וְאַתָּה הִסְגַּרְתָּ שְׂרִידֵי יִשְׂרָאֵל לְמַעַן לֹא יִשָּׁאֵר מֵהֶם אִישׁ; כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "אַל תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו" (עובדיה א:יד):

וְנֶחְבָּה לֹא יוּכָל. וִיבַקֵּשׁ לְהֵחָבֵא וְלֹא יוּכָל:

פסוק יא

עָזְבָה יְתֹמֶיךָ. שֶׁיִּתַּמְּתוּ בְּיִשְׂרָאֵל:

פסוק יב

אֲשֶׁר אֵין מִשְׁפָּטָם לִשְׁתּוֹת. שֶׁלֹּא הָיוּ אַחִים לָהֶם, וְאִם הֵרֵעוּ לָהֶם, אֵין לָהֶם מִשְׁפַּט מָוֶת כְּמוֹתְךָ:

פסוק יג

לְחָרְפָּה וְלִקְלָלָה תִּהְיֶה בָצְרָה. בָּצְרָה מֵעָרֵי מוֹאָב, אֶלָּא מִפְּנֵי הָעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "יוֹבָב בֶּן זֶרַח מִבָּצְרָה" (בראשית לו:לג), הִיא לוֹקָה עִמּוֹ:

פסוק טו

קָטֹן נְתַתִּיךָ. שֶׁאֵין בָּהֶם מֶלֶךְ בֶּן מֶלֶךְ; לֹא הָיָה דַּרְכָּם בְּרוֹמִי לְהַעֲמִיד מֶלֶךְ בֶּן מֶלֶךְ (עבודה זרה י.):

פסוק טז

תִּפְלַצְתְּךָ. לְשׁוֹן בֶּהָלָה; שֶׁהָיִיתָ מְמַהֵר וְנִבְהָל לְעוֹרֵר שִׂטְמָתְךָ לְאָחִיךָ. וְיֵשׁ לוֹעֲזִין לְשׁוֹן "פַּלָּצוּת" (ישעיה כא:ד); וְיֵשׁ לוֹעֲזִין לְשׁוֹן "מִפְלֶצֶת" (מלכים א טו:יג):

הִשִּׁיא אוֹתָךְ. לְהָרַע לָהֶם:

שׁוֹכְנִי. שׁוֹכֵן:

תּוֹפְשֵׂי. כְּמוֹ "תּוֹפֵשׂ" (ירמיה נ:טז), וְהַיּוֹ"ד יְתֵרָה בּוֹ:

פסוק יט

כְּאַרְיֵה יַעֲלֶה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן. שֶׁהוּא מְקוֹם אֲרָיוֹת, כְּתַרְגּוּמוֹ שֶׁל יוֹנָתָן, כֵּן יַעֲלֶה הָאוֹיֵב **אֶל נְוֵה אֵיתָן**:

אַרְגִּיעָה. אַקְרִיב אֶת הָרֶגַע:

אָרִיצֵנּוּ מֵעָלֶיהָ. פִּתְאוֹם וּבְהַצְלָחָה יַחֲרִיבֶנָּה, וְיָשׁוּב לוֹ בְּרֶגַע קָטָן אֶל מְקוֹמוֹ. וַאֲנִי אוֹמֵר: **אָרִיצֵנּוּ מֵעָלֶיהָ** מִמַּעַל לָהּ, שֶׁיִּהְיֶה מִתְגַּבֵּר עָלֶיהָ וְעֶלְיוֹן לָהּ; וְכֵן "מִמַּעַל לָרָקִיעַ" (יחזקאל א:כו); וְכֵן "מִמַּעַל לוֹ" (ישעיה ו:ב); "מֵעַל לְמַדָּיו" (שמואל א יז:לט):

וּמִי בָחוּר. אוֹתוֹ שֶׁבָּחַרְתִּי לִנְקוֹם נִקְמָתִי עָלֶיהָ **אֶפְקֹד**:

וּמִי יֹעִידֵנִי. לַמִּלְחָמָה, לְהִלָּחֵם אִתִּי:

רוֹעָה. מֶלֶךְ:

פסוק כ

אִם לֹא. לְשׁוֹן בֶּאֱמֶת:

יִסְחָבוּם. יְגָרְרוּם:

צְעִירֵי הַצֹּאן. בְּזוּיֵי הָאֻמּוֹת. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (יומא י.): פָּרַס, שֶׁהוּא הַצָּעִיר בִּבְנֵי יֶפֶת (בראשית י:ב):

יַשִּׁים. לְשׁוֹן שְׁמָמָה:

פסוק כג

בּוֹשָׁה חֲמָת וְאַרְפָּד. עָרֵי אֲרָם, **כִּי שָׁמְעוּ שְׁמֻעָה רָעָה** עַל דַּמֶּשֶׂק, שֶׁהִיא רֹאשׁ אֲרָם, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי רֹאשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק" (ישעיהו ז:ח); לְכָךְ **נָמֹגוּ**:

בַּיָּם דְּאָגָה. דַּאֲגָתָהּ דּוֹמָה לְדַאֲגַת הַיָּם **הַשָּׁקֵט לֹא יוּכָל**. כָּל דְּאָגָה לְשׁוֹן יְרֵאָה הוּא:

פסוק כד

רָפְתָה דַּמֶּשֶׂק. רָפוּ יְדֵיהָ מֵהִלָּחֵם:

וְרֻטָּה. זִיעַ:

פסוק כה

אֵיךְ לֹא עֻזְּבָה. לֹא נִתְמַלְּאת עָפָר סְבִיב חוֹמָתָהּ לְחַזֵּק הַחוֹמָה, כְּמוֹ "וַיַּעַזְבוּ אֶת יְרוּשָׁלַיִם עַד הַחוֹמָה" (נחמיה ג:ח). וְיֵשׁ עוֹד לִפְתֹּר: לָמָּה לֹא נֶעֱזְבָה מִן הָרָעָה הַזֹּאת, שֶׁלֹּא תָּבֹא הָרָעָה עָלֶיהָ?

קִרְיַת מְשׂוֹשִׂי. כָּךְ יִתְאַבֵּל מַלְכָּהּ עָלֶיהָ:

פסוק כו

לָכֵן. לְשׁוֹן שְׁבוּעָה:

יִדְּמוּ. יֶחֱרְבוּ, וְאֵינוֹ זֶה מִלְּשׁוֹן דְּמָמָה, שֶׁכָּל עִיר חֲרֵבָה אֵין קוֹל נִשְׁמָע בָּהּ:

פסוק כח

קֵדָר. שׁוֹכְנֵי מִדְבָּרוֹת בָּאֳהָלִים הֵם, אֵין חוֹמָה וְאֵין עִיר:

פסוק כט

מָגוֹר. אֵימַאשְׁמְנִ"ט בְּלַעַ"ז. לְשׁוֹן אַחֵר: לְשׁוֹן יִרְאָה:

פסוק ל

כִּי יָעַץ עֲלֵיכֶם וגו'. וּמָה הִיא הָעֵצָה? **קוּמוּ עֲלוּ אֶל גּוֹי שָׁלֵיו**:

פסוק לא
בְּדָד יִשְׁכְּנוּ. בֶּטַח בִּיחִידוּת; אֵין צְרִיכִין לְהִתְאַסֵּף וְלֵישֵׁב בְּרֹב אָדָם, שֶׁאֵין יְרֵאִים שָׁיְבֹא אוֹיֵב עֲלֵיהֶם:

פסוק לב
קְצוּצֵי פֵּאָה. מוּקְצִים מִקָּצָה אֶל קָצָה הָרוּחוֹת:

פסוק לה
אֶת קֶשֶׁת עֵילָם. אֶת תְּקוּנַת עֵילָם (ס"א חֻזְקַת עֵילָם):
רֵאשִׁית גְּבוּרָתָם. מֵיטַב גְּבוּרָתָם:

פסוק לח
וְשַׂמְתִּי כִסְאִי. מָצוֹר שֶׁלִּי:

פרק נ

פסוק ב
וּשְׁאוּ נֵס. פּוֹרְקָ"א בְּלַעַ"ז, סִימָן אֲסִיפָה הוּא:
בֵּל. וּמְרֹדָךְ – שְׁמוֹת עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁל בָּבֶל:

פסוק ג
גּוֹי מִצָּפוֹן. מָדַי וּפָרָס:

פסוק ה
דֶּרֶךְ הֵנָּה. דֶּרֶךְ הַמָּקוֹם הַזֶּה, יְרוּשָׁלַיִם, יָסֵבּוּ פְּנֵיהֶם, כְּשֶׁתֶּחֱרַב בָּבֶל וְיֵצְאוּ מִתּוֹכָהּ בִּרְשׁוּת כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס:

פסוק ו
רוֹעֵיהֶם הִתְעוּם. גְּדוֹלֵיהֶם הִתְעוּם מֵעָלַי:
הָרִים שׁוֹבְבוּם. אֶל הֶהָרִים, אֶל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁבֶּהָרִים. שׁוֹבְבוּם אַנְוִויזַאנְ"ץ בְּלַעַ"ז, שׁוֹבְבוּם מַלְכֵיהֶם. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם **הָרִים שׁוֹבְבוּם** "שַׁלְטוֹנֵיָא בְּזוֹנוּן":

פסוק ז
וּמִקְוֶה אֲבוֹתֵיהֶם. "וְסִבּוּר אֲבָהָתְהוֹן" (תרגום יונתן):

פסוק ח
נְדוּ מִתּוֹךְ בָּבֶל. מֵעַתָּה צְאוּ מִשָּׁם:
כְּעַתּוּדִים לִפְנֵי צֹאן. דֶּרֶךְ הָעַתּוּדִים לָלֶכֶת לִפְנֵי הָעֵדֶר בְּרֹאשׁ הָעִזִּים:

פסוק ט
וְעָרְכוּ לָהּ. "וְיסַדְּרוּן עֲלַהּ קְרָב" (תרגום יונתן):

פסוק יא
שׂוֹסֵי נַחֲלָתִי. בּוֹזְזֵי נַחֲלָתִי:
כִּי תָפוּשׁוּ. לְשׁוֹן שׂוֹמֶן:
כְּעֶגְלָה דָשָׁה. הַדָּשָׁה בַּתְּבוּאָה וְאוֹכֶלֶת תָּמִיד:

פסוק יב
אִמְּכֶם. כְּנֶסַיְתְּכֶם:
אַחֲרִית. אַתֶּם, הַכַּשְׁדִּים, אִם רֵאשִׁיתְכֶם גָּדוֹל, אַחֲרִיתְכֶם יִהְיוּ **מִדְבָּר**:

פסוק יד
יְדוּ אֵלֶיהָ. זִרְקוּ לָהּ אֲבָנִים, כְּמוֹ "וַיַּדּוּ אֶבֶן בִּי" (איכה ג:נג):

פסוק טו
וְנָתְנָה יָדָהּ. כְּאָדָם שֶׁאֵין בּוֹ כֹּחַ וּמוֹשִׁיט יָד לְכָל מִי שֶׁרוֹאֶה, לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים וְעֶזְרָה; וְכֵן "מִצָּרִים נָתְנוּ יָד" (איכה ה:ו) – הוֹשַׁטְנוּ יָד לְמִצְרִים לְבַקֵּשׁ מֵהֶם עֶזְרָה:
אָשְׁיוֹתֶיהָ. חֹזֶק יְסוֹדוֹתֶיהָ, וְכֵן "וְאֶשַּׁיָּא יְחִיטוּ" (עזרא ד:יב). וּבְלְשׁוֹן מִשְׁנָה (בבא קמא נ.): כְּגוֹן אֵלּוּ הַחוֹפְרִים לְאוּשִׁין; וְכֵן "וְהִתְאוֹשָׁשׁוּ" (ישעיה מו:ח) – וְהִתְחַזְּקוּ:
כַּאֲשֶׁר עָשְׂתָה. לְעִיר ה':

פסוק טז
כָּרְתוּ זוֹרֵעַ. "שַׁיְצוּ מַלְכָּא מִבָּבֶל וַאֲחִידוּ חַרְבָּא בְּעִידָּן קְטוֹל" (תרגום יונתן):

פסוק יז
הָרִאשׁוֹן אֲכָלוֹ. שֶׁהִגְלָה עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים:
עִצְּמוֹ. גֵּרְמוֹ, גִּירֵם עַצְמוֹתָיו, שֶׁגָּמַר הַשְּׁיָרִים: יְהוּדָה וּבִנְיָמִין. **עִצְּמוֹ** דִּישׁוֹשׁ"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק יט
וְרָעָה הַכַּרְמֶל. לְשׁוֹן "מִרְעֶה" (בראשית מז:ד):

פסוק כא
מְרָתַיִם. שֶׁהִמְרַתַּנִי וְהִרְגַּזְתַּנִי:
פְּקוֹד. שֵׁם מְדִינָה, וְכֵן "פְּקוֹד וְשׁוֹעַ וְקוֹעַ" (יחזקאל כג:כג) תִּרְגֵּם יוֹנָתָן שֵׁם מְדִינוֹת:
וַעֲשֵׂה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ. אַתָּה, כּוֹרֶשׁ, בְּיַד יְשַׁעְיָה הַנָּבִיא (ישעיה מה):

פסוק כג
פַּטִּישׁ כָּל הָאָרֶץ. שֶׁהָיָה מְפוֹצֵץ וּמְכַתֵּת אֶת הַכֹּל:

פסוק כד
יָקֹשְׁתִּי לָךְ. לְשׁוֹן "מוֹקֵשׁ" (דברים ז:טז):

פסוק כו
בֹּאוּ לָהּ מִקֵּץ. מִסּוֹף הָעִיר הִתְחִילוּ בָהּ, שֶׁלֹּא תֵּדַע וְתִתְפַּשׂ פִּתְאוֹם:
פִּתְחוּ מַאֲבֻסֶיהָ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "אִבּוּלְהָא" – שַׁעֲרֶיהָ; וְאֵין לוֹ דִּמְיוֹן. וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ לְשׁוֹן אֵבוּס:
סָלּוּהָ. דּוֹשׁוּ אוֹתָהּ:
כְּמוֹ עֲרֵמִים. גְּרָנוֹת:

פסוק כז
כָּל פָּרֶיהָ. שָׂרֶיהָ. כֵּן דֶּרֶךְ הַנְּבִיאִים לְהַמְשִׁיל הַשָּׂרִים לְפָרִים (ישעיה לד:ז), אַבִּירִים (ישעיה לד:ז), וְלַעֲתוּדִים (ישעיה יד:ט):

פסוק כט
הַשְׁמִיעוּ אֶל בָּבֶל רַבִּים. לְשׁוֹן "וַיַּשְׁמַע שָׁאוּל אֶת הָעָם" (שמואל א טו:ד): הַזְעִיקוּ לְהֵאָסֵף אֶל בָּבֶל מוֹרִים בְּחִצִּים; כְּמוֹ "יָסֹבּוּ עָלַי רַבָּיו" (איוב טז:יג):

פסוק ל
לָכֵן. לְשׁוֹן שְׁבוּעָה:

פסוק לד
הַרְגִּיעַ אֶת הָאָרֶץ. כְּשֶׁתִּפּוֹל בָּבֶל יְהִי מַרְגּוֹעַ וְהַנָּחָה לַכֹּל:

פסוק לו
אֶל הַבַּדִּים. אֶל הַקּוֹסְמִים שֶׁלָּהּ:
וְנֹאָלוּ. בְּקִסְמֵיהֶם. וְדוֹמֶה לוֹ: "מֵפֵר אוֹתוֹת בַּדִּים" (ישעיה מד:כה), וְכֵן תִּרְגְּמוֹ יוֹנָתָן; עַל שֵׁם שֶׁבּוֹדִים וְאוֹמְרִים דִּבְרֵי כָּזָב:

פסוק לז
הָעֲרֶב. "סוּמְכְוָותָא" (תרגום יונתן); גְּרַנְטִיאָ"ה בְּלַעַ"ז:

פסוק לח
וּבָאֵימִים יִתְהֹלָלוּ. יִשְׁתַּטּוּ. לְשׁוֹן אַחֵר: פוּרוּונְטְרוֹנְט בְּלַעַ"ז, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "מִשְׁתַּבְּחִין" – בֶּאלֹהֵי הָעֲנָקִים שֶׁהָיוּ לָהֶם:

פסוק לט
צִיִּים אֶת אִיִּים. "יְעָרְעוּן תַּמְנָן בַּחֲתוּלִין" (תרגום יונתן), מִינֵי חַיּוֹת הַמְצוּיִין בְּחוּרְבָּה:

פסוק מד

הִנֵּה כְּאַרְיֵה. אֲשֶׁר **יַעֲלֶה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן כֵּן יָבֹא הַשּׁוֹדֵד אֶל נְוֵה אֵיתָן.** כָּךְ תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "הָא מֶלֶךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יִיסַק עֲלֵיהוֹן כְּאַרְיָא דְּסָלִיק מֵרוּם יַרְדְּנָא"; לְמַדְנוּ, שְׁגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן מְקוֹם אֲרָיוֹת הוּא. וְאַף כָּךְ תִּרְגְּמוֹ יוֹנָתָן "וְאֵיךְ תַּעֲשֶׂה בִּגְאוֹן הַיַּרְדֵּן" (ירמיה יב:ה): "לְקֳבֵיל חֵיוָא בָּרָא בְּרוּם יַרְדְּנָא":

כִּי אַרְגִּיעָה. כְּשֶׁאֲבִיא הַשָּׁעָה:

מֵעָלֶיהָ. מִמַּעַל לָהּ:

וּמִי יֹעִידֶנִּי. לַמִּלְחָמָה:

פסוק מה

צְעִירֵי הַצֹּאן. פְּרַס, צָעִיר לִבְנֵי יֶפֶת (בראשית י:ב; יומא י.):

פרק נא

פסוק א

לֵב קָמַי. כַּשְׂדִּים בְּגִימַטְרִיָּא דְּא"ת ב"ש, **רוּחַ מַשְׁחִית** אֶת רוּחַ מֶלֶךְ פָּרַס וּמָדַי שֶׁהוּא מַשְׁחִית. **רוּחַ** טַלְנ"ט בְּלַעַ"ז:

פסוק ב

וְזֵרוּהָ. וְנִפְצוּהָ:

וְיִבְקְקוּ. וִירוֹקְנוּ:

פסוק ג

אֶל יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ. הֲרֵי זֶה מִקְרָא קָצָר: אֶל אֲשֶׁר אֲנִי אוֹמֵר, שָׁם יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ **קַשְׁתּוֹ:**

וְאֶל יִתְעַל בְּסִרְיוֹנוֹ. אַל יֵרָפֵא:

פסוק ה

כִּי לֹא אַלְמָן. לֹא שָׁכְחוּ מִלְּנָקוֹם נְקָמָתוֹ:

כִּי אַרְצָם. שֶׁל כַּשְׂדִּים:

פסוק ו

נָסוּ. יִשְׂרָאֵל **מִתּוֹךְ בָּבֶל:**

פסוק ז

כּוֹס זָהָב. הָיְתָה **בָּבֶל** עַד הֵנָּה **בְּיַד ה'** לְשַׁכֵּר בָּהּ אֶת **כָּל הָאָרֶץ** יֵין הַחֵימָה (ירושלמי פסחים י:א):

עַל כֵּן יִתְהוֹלְלוּ גוֹיִם. נִשְׁתַּכְּרוּ וְנִשְׁתַּטּוּ:

פסוק ט
נָגַע אֶל הַשָּׁמַיִם מִשְׁפָּטָהּ. גְּבַהּ פּוּרְעָנוּתָהּ עַד אֶל הַשָּׁמַיִם:

פסוק י
הוֹצִיא ה' אֶת צִדְקֹתֵינוּ. נִזְכְּרוּ לְפָנָיו לְזְכוּת, וּבָאוּ צִדְקוֹת אֲבוֹתֵינוּ לְפָנָיו:

פסוק יא
הָבִרוּ. לְשׁוֹן נְקִיוֹן:

הַשְׁלְטִים. אַשְׁפּוֹת שֶׁהַחִצִּים נְתוּנִים בָּהֶם:

פסוק יב
גַּם זָמַם ה'. זֶה יְמִים רַבִּים:

גַּם עָשָׂה. אֶת מְזִמָּתוֹ. דֶּרֶךְ הַמִּקְרָא לְדַבֵּר שְׁנֵי גַמִּין זֶה אַחַר זֶה, וְעַל יְדֵי הָאַחֲרוֹן בָּא הָרִאשׁוֹן:

פסוק יג
בָּא קִצֵּךְ. קֵץ שֶׁלָּךְ:

אַמַּת בִּצְעֵךְ. מִדַּת חֶמְסֵךְ. לָשׁוֹן אַחֵר: **אַמַּת בִּצְעֵךְ**. מִדַּת סוֹפֵךְ; כְּמוֹ "כִּי יְבַצַּע" (ישעיה י:יב):

פסוק יד
בְּנַפְשׁוֹ. אִינְשֵׁי מִישְׁמִישׁוֹ"שׁ בְּלַעַ"ז:

כִּי אִם. לְשׁוֹן בֶּאֱמֶת:

מִלֵּאתִיךְ אָדָם. אֲמַלִּינָךְ מַשְׁרִית עַמְמִין דְּסַגִּיאִין כְּזַחֲלָא" (תרגום יונתן):

וְעָנוּ עָלַיִךְ הֵידָד. "וִירִימוּן עֲלָךְ בְּקָלְהוֹן" (תרגום יונתן):

פסוק יז
נִבְעַר כָּל אָדָם. הָעוֹשֶׂה פֶּסֶל לֶאֱלוֹהַּ:

נִסְכּוֹ. לְשׁוֹן "מַסֵּכָה" (שמות לב:ד):

פסוק יח
בְּעֵת פְּקֻדָּתָם. כְּשֶׁיִּפְקֹד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם וְעַל עוֹבְדֵיהֶם:

פסוק יט
וְשֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ. **יַעֲקוֹב** הַנִּזְכָּר לְמַעְלָה בְּרֹאשׁ הַמִּקְרָא:

פסוק כ
מַפֵּץ אַתָּה לִי. עַד הֵנָּה הֶעֱמַדְתִּיךְ לִי לְמַשְׁחִית וּלְמַפֵּץ אֶת הָאֻמּוֹת שֶׁגָּזַרְתִּי עֲלֵיהֶם גּוֹלָה:

פסוק כד
וְשִׁלַּמְתִּי לְבָבֶל. אַחֲרֵי כָּל זֹאת, שֶׁאֶגְמֹר נִקְמָתִי עַל יָדוֹ בְּעוֹבְדֵי כוֹכָבִים:

פסוק כז
קַדְּשׁוּ. זַמְּנוּ:
טַפְסָר. לְשׁוֹן "חַיִל" (מלכים א כ:כה) (או לְשׁוֹן אָדוֹן):
סָמָר. הִירִיצִי"ר בְּלַעַ"ז, כְּמוֹ "תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי" (איוב ד:טו):

פסוק כט
וַתָּחֹל. לְשׁוֹן "חַלְחָלָה" (ישעיה כא:ג):

פסוק ל
נָשְׁתָה. קָפְצָה; כְּמוֹ "גִּיד הַנָּשֶׁה" (בראשית לב:לג), שֶׁנָּשָׁה מִמְּקוֹמוֹ (חולין צא.):

פסוק לג
כְּגֹרֶן עֵת הִדְרִיכָהּ. הֲרֵי הִיא עַתָּה מְלֵאָה כְּגֹרֶן בְּעֵת שֶׁדָּשׁוּ תְּבוּאָתָהּ, שֶׁהִיא מְלֵאָה חִטִּין:
עוֹד מְעַט. וְתִתְרוֹקֵן וְתִדְמֶה לְגֹרֶן בְּעֵת תְּחִלַּת **הַקָּצִיר**, שֶׁהִיא רֵיקָנִית:

פסוק לה
חֲמָסִי וּשְׁאֵרִי. צַעֲקַת חֲמָסִי וּמְזוֹנוֹתַי, אֲשֶׁר אָכְלוּ שְׁאֵרִי:

פסוק לח
נָעֲרוּ. לְשׁוֹן חֲמוֹר נוֹעֵר (ברכות ג.):

פסוק לט
בְּחַמָּם אֲשִׁית אֶת מִשְׁתֵּיהֶם. אֲכַוֵּין שֶׁיִּהוּ מִשְׁתֵּיהֶן בְּעֵת הַחוֹם, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁתַּכְּרוּ:
לְמַעַן יַעֲלֹזוּ וְיָשְׁנוּ. וְיִרְדְּמוּ:
שְׁנַת עוֹלָם. שֵׁנָה עוֹלָמִית. וְכֵן עָלְתָה בָּם: מִתּוֹךְ מִשְׁתֶּה וְשִׂכְרוּת נָחְרְבוּ וְנֶהֶרְגוּ, וְנִלְכְּדָה הָעִיר; כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּדָנִיֵּאל "בַּלְשַׁאצַּר אָמַר בְּטַעַם חַמְרָא וְגוֹ'" (דניאל ה:ב), "אִשְׁתְּיו חַמְרָא וְגוֹ'" (דניאל ה:ד), "בֵּיהּ בְּלֵילְיָא קְטִיל בֵּלְשַׁאצַּר מַלְכָּא וְגוֹ'" (דניאל ה:ל), "וְדָרְיָוֶשׁ מָדָאָה קַבֵּיל מַלְכוּתָא" (דניאל ו:א):

פסוק מ
כְּבָרִים. כְּבָשִׂים, (וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם) "כְּתוֹרִין":

פסוק מא
שֵׁשַׁךְ. בָּבֶל בְּגִימַטְרִיָּא דְּא"ת ב"ש (תנחומא, קרח יב):

פסוק מב
עָלָה עַל בָּבֶל הַיָּם. חַיִל גָּדוֹל כְּמוֹ הַיָּם:

פסוק מד

עַל בֵּל. עַל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁל **בָּבֶל**:

אֶת בִּלְעוֹ. שֶׁהוּשְׁפְּלוּ כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ תַּחְתָּיו:

וְלֹא יִנָּהֲרוּ. וְלֹא יֵאָסְפוּ; וְכֵן "וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם" (ישעיהו ב:ב) – כְּמֵימֵי נְהָרוֹת כֻּלָּם הַהוֹלְכִים אֶל הַיָּם (קהלת א:ז):

פסוק מו

בַּשְּׁמוּעָה הַנִּשְׁמַעַת בָּאָרֶץ. הַשְּׁמוּעָה הַזֹּאת שֶׁל בֵּלְשַׁצַּר שֶׁנֶּהֱרַג:

וּבָא בַשָּׁנָה הַשְּׁמוּעָה. בְּאוֹתָהּ שָׁנָה עַצְמָהּ תָּבוֹא הַשְּׁמוּעָה שֶׁחָרְבָה בָּבֶל מֵאֵלֶיהָ מִן הַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת סְדֹם וְאֶת עֲמֹרָה" (ישעיה יג:יט):

וְאַחֲרָיו בַּשָּׁנָה. הַשְּׁנִיָּה:

הַשְּׁמוּעָה. הַטּוֹבָה לָכֶם: "כֹּה אָמַר כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס" (עזרא א:ב), "מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ" (עזרא א:ג):

וּמֹשֵׁל עַל מֹשֵׁל. דָּרְיָוֶשׁ הַמָּדִי מָלַךְ שָׁנָה אַחַת, וּבַשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה כּוֹרֶשׁ הַפָּרְסִי:

פסוק מט

גַּם בָּבֶל. הָיְתָה **לִנְפֹּל** בָּהּ **חַלְלֵי יִשְׂרָאֵל**:

גַּם לְבָבֶל. יִפְּלוּ **חַלְלֵי כָל** אַרְצָהּ:

פסוק נ

פְּלֵטִים מֵחֶרֶב. יִשְׂרָאֵל שֶׁגָּלוּ לְתוֹכָהּ, שֶׁפָּלְטוּ מֵחֶרֶב נְבוּזַרְאֲדָן (מלכים ב כה:ח-יב):

פסוק נא

כִּי שָׁמַעְנוּ חֶרְפָּה. שֶׁהָיוּ כַּשְׂדִּים אוֹמְרִים וּמְחָרְפִים אוֹתָנוּ לֵאמֹר: יַד אֱלֹהֵינוּ רָמָה, שֶׁהֶחֱרִבְנוּ אֶת בֵּיתוֹ:

פסוק נב

יָאֵנַק חָלָל. יִצְעַק חָלָל; כְּשֶׁהוֹרְגִים אֶת הָאָדָם בְּחֵץ אוֹ בְּרוֹמַח וְהוּא גּוֹנֵחַ כְּשֶׁמּוֹצִיא הָרוֹמַח, הֵיא הֲאֲנָקָה:

פסוק נג

וְכִי תְבַצֵּר. לְשׁוֹן מִבְצָר, חוֹזֶק:

מֵאִתִּי יָבֹאוּ שׁוֹדְדִים לָהּ. מֵאִתִּי, מִן הַשָּׁמַיִם הַגְּבוֹהִים מִמֶּנָּה, יָבֹאוּ לָהּ הַשּׁוֹדְדִים:

פסוק נה

נֹתֵן שְׁאוֹן קוֹלָם. נִשְׁמַע קוֹל צַעֲקָתָם:

פסוק נח
תִּתְעָרְעָר. לְשׁוֹן חֲפִירָה, לְשׁוֹן "עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוֹד" (תהלים קלז:ז):
בְּדֵי רִיק. בְּהַרְבֵּה רִיק שֶׁיָּבֹא עֲלֵיהֶם:

פסוק נט
שַׂר מְנוּחָה. "רַב תִּקְרוֹבְתָּא" (תרגום יונתן); עַל יָדוֹ הָיוּ רוֹאִים אֶת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַמְּבִיאִים לוֹ תְּשׁוּרָה:

פרק נב

פסוק ג
כִּי עַל אַף ה' הָיְתָה. הִיא גָּרְמָה לוֹ, מֻרֶד **צִדְקִיָּהוּ בְּמֶלֶךְ בָּבֶל**, שֶׁהוּא תְּחִלַּת הַחֻרְבָּן:

פסוק ד
דָּיֵק. "כַּרְכּוֹם" (תרגום יונתן):

פסוק ז
יִבְרְחוּ. כְּמוֹ בָּרְחוּ:
דֶּרֶךְ שַׁעַר בֵּין הַחֹמֹתַיִם. מְעָרָה הָיְתָה לוֹ מִבֵּיתוֹ עַד עַרְבוֹת יְרִיחוֹ (פסיקתא רבתי כו); וּכְבָר פֵּרַשְׁתִּיהָ בַּסֵּפֶר הַזֶּה (לט:ד):

פסוק ט
רִבְלָתָה. הִיא אַנְטוֹכְיָא (סנהדרין צו:):
וַיְדַבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּטִים. עַל שֶׁעָבַר עַל הַשְּׁבוּעָה:

פסוק י
אֶת כָּל שָׂרֵי יְהוּדָה. סַנְהֶדְרִין, שֶׁאָמַר לָהֶם: אַתֶּם הִתְרַתֶּם לוֹ אֶת שְׁבוּעָתוֹ (תנחומא, ואתחנן א). וְחֵטְא הָיָה בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים לְהַתִּיר הַשְּׁבוּעָה:

פסוק יא
בֵּית הַפְּקֻדּוֹת. בְּבֵית הָאֲסִירִין:

פסוק יג
בֵּית הַגָּדוֹל. בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת שֶׁמְּגַדְּלִין בָּהֶם תְּפִלָּה, וְיֵשׁ אוֹמְרִים: בָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת שֶׁמְּגַדְּלִין בָּהֶם אֶת הַתּוֹרָה. מַחֲלֹקֶת הָאָמוֹרָאִים הִיא (מגילה כז.):

פסוק טו
יֶתֶר הָאָמוֹן. כְּמוֹ "הֶהָמוֹן" (שמואל א ד:יד):

פסוק טז
וּלְיֹגְבִים. חוֹפְרִין בָּאָרֶץ. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (שבת כו.): צְדֵי חִלְזוֹן:

פסוק יז
וְאֶת הַמְּכֹנוֹת. שֶׁל כִּיּוֹרוֹת (מלכים א ז:מג):

פסוק יח
הַמְזַמְּרוֹת. הֵם כְּלֵי זֶמֶר:

פסוק יט
וְאֶת הַסִּפִּים. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "קוּלְיָא", וְלֹא יָדַעְתִּי אִם מִמֵּינֵי כְּלֵי זֶמֶר הוּא. וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהֵן אַגָּנוֹת לְקַבֵּל דָּם, כְּמוֹ "בַּדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף" (שמות יב:כב). וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים **הַסִּפִּים** – לְשׁוֹן כַּדִּים, לְפִי תַּרְגּוּם שֶׁל יוֹנָתָן, שֶׁתִּרְגֵּם: "קוּלְיָא", כִּי כֵּן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס "וְכַדָּהּ עַל שִׁכְמָהּ" (בראשית כד:טו): "וְקוּלְתָהּ עַל כַּתְפָּהָא"; וְלָשׁוֹן זֶה נִרְאֶה שֶׁהַסִּפִּים אֵינָם מִמִּין כְּלֵי זֶמֶר, אֶלָּא הֵם כַּדִּים:
הַמַּחְתּוֹת. שֶׁחוֹתִין בָּהֶם גֶּחָלִים מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ:
הַמְּנַקִּיּוֹת. סְנִיפֵי הַזָּהָב שֶׁבָּהֶם מַעֲמִידִין לֶחֶם הַפָּנִים, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בִּמְנָחוֹת (מנחות צז.):

פסוק כ
אֲשֶׁר תַּחַת הַמְּכֹנוֹת. לֹא יָדַעְתִּי הֵיאַךְ, שֶׁהֲרֵי תַּחַת הַיָּם הָיוּ (מלכים א ז:מד); וְדוֹמֶה לִי שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא כְּמוֹ אֵצֶל הַמְּכֹנוֹת:

פסוק כא
יְסֵבֵּנוּ. יַקִּיפֵנוּ עֹגֶל הֶקֵּפוֹ:
וְעָבְיוֹ אַרְבַּע אֶצְבָּעוֹת. סְבִיב חֲלָלוֹ:
נָבוּב. חָלוּל:

פסוק כב
וּשְׁבֻכָה וְרִמּוֹנִים עַל הַכּוֹתֶרֶת. עֲשׂוּיָה כִּשְׁתֵּי אֲגָנוֹת, אַחַת כְּדַרְכָּהּ וְאַחַת כְּפוּיָה עַל פִּי הַתַּחְתּוֹנָה, וְהָעֶלְיוֹנָה קְרוּיָה שְׁבֻכָה; קוֹיְיפֵ"א בְּלַעַ"ז. וְרִמּוֹנִים תְּחוּבִים הָיוּ בְּשַׁרְשְׁרוֹת, וְהַשַּׁרְשְׁרוֹת שְׁנֵי רָאשֶׁיהָ קְשׁוּרִין יַחַד, וּנְתוּנָה עַל הַשְּׁבָכָה, מָקוֹם שֶׁהַשְּׁבָכָה קְצָרָה, וְהִיא יוֹרֶדֶת עַד מְקוֹם דֶּבֶק הַשְּׁבָכָה וְכוֹתֶרֶת, שֶׁהִיא הַבֶּטֶן הָרָחָב שֶׁבַּכּוֹתֶרֶת, וְשָׁם עוֹמֶדֶת; וְהָרִמּוֹנִים מְכַסִּים אֶת מְקוֹם הַדֶּבֶק שְׁתֵּי פִּיּוֹת הָאֲגָנוֹת הַמְּדֻבָּקִים יַחַד:

פסוק כג
תִּשְׁעִים וְשִׁשָּׁה רוּחָה. וּבְסוֹף הַמִּקְרָא הוּא אוֹמֵר: **כָּל הָרִמּוֹנִים מֵאָה עַל הַשְּׁבָכָה**, וּבְסֵפֶר מְלָכִים הוּא אוֹמֵר "וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טוּרִים" (מלכים א ז:כ) – אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי

הַשְּׁבוּתוֹת! אֱמוֹר מֵעַתָּה: אַרְבַּע מֵאוֹת הָיוּ לִשְׁתֵּי הַשְּׁבוּתוֹת עַל שְׁנֵי הָעֲמוּדִים, שְׁנֵי טוּרִים לְכָל שְׁבָרָה; וְהַטּוּר מֵאָה הוּא, שֶׁאָמַר כָּאן **כָּל הָרִמּוֹנִים מֵאָה עַל הַשְּׁבָרָה** – לַטּוּר הָאֶחָד, וּמָאתַיִם לִשְׁנֵי הַטּוּרִים, הוּא הָאוֹמֵר שָׁם "הָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טוּרִים סָבִיב" – מָאתַיִם לִשְׁנֵי טוּרִים סָבִיב לָעַמּוּד הָאֶחָד, וְכֵן לַשֵּׁנִי, הֲרֵי אַרְבַּע מֵאוֹת. וְהָעֲמוּדִים הֶעֱמִידָם שְׁלֹמֹה בָּאוּלָם סָמוּךְ לְכוֹתֶל הַהֵיכָל, וְהַכּוֹתֶל מְכַסֶּה אַרְבַּע רְמוֹנִים מִכָּל טוּר, שֶׁאֵין נִרְאִים מִבַּחוּץ; הוּא שֶׁאָמוּר כָּאן: **וַיִּהְיוּ הָרִמֹּנִים תִּשְׁעִים וְשִׁשָּׁה רוּחָה**:

רוּחָה. כְּמוֹ לְרוּחַ; כָּל תֵּיבָה שֶׁצְּרִיכָה לָמֶ"ד בְּתְחִלָּתָהּ, הִטִּיל לָהּ הֵ"א בְּסוֹפָהּ (יבמות יג:), וּלְכָךְ הַטַּעַם מִלְמַעְלָה תַּחַת הָרֵי"שׁ; כְּלוֹמַר: **תִּשְׁעִים וְשִׁשָּׁה** מֵהֶם נִרְאִים לְרוּחוֹת הָעַמּוּד. זוֹ לְמַדְתִּי בְּפִרְקֵי שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם מִדּוֹת שֶׁאָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי (מידה יט):

פסוק כד

כֹּהֵן הַמִּשְׁנֶה. סְגַן הַכֹּהֲנִים, הַמְמֻנֶּה תַּחַת כֹּהֵן גָּדוֹל לְשַׁמֵּשׁ תַּחְתָּיו, אִם יֵאָרַע בּוֹ פְּסוּל:

שׁוֹמְרֵי הַסַּף. "אֲמַרְכְּלִין" (תרגום יונתן), שֶׁמַּפְתְּחוֹת הָעֲזָרָה מְסוּרוֹת לָהֶן:

פסוק כה

וְשִׁבְעָה אֲנָשִׁים מֵרֹאֵי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ. וּבְסֵפֶר מְלָכִים (מלכים ב כה:יט) אָמַר "וַחֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים". הַשְּׁנַיִם חֲשׁוּבִים וְלֹא חֲשׁוּבִים כָּל כָּךְ (שיר השירים רבה ג:יג):

הַמַּצְבִּא אֶת עַם הָאָרֶץ. יוֹדֵעַ מִנְיַן שֶׁל כָּל עִיר וָעִיר, כַּמָּה אֲנָשִׁים מוֹצִיאָה לַצָּבָא:

פסוק כח

בִּשְׁנַת שֶׁבַע. הִיא גָּלוּת יְכָנְיָה; וּבְסֵפֶר מְלָכִים אָמַר "בִּשְׁנַת שְׁמוֹנֶה" (מלכים ב כד:יב), הָא כֵּיצַד? שְׁנַת שְׁמוֹנֶה שֶׁמָּלַךְ נְבוּכַדְנֶצַּר, שְׁנַת שֶׁבַע – שֶׁכִּבֵּשׁ אֶת יְהוֹיָקִים לְעֶבֶד; דְּאָמַר מַר (מגילה יא:): שְׁנָה רִאשׁוֹנָה כִּבֵּשׁ נִינְוֵה, שְׁנִיָּה עָלָה וְכִבֵּשׁ יְהוֹיָקִים:

יְהוּדִים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים. וּמִשְּׁאָר שְׁבָטִים שִׁבְעַת אֲלָפִים, הֲרֵי עֶשֶׂרֶת אֲלָפִים. הַכָּתוּב הַזֶּה, שֶׁפֵּירֵשׁ יְהוּדִים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים, הִכְרִיעַ בֵּין שְׁנֵי מִקְרָאוֹת שֶׁבְּסוֹף סֵפֶר מְלָכִים: פְּסוּק אֶחָד אוֹמֵר "עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים" (מלכים ב כד:יד) וְאֶחָד אוֹמֵר "שִׁבְעַת אֲלָפִים" (מלכים ב כד:טז), בָּא זֶה וּפֵירֵשׁ: יְהוּדִים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּמִשְּׁאָר שְׁבָטִים שִׁבְעַת אֲלָפִים, הֲרֵי עֶשֶׂרֶת אֲלָפִים:

פסוק כט

בִּשְׁנַת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה. הִיא גָּלוּת צִדְקִיָּהוּ. וּלְמַעְלָה הוּא אוֹמֵר **שְׁנַת תְּשַׁע עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶצַּר**! – תְּשַׁע עֶשְׂרֵה שֶׁמָּלַךְ, שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שֶׁכִּבֵּשׁ אֶת יְהוֹיָקִים (סדר עולם רבה כז):

פסוק ל

בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים. נִתְּנָה צוֹר בְּיָדוֹ, וְשָׁטַף יְהוּדִים שֶׁבִּסְבִיבוֹת עַמּוֹן וּמוֹאָב **שְׁבַע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה**; כָּךְ מְפֹרָשׁ בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כו):

פסוק לא

בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ. וּבְמָקוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר "בְּעֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ" (מלכים ב כה:כז)! בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ מֵת שִׁטְנוֹ נְבוּכַדְנֶאצַּר, וּבְעֶשְׂרִים וְשִׁשָּׁה נִקְבַּר וְהוֹצִיאוֹ אֱוִיל מְרֹדַךְ מִקִּבְרוֹ, וּבְעֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה מָלַךְ **וַיִּשָּׂא אֶת רֹאשׁ יְהוֹיָכִין**:

נָשָׂא. נְשָׂאוֹ וְגִדְּלוֹ. לִישְׁנָא אַחֲרִינָא: מְנָאוֹ עִם שְׁאָר הַמְּלָכִים, כְּמוֹ "שָׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר לא:כו; שמות ל:יב):

פסוק לד

וַאֲרֻחָתוֹ. נוֹטֵל פְּרָס מִבֵּית הַמֶּלֶךְ לְכָל צָרְכָיו (תנחומא, מסעי יב):